

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Engin ÇAKIR

SERBEST BÖLGELERİN İSTİHDAMA ETKİSİ: ANTALYA SERBEST BÖLGE
ÖRNEĞİ

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Engin ÇAKIR

SERBEST BÖLGELERİN İSTİHDAMA ETKİSİ: ANTALYA SERBEST BÖLGE
ÖRNEĞİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mete Kaan NAMAL

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Engin ÇAKIR'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Mustafa Zihni TUNCA (İmza)

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Mete Kaan NAMAL (İmza)

Üye : Prof. Dr. Muhammed KARATAŞ (İmza)

Tez Başlığı: Serbest Bölgelerin İstihdama Etkisi: Antalya Serbest Bölge Örneği

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 26/06/2018

Mezuniyet Tarihi : 19/07/2018

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Serbest Bölgelerin İstihdama Etkisi: Antalya Serbest Bölge Örneği” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Engin ÇAKIR

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Engin ÇAKIR
Öğrenci Numarası	20145258013
Enstitü Ana Bilim Dalı	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr.Öğr. Üyesi Mete Kaan NAMAL
Tez Başlığı	Serbest Bölgelerin İstihdama Etkisi: Antalya Serbest Bölgesi Örneği
Turnitin Ödev Numarası	

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 144 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 12/07/2018 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 8

alıntılar dahil % 12'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

12/07/2018

(imza)

Dr. Öğr. Üyesi Mete Kaan NAMAL

İÇİNDEKİLER

ŞEKİL LİSTESİ	vi
TABLolar LİSTESİ	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
ÖZET	xi
SUMMARY	xii
TEŞEKKÜR.....	xiii
ÖNSÖZ	xiv

BİRİNCİ BÖLÜM SERBEST BÖLGELER

1.1. Serbest Bölgelerin Tanımı	1
1.2. Serbest Bölgelerin Çeşitleri	2
1.2.1. Serbest Ticaret Bölgesi	2
1.2.1.1. Serbest Limanlar	3
1.2.1.2. Antrepo	3
1.2.1.3. Dış Ticaret Bölgesi	4
1.2.2. Serbest Üretim Bölgesi	4
1.2.2.1. İhracat Bölgesi	5
1.2.2.2. Yatırım Bölgeleri	5
1.2.2.3. İkiz Fabrikalar	5
1.2.2.4. Özel Ekonomik Bölge	6
1.2.3. Serbest Finansal Bölgeler	6
1.2.3.1. Serbest Bankacılık Bölgesi (Kıyı Bankacılığı)	6
1.2.3.2. Serbest Sigortacılık Bölgesi	6
1.2.4. Serbest Tüketim Bölgesi	7
1.2.4.1. Gümrüksüz Satış Mağazaları	7
1.2.4.2. Serbest Çevre	7
1.2.4.3. Serbest İthalat Bölgesi	7
1.2.4.4. Serbest Şehir	8
1.2.5. Transit Bölge	8
1.3. Serbest Bölgelerin Kuruluş Amaçları	8
1.4. Serbest Bölgelerin Özellikleri	9
1.5. Serbest Bölgelerin Olumlu Etkileri	10

1.5.1.	İstihdam Etkisi.....	11
1.5.2.	Döviz Arttırıcı Etki.....	11
1.5.3.	Teknolojiye Etkisi	12
1.5.4.	Yabancı Sermayeye Etkisi.....	12
1.5.5.	Dış Ticaret Açığına Etkileri.....	12
1.5.6.	Transit Ticareti Geliştirme.....	12
1.5.7.	İthalat Kolaylıkları.....	13
1.5.8.	İhracat Kolaylıkları.....	13
1.6.	Serbest Bölgelerin Olumsuz Etkileri	13
1.6.1.	Vergi Kaybı	14
1.6.2.	İthalat Baskısı	14
1.6.3.	Yasadışı Faaliyetlerde Artış Riski ve Kaçakçılık	15
1.6.4.	Yerli Firmalarla Rekabet	15
1.6.5.	Yatırımların Olumsuz Dağılması.....	16
1.6.6.	Tekelleşme Etkisi	16
1.6.7.	Sosyal Yapının Bozulması ve Ücret Adaleti	17
1.6.8.	Çevre Kirliliği.....	18
1.6.9.	Kaynak İsrafı	18

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGE UYGULAMALARI

2.1.	Dünya'da Serbest Bölgeler	19
2.1.1.	Dünya'da Serbest Bölgelerin Tarihsel Gelişimi.....	19
2.1.2.	Avrupa Birliği'nde Seçili Ülkelerde Serbest Bölge Uygulamaları	22
2.1.2.1.	Almanya'da Serbest Bölge Uygulamaları	23
2.1.3.	İngiltere'de Serbest Bölge Uygulamaları	24
2.1.3.1.	Fransa'da Serbest Bölge Uygulamaları	24
2.1.3.2.	İrlanda' da Serbest Bölge Uygulamaları.....	25
2.1.3.3.	Yunanistan'da Serbest Bölge Uygulamaları.....	26
2.1.3.4.	Hollanda'da Serbest Bölge Uygulamaları	26
2.1.4.	Amerika Birleşik Devletleri'nde Serbest Bölge Uygulamaları	27
2.1.5.	Birleşik Arap Emirlikleri'nde Serbest Bölge Uygulamaları (BAE).....	29
2.1.6.	Çin'de Serbest Bölge Uygulamaları	30
2.1.7.	Rusya'da Serbest Bölge Uygulamaları.....	30

2.2.	Türkiye’de Serbest Bölgeler	31
2.2.1.	Türkiye’de Serbest Bölgelerin Tarihsel Gelişimi	31
2.2.1.1.	Osmanlı İmparatorluğu Dönemi	31
2.2.1.2.	Cumhuriyet Dönemi	32
2.2.2.	Türkiye’de Serbest Bölgelerin Hukuki Dayanağı	33
2.2.3.	Serbest Bölgelerin İdari Yapısı.....	35
2.2.4.	Türkiye’de Serbest Bölgelerin Sağladığı Avantajlar	36
2.2.4.1.	Türkiye’de Serbest Bölgelerin Sağladığı Mali Teşvikler ve Avantajlar.....	37
2.2.4.1.1.	Gelir ve Kurumlar Vergisi İstisnası.....	38
2.2.4.1.2.	Serbest Kâr Transferi İmkânı	40
2.2.4.1.3.	Gümrük Vergisi Prosedüründen Arındırılmış Ticari Faaliyet İmkânı	40
2.2.4.1.4.	Damga Vergisi ve Harç İstisnası	41
2.2.4.1.5.	KDV İstisnası	41
2.2.4.2.	Türkiye’de Serbest Bölgelere Sunulan Diğer Avantajlar	41
2.2.4.2.1.	Orta ve Uzun Vadede Geleceği Planlayabilme İmkânı	41
2.2.4.2.2.	AB ve Gümrük Birliği Kriterlerinin Gerektirdiği Serbest Dolaşım Belgelerinin Temini İmkânı	42
2.2.4.2.3.	Eşitlik Prensipleri.....	42
2.2.4.2.4.	Zaman Kısıtlaması Bulunmaması.....	42
2.2.4.2.5.	Pazar İhtiyaçlarına ve Şartlarına Göre Serbest Biçimde Belirlenebilir Ticari Faaliyet İmkânı.....	43
2.2.4.2.6.	Yerli ve Yabancı Tüm Pazarlara Erişim İmkânı	43
2.2.4.2.7.	Azaltılmış Bürokratik Prosedür ve Dinamik İşletme Yönetimi	43
2.2.4.2.8.	Stratejik Avantaj	44
2.2.4.2.9.	Her Türlü Ticari ve Sınai Faaliyete Uygun ve Ucuz Altyapı İmkânı.....	44
2.2.4.2.10.	Tedarik Zinciri İmkânlarından Yararlanma Kolaylığı	44
2.2.4.2.11.	Ticaret Kolaylığı.....	44
2.2.4.2.12.	Gerçekçi Bir Enflasyon Muhasebesi İmkânı	45
2.2.5.	Türkiye’de Faaliyette Bulunan Serbest Bölgelerin Ekonomik Yapısı	45
2.2.6.	Türkiye’de Faaliyette Bulunan Serbest Bölgeler.....	49
2.2.6.1.	Antalya Serbest Bölgesi (1985)	50
2.2.6.2.	Mersin Serbest Bölgesi (1985)	52
2.2.6.3.	Ege Serbest Bölgesi (1987).....	53
2.2.6.4.	İstanbul-Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi (1990).....	54

2.2.6.5. Trabzon Serbest Bölgesi (1990)	55
2.2.6.6. İstanbul Trakya Serbest Bölgesi (1990).....	56
2.2.6.7. Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi (1992)	57
2.2.6.8. İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi (1992)	58
2.2.6.9. Samsun Serbest Bölgesi (1995)	59
2.2.6.10. Avrupa Serbest Bölgesi (1996).....	60
2.2.6.11. Rize Serbest Bölgesi (1997)	61
2.2.6.12. Kayseri Serbest Bölgesi (1997)	61
2.2.6.13. İzmir Serbest Bölgesi (1997)	62
2.2.6.14. Gaziantep Serbest Bölgesi (1998).....	63
2.2.6.15. TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi (1999)	64
2.2.6.16. Denizli Serbest Bölgesi (2000)	65
2.2.6.17. Bursa Serbest Bölgesi (2000)	66
2.2.6.18. Kocaeli Serbest Bölgesi (2000)	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SERBEST BÖGELERİN İSTİHDAMA ETKİSİNİN ARAŞTIRILMASI: ANTALYA SERBEST BÖLGESİ SAHA ARAŞTIRMASI

3.1. İstihdam	69
3.2. Türkiye’de Serbest Bölgeler ve İstihdam Arasındaki İlişki.....	70
3.3. Antalya Serbest Bölge Saha Araştırması	71
3.3.1. Firmaların Faaliyet Alanları ve Mülkiyet Durumları	72
3.3.2. Firmaların Ticari Hacimleri.....	74
3.3.3. Firmaların İstihdam Durumları.....	76
3.3.4. Firmaların Serbest Bölgeye Yatırım Yapma Nedenleri	78
3.3.5. Devlet Destek ve Teşviklerinin Firmalara Etkisi	81
3.3.6. Firmaların İstihdam Talebinin Özellikleri.....	83
3.3.7. Firmaların İstihdamla İlgili Yaşadıkları Sorunlar	85
3.3.8. Firmaların İstihdam İhtiyaçları.....	87
3.3.9. Firmaların İstihdam İhtiyaçlarını Duyurma Yolları	89
3.3.10. Firmaların İhtiyaç Duyduğu ve Yetiştirilmesini İsteddiği Personel Kriterleri	91
3.3.11. Firmaların Personel Politikaları.....	93
3.3.12. Serbest Bölgelerin Yatırımcılar Açısından Olumsuz Yönleri	95
3.3.13. Serbest Bölgelerin İstihdama Etkisi	97
3.3.14. Serbest Bölgelerde İstihdamı Arttırmanın Yolları.....	102

SONUÇ	106
KAYNAKÇA.....	113
ÖZGEÇMİŞ	123

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1 Türkiye’deki Serbest Bölgeler Haritası.....	50
---	----

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1 Avrupa Birliğinde Faaliyette Olan Bazı Serbest Bölgeler	22
Tablo 2.2 2016-2017 Dönemi Serbest Bölgeler Ticaret Hacminin Ülkelere Göre Dağılımı (1.000 ABD \$)	45
Tablo 2.3 Türkiye'deki Serbest Bölgelerin Faaliyet Ruhsatı Konularına Göre Dağılımı ve Değişim Oranı	46
Tablo 2.4 Serbest Bölgelerin Yönü İtibariyle Toplam Ticaret Hacmindeki Değişmeler (1.000 ABD \$)	47
Tablo 2.5 Serbest Bölgelerin Yönü İtibariyle Ocak-Aralık Döneminde Ticaret Hacmindeki Değişmeler (1.000 \$)	48
Tablo 2.6 Faaliyette Olan Serbest Bölgeler ve Kuruluş Yılları.....	49
Tablo 2.7 Antalya Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017) .	51
Tablo 2.8 Mersin Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017)...	53
Tablo 2.9 Ege Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017).....	54
Tablo 2.10 İstanbul-Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017)	55
Tablo 2.11 Trabzon Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017)	56
Tablo 2.12 İstanbul Trakya Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013- 2017).....	56
Tablo 2.13 Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017)	58
Tablo 2.14 İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017)	59
Tablo 2.15 Samsun Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017)	60
Tablo 2.16 Avrupa Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017)	60
Tablo 2.17 Rize Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017).....	61
Tablo 2.18 Kayseri Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017)	62
Tablo 2.19 İzmir Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017) ...	63
Tablo 2.20 Gaziantep Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017)	64
Tablo 2.21 TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017)	65

Tablo 2.22 Denizli Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017)	66
Tablo 2.23 Bursa Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017)...	66
Tablo 2.24 Kocaeli Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017)	67
Tablo 3.1 Türkiye’deki Serbest Bölgelerin Toplam İstihdamı, Türkiye Geneli Toplam İstihdamı ve aralarındaki % Oranı (2010-2017).....	70
Tablo 3.2 Firmaların Uyrukları, Sektörleri ve Ruhsat Durumları	73
Tablo 3.3 Firma Yöneticilerinin Kendi Beyanlarına Göre 2016 Yılı Ticari Hacimleri	75
Tablo 3.4 Firmaların İstihdam Yapısı.....	76
Tablo 3.5 Firmaların Serbest Bölgede Faaliyet Gösterme Nedenleri.....	79
Tablo 3.6 Firmaların Devlet Destek ve Teşviklerinden Faydalanma Durumu.....	82
Tablo 3.7 Firmaların Personel İstihdam Ederken Aradıkları Özellikler	84
Tablo 3.8 Firmaların Personel Alım Aşamasındaki Yaşadıkları Sorunlar	85
Tablo 3.9 Firmaların Mevcut Eleman İhtiyaçları	88
Tablo 3.10 Firmaların Eleman İhtiyaçlarını Duyurma Yolları.....	90
Tablo 3.11 Firmaların İhtiyaç Duyduğu ve Yetiştirilmesini İsteddiği Personeller	92
Tablo 3.12 Firmaların Mevcut Kalifiye Elamanlarını Ellerinde Tutmak İçin Uyguladığı Yöntemler	94
Tablo 3.13 Serbest Bölgelerde Faaliyet Gösteren Firmaların Dezavantajları	96
Tablo 3.14 Serbest Bölgelerin İstihdama Etkisi	98
Tablo 3.15 Serbest Bölgelerde İstihdamı Arttırma Yolları	102

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ASB	Avrupa Serbest Bölgesi
ASBAŞ	Antalya Serbest Bölgesi Kurucu ve İşletici Anonim Şirketi
BKK	Bakanlar Kurulu Kararı
BUSEB	Bursa Serbest Bölge Kurucu ve İşletici Anonim Şirketi
DENSER	Denizli Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi Anonim Şirketi
DESBAS	İstanbul Deri Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi Anonim Şirketi
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
ESBAS	Ege Serbest Bölgesi Kurucu ve İşletici Anonim Şirketi
GASBAŞ	Gaziantep Serbest Bölgesi Kurucu ve İşletici Anonim Şirketi
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
İDESBAŞ	İzmir Menemen Deri Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi Anonim Şirketi
İSBİ A.Ş.	İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi Anonim Şirketi
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İSBAŞ	İstanbul Trakya Serbest Bölgesi Anonim Şirketi
İTO	İstanbul Ticaret Odası
KAYSERAŞ	Kayseri Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi Anonim Şirketi
KAYSİS	Elektronik Kamu Bilgi Yönetim Sistemi
KDV	Katma Değer Vergisi
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KOSBAŞ	Kocaeli Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi Anonim Şirketi
MESBAS	Mersin Serbest Bölgesi Kurucu ve İşletici Anonim Şirketi
M.Ö	Milattan Önce
M.S	Milattan Sonra
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
RG	Resmi Gazete
RİSBAŞ	Rize Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi Anonim Şirketi
SASBAŞ	Samsun Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi Anonim Şirketi

SB	Serbest Bölge
SBK	Serbest Bölgeler Kanunu
SBUY	Serbest Bölge Uygulama Yönetmeliği
STB	Serbest Ticaret Bölgesi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TAYSEB	Toros Adana Yumurtalık Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi Anonim Şirket
TC	Türkiye Cumhuriyeti
TL	Türk Lirası
TRANSBAS	Trabzon Serbest Bölgesi Kurucu ve İşletici Anonim Şirketi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜBİTAK MAM	TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
vb.	Ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi
vd.	Ve devamı, ve diğerleri
WEPZA	Dünya İhraç Ürünleri İşleme Bölgeleri Birliği

ÖZET

Serbest bölge uygulamaları, ülkelerin dış ticaret ve gümrük mevzuatlarında istisna veya muafiyetler yapmasıyla, birbirleriyle olan ticaretlerini geliştirmek ve kolaylaştırmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Dünyada günümüzdeki uygulamalara benzerlik taşıyan ilk serbest bölgeler yaklaşık 300 yıllık tarihe sahip iken Türkiye'nin serbest bölge macerası ise yaklaşık 30 yıllık bir geçmişe sahiptir. Dünyada serbest bölgelerin kurulma nedenleri ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ve sosyo-ekonomik yapılarına göre farklı amaçlar göstermektedir. Gelişmiş ülkeler genelde sınaî, üretim ve istihdamdan ziyade ticareti geliştirmek için bu bölgelere yönelmişlerken; gelişmekte olan ülkeler ise ihracatı, üretimi ve istihdamı arttırmak gibi amaçlar için serbest bölge uygulamalarına yönelmişlerdir.

Gelişmekte olan Türkiye'de ise serbest bölgelerin kuruluşlarında ihracat, üretim ve istihdamı arttırmak başlıca amaçlar olarak belirlenmiştir. Türkiye'de 30 yıldır faaliyet gösteren serbest bölgelerin belirlenen bu amaçları ne kadar gerçekleştirdiği ise merak konusu olmaktadır. Türkiye'de serbest bölgelerin istihdama etkisi üzerine bir çalışma yapılmamıştır. Serbest bölgelerle ilgili yapılmış olan bazı araştırmalarda ise istihdam konusundan kısaca bahsedilmiş ve istihdama etkisinin her şartta olumlu olduğu ifade edilmiştir.

Bu çalışmada, Türkiye'de faaliyette olan serbest bölgelerin iktisadi ve istihdam durumları hakkında karşılaştırmalı olarak bilgi verilerek, serbest bölgelerin istihdama etkisi ölçülmeye çalışılmıştır.

Çalışmada, Antalya Serbest Bölgesi örneğinde, bölgede faaliyet gösteren firmaların yöneticileri ile derinlemesine mülakat yöntemiyle serbest bölgelerin istihdama etkisi incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda ortaya çıkan bulguların analiz edilmesi ile sorun alanları tespit edilerek, serbest bölgelerde istihdamın arttırılmasını sağlayabilecek öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Serbest Bölgeler, İstihdam, Dış Ticaret, İthalat, İhracat.

SUMMARY

EFFECTS OF FREE ZONES ON EMPLOYMENT: A CASE STUDY ON ANTALYA FREE ZONE

Free zone practices emerged in order for the countries to develop and facilitate commerce between one another by applying waivers or exemptions on their foreign trade and customs legislation. While the first free zones that resemble the today's practices in the world have a history of approximately 300 years, Turkey's adventure on free zone dates only back to around 30 years. Throughout the world, the reasons for the establishment of free zones may have various goals in terms of the development level of the countries and their socio-economic structures. In that, while developed countries gravitate towards these zones so as to develop commerce rather than industry, production, and employment, developing countries tend to utilize free zones in order to increase export, production, and employment.

In Turkey, as a developing country, goals, such as increasing export, production, and employment, were identified in establishing the free zones. Accordingly, it is a matter of interest as to what extent these identified goals have been achieved in Turkey, where these free zones have been in operation for 30 years. Reviewing all the studies conducted in Turkey regarding free zones, it is impossible to encounter one that aims to reveal the effects of free zones on employment. In some studies on free zones, the issue of employment is briefly mentioned, and it is claimed that the effects on employment are positive under any condition.

In this study, it is aimed to measure the effects of free zones on employment by providing comparative information on the financial and employment status of free zones that are in operation in Turkey.

In the study, the effects of free zones on employment are examined by way of in-depth interview method with the managers of companies operating in the free zone within Antalya Free Zone sampling. Concluding the study, the revealed problems are defined, and suggestions are given in order for free zones to increase employment.

Keywords: Free Zones, Employment, Foreign Trade, Import, Export.

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışması ile serbest bölgelerin istihdama etkisi ve bölgelerdeki istihdamı etkileyen faktörler araştırılmaya çalışılmıştır. Özellikle Antalya Serbest Bölgesi örneğinde firma yöneticilerinin talepleri, önerileri ve problemleri göz önünde bulundurularak bu çalışma yapılmıştır.

Tez çalışmamın her aşamasını yakından takip ederek görüşlerini benimle paylaşan, ilgisi, desteği, yardımlarıyla daima yanımda olan ve çalışmalarına yaptığı çok değerli katkılarından dolayı değerli danışman hocam, Sayın Dr. Öğretim Üyesi Mete Kaan NAMAL'a teşekkürü bir borç bilirim.

Tezimin yöntemi konusunda vermiş olduğu yardımlardan ve önerilerinden dolayı Dr. Öğretim Üyesi Mustafa KOÇANCI'ya teşekkür ederim.

Saha çalışmamı uygulamamda bana yardımcı olan tüm çalışma arkadaşlarıma ve mülakat sorularına sabırla cevap verdikleri için firma yöneticilerine teşekkür ederim.

Ve son olarak beni destekleyip, her zaman yanımda olduğu ve bana yardımlarını esirgemediği için sevgili eşime teşekkür ederim. Ayrıca, yapmış olduğum bu çalışmamı dünyadaki en güzel ve en kıymetli varlıklarım olan kızlarıma ve üzerimdeki emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim annem ve babama armağan ederim.

Engin ÇAKIR

Antalya, 2018

ÖNSÖZ

Dünya ticaretinde meydana gelen küreselleşmenin hız kazanmasına paralel olarak, ülkelerin birbirlerinin karşılıklı mallarına olan taleplerinin artmasıyla uluslararası ticarete gelişme meydana gelmiştir. Uluslararası ticarete yaşanan gelişmelerin ülke ekonomilerine olumlu katkılarının olduğunun fark edilmesi ile uluslararası ticaretin gelişmesini hızlandıracak ve ülkelerin dış ticarete elde ettiği kârlılığı daha fazla arttırmak amaçlanmış ve bu alanda farklı uygulamalar denenmiştir. Buna göre, uluslararası ticaretin sağlamış olduğu faydaları daha da arttırmak, ülkelerin kalkınmalarını sürdürerek refah seviyelerini yükseltmek ve ithal edilen endüstriyel malların ülkede üretimini gerçekleştirmek için dış ticaretin geliştirilmesi gerekmektedir. Ancak, ülkelerin dış ticaretini geliştirmek ve kolaylaştırmak istemesi, aynı zamanda da iç piyasadaki üreticisini koruyacak önlemler alması için bazı özel statülü alanlar inşa edilmesi gerekmektedir. Bu yüzden, ev sahibi ülkenin yürürlükte olan dış ticaret ve gümrük mevzuatının uygulanmadığı veya kısmen uygulandığı özel statülü alan olan serbest bölgeler kurulmuştur.

Serbest bölgeler, dış ticareti geliştirme ve kolaylaştırmanın yanı sıra kurulduğu ülkelere bazı katkılar da sağlamaktadır. Ancak, serbest bölgelerin ülkelere sağlamış olduğu bu katkılar kurulduğu ülkenin gelişmişlik düzeyleri açısından farklılıklar gösterebilmektedir. Buna göre, gelişmiş ülkeler serbest bölge uygulamasını ticaretini geliştirmek için bir araç olarak tercih etmekte; gelişmekte olan ülkeler ise ihracat, üretim ve istihdamını arttırmak gibi amaçlar için serbest bölge uygulamalarına yönelmektedir.

Türkiye'nin serbest bölge macerası, 1980 sonrasında ihracata dayalı, dışa açık ekonomi politikalarının etkisiyle başlamıştır. Yaklaşık 30 yılı aşkındır ülkemizde faaliyet gösteren serbest bölgeler, Türkiye'nin dış ticaretini geliştirmede önemli bir araç özelliği taşıırken, aynı zamanda da bu uygulamanın ekonomiye negatif etkilerinin de olduğu bilinmektedir. Ancak, negatif etkilerinin yanı sıra ekonomiye sağladığı katkıların büyüklüğü nedeniyle serbest bölgelere ilgi giderek artmaktadır. Söz konusu katkıların başında ise, serbest bölgelerin kurulduğu ülkelere sağladığı istihdam olanakları gelmektedir. Buna göre, ülkemiz açısından serbest bölgelerin işsizliği azaltmada önemli bir paya sahip olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye'de faaliyet gösteren serbest bölgelerin istihdama etkisi bakımından bir araştırma yapılmak istenmiştir. Tezimin birinci bölümünde, serbest bölgeler ve uygulamadaki farklılıkları hakkında genel bilgi verilerek, serbest bölgelerin kurulduğu ülkeye sağladığı olumlu ve olumsuz etkiler anlatılmaya çalışılmaktadır. İkinci bölümde,

dünyada ve Türkiye’de serbest bölge uygulamalarının geçmişten günümüze kadar gelişimi hakkında bilgi verilmiş ve seçili ülkelerdeki serbest bölge uygulamaları ile Türkiye’de faaliyet gösteren serbest bölgelere değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise, serbest bölgelerin istihdama etkisini araştırmak amacıyla Antalya Serbest Bölgesi’nde firma yöneticileri ile derinlemesine mülakat yöntemi kullanılarak saha çalışması yapılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda elde edilen bulgular sonuçlar ve öneriler kısmında verilmiştir.

Çalışmanın Konusu

Bu çalışmada, serbest bölgelerin istihdama etkisi araştırılmaktadır. Öncelikle serbest bölgelerde istihdam ile ilgili yazın taraması yapılmış, araştırma örnekleme olarak da Antalya Serbest Bölgesi’ndeki firmalar seçilmiş ve yöneticileri ile derinlemesine mülakat tekniği ile görüşmeler yapılmış, serbest bölgelerde istihdamı etkileyen faktörler araştırılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın Amacı

Türkiye’de, 1985 yılından itibaren kurulmaya başlanan serbest bölgelerin ekonomik açıdan birçok faydası bulunmakta olup, bu çalışmada özellikle istihdam sağlama açısından başarısının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Buna bağlı olarak, öncelikle Türkiye’de faaliyet gösteren serbest bölgelerin ticaret hacimleri ile istihdamları arasındaki ilişki incelenmiş ve daha sonra Antalya Serbest Bölgesi’nde faaliyet gösteren firmalarla kapasite, iş kolu, işgücü tercihleri ve istihdam politikaları gibi konularda görüşmeler yapılarak serbest bölgelerin istihdama katkısının reel boyutlarını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Çalışmanın Önemi

Yapılan literatür taramasında, serbest bölgelerin istihdam ile arasındaki ilişkisi üzerine araştırma yapılmadığı tespit edilmiş ve serbest bölgeler üzerine yapılan araştırmaların büyük bir çoğunluğunda ise istihdamdan kısaca bahsedilerek etkisinin her zaman olumlu olduğu yönünde açıklamalar yapılmıştır. Buna göre yapılan bu çalışma, serbest bölgelerin istihdama etkisinin ve serbest bölgelerde istihdamı etkileyen faktörlerin etrafıca incelenerek ortaya çıkarılan ilk çalışmalardan biridir.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada, serbest bölgelerin istihdam üzerindeki etkisini açıklayabilmek için hem teorik hem de ampirik bulgulara dayanan analizler gerçekleştirilmiştir. Öncelikle, Türkiye’de faaliyet gösteren serbest bölgeler hakkında kısaca bilgi verilerek, 2013-2017 yılları toplam ticari hacimleri ve istihdamlarının istatistikî verilerinin analizi yöntemiyle, ticari hacimlerinin

istihdamlarını ne yönde etkilediğinin analizi yapılmıştır. Daha sonra, Antalya Serbest Bölgesi'nde faaliyet gösteren firmalardan görüşmeyi kabul eden 31 firma yöneticisiyle 15.07.2017 ile 15.12.2017 tarihleri arasında Ek-1'de yer alan soru seti ile toplam 35 saat (2.100 dk.) derinlemesine mülakat yapılmıştır. Her bir görüşme süresi, asgari 45 ila azami 90 dakika arasında sürmüştür, ortalama olarak ise 68 dakika sürdüğü saptanmıştır. Görüşmeler, araştırmanın öznelereyle doğal ortamları olan kendi işyerlerindeki ofislerinde yapılmıştır. Ancak, bölgede faal oldukları belirlenen firmalardan 13'ünün firma yetkililerinin yurt dışında olması ya da firma adına bilgi alınacak yetkililere ulaşılamaması nedeniyle; 7 firmanın ise, son 6 aylık dönemde ticari işlem yapmadıklarını belirtmeleri üzerine örneklemden çıkarılmıştır.

Bu çalışmada, derinlemesine mülakat yöntemiyle serbest bölgeler ile istihdam arasındaki ilişkinin bütün boyutlarını kapsayan, daha çok açık uçlu sorular sorulmuş, detaylı cevapların alınmasına imkân veren, yüz yüze, birebir görüşülerek bilgi toplanmış ve karşıdaki kişinin duygu, bilgi, tecrübe ve gözlemlerine görüşme yoluyla ulaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Türkiye'de 2018 yılı itibari ile faal olan 18 serbest bölge bulunmaktadır. Bu çalışmada, serbest bölgelerin istihdam sağlama açısından değerlendirilebilmesi için bir sınırlılık getirilerek Antalya Serbest Bölgesi seçilmiştir. Antalya Serbest Bölgesi'nde kayıtlı 54'ü yatırımcı, 44'ü kiracı olmak üzere toplam 98 firma bulunmaktadır. Yapılan çalışma sonucunda, bu firmaların ticari açıdan 51 tanesinin faal olduğu tespit edilmiştir. Faal olan firmaların tümünde araştırma gerçekleştirilerek tam sayım üzerinden araştırma evren ve örnekleme eşitlenmiştir. Örneklem, aynı zamanda amaçlı örneklem olarak belirlendiğinden serbest bölge firmaları dışında kalan, serbest bölgenin faaliyetlerindeki ortak özel ve kamu kuruluşları üzerinde bir çalışma yapılmamıştır. Çalışmanın sınırlılıklarından da olan bu konu başka çalışmaların yapılması için de bir teşvik unsurudur.

Engin ÇAKIR
Antalya, 2018

BİRİNCİ BÖLÜM

SERBEST BÖLGELER

Dünya’da gerçek anlamda günümüz serbest bölge uygulamalarına benzer serbest bölge uygulaması,1959 yılında İrlanda’nın Shannon Havalimanı’nda kurulan Shannon Serbest Bölgesi (2017) ile başlamıştır. Günümüz uygulamalarına benzer serbest bölgeler, dünyada 60 yıllık tarihe sahiptir. Türkiye’nin serbest bölge macerası ise 1985 yılında kabul edilen 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu ile başlamış olup yaklaşık 30 yıllık bir geçmişe sahiptir. Dünyada serbest bölgelerin kurulma nedenleri, kurulduğu ülkenin ekonomik yapısına göre farklı amaçlar taşımaktadır. Ancak bu amaçlar gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından farklılık göstermektedir.

Çalışmamın bu bölümünde serbest bölgeler hakkında genel bilgi verilmiş ve serbest bölgelerin türlerine, olumlu ve olumsuz etkilerine değinilmektedir.

1.1. Serbest Bölgelerin Tanımı

Serbest bölgeler hakkında birçok tanım yapılmış olmasına rağmen yapılan tanımların genel anlamda birbirlerine benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bunların birkaçı aşağıdaki gibidir;

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) tarafından yapılan tanım:

“Serbest bölge bir uluslararası liman veya havaalanı yakınında kurulan, ulusal gümrük alanından özel amaçlarla ayrılmış bir bölge niteliğine sahiptir ve buraya mallar gümrük işlemleri olmaksızın getirilebilir. İthal edilen mallar depolanabilir, çeşitli işlemlere tabi tutulabilir, üretim amacıyla kullanılabilir ve mallar ulusal gümrük alanına girmediği sürece gümrük vergisi ödenmez.” (UNCTAD, 1975: 3).

Ekonomi Bakanlığı’nın tanımı:

“Ülkede geçerli ticari, mali ve iktisadi alanlara ilişkin hukuki ve idari düzenlemelerin uygulanmadığı veya kısmen uygulandığı, sınaî ve ticari faaliyetler için daha geniş teşviklerin tanındığı ve fiziki olarak ülkenin diğer kısımlarından ayrılan yerlerdir.” (Ekonomi Bakanlığı; 2017).

Bir başka tanıma göre ise serbest bölgeler, bir ülkenin siyasi sınırları içinde olmakla birlikte dış ticaret mevzuatları ve vergiler bakımından gümrük hattı dışında kabul edilen ve ev

sahibi ülkenin yürürlükte olan ticari, finansal ve ekonomik alanlarla ilgili yasal yükümlülüklerin uygulanmadığı ya da kısmen uygulanabildiği yerlerdir (Tufan, 2009: 3). Ancak, serbest bölgeler; bir ülkenin egemenlik sınırları içinde olup da gümrük hattı dışında tutulması ve serbest bölgelerde bazı işlemlerde kolaylıklar sağlanmış olması, serbest bölgeleri ülkenin egemenlik sınırları içinden çıkarıp özel kurallarla yönettikleri toprak parçası haline getirmez. Buna göre, ülkeler serbest bölge sınırları içerisinde oluşabilecek işlemlerde mülkiyet ilkesi doğrultusunda her türlü egemenlik yetkisini kullanabilmektedir. Örneğin, serbest bölge sınırları içerisinde oluşabilecek olaylara karşın Türk Ceza Kanunu (TCK. m.8), Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK. m.12) ve İcra ve İflas Kanunu hükümleri gereğince işlem yapılabilmektedir (Taylor, 2008: 8).

Türk Dil Kurumunun tanımında serbest bölge (TDK, 2018);

“Bir ülkenin gümrük sınırları dışında konuşlandırılan ve ticaret rejimi açısından kısmen veya tamamen gümrük mevzuatı dışındaki düzenlemelere tabi olan, uluslararası liman veya havaalanına yakın yerlerde kurulan bölge, açık bölge, serbest mülk” olarak yer almıştır.

Genel bir tanım yapmak gerekirse; serbest bölgeler genellikle ticaretin yoğun olduğu uluslararası liman veya havaalanı yakınında, ülkenin siyasi sınırları içinde bulunmakla birlikte gümrük ve dış ticaret mevzuatlarına göre gümrük sınırları haricinde tutulan ve esas itibarıyla ihracata yönelik faaliyet gösteren, bulunduğu ülkede yürürlükte olan mali ve ekonomik konularla ilgili hukuki ve idari düzenlemelerinin kısmen veya tamamen uygulanmadığı, fiziki olarak ülkenin diğer yerlerinden ayrılan alanlarda belirli noktalarından gümrük kontrolü ve denetiminde giriş-çıkışların sağlandığı, bankacılık-sigortacılık, ticari ve sınai faaliyetler için daha çok teşvikler tanındığı ve bu faaliyetlerin geliştiği yerlerdir.

1.2. Serbest Bölgelerin Çeşitleri

Serbest bölge değişik çeşitleri kapsayan bir ana kavramdır. Bunlar yapıları bakımından serbest ticaret bölgeleri, serbest üretim bölgeleri, serbest finansal bölgeler, serbest tüketim bölgeleri ve transit bölgeler olmak üzere 5 çeşidi vardır.

1.2.1. Serbest Ticaret Bölgesi

Serbest ticaret bölgeleri, ticari faaliyetleri kolaylaştırmak amacıyla genellikle uluslararası liman ve havaalanı yakınlarında, sınırları belirlenmiş bir alanda her türlü vergiden kısmen veya tamamen arındırılmış ikamete izin verilmeyen bölgeleri ifade eder (Erkan ve Tatlıdil, 1990: 6).

Tarihsel olarak da en eski serbest bölge türü olan serbest ticaret bölgesi, bir ülkede dış ticarete uygulanan mevzuat ve kısıtlamaların kısmen veya tamamen uygulanmaması yoluyla, dış ticaret açısından serbest hale getirilen, her türlü vergiden kısmen veya tamamen arındırılmış bölgelerdir (Karaca, 2008: 8)

Serbest ticaret bölgeleri, malların depolanması, satışa hazır hale gelmesi için bazı işlemlere tabi tutulması, nakliyesi gibi faaliyetlerin yapılmasına izin verilen serbest bölgelerdir. Bu bölgelerde reeksport (yeniden ihraç) ve transit ticaret gibi faaliyetlere izin verilirken sınaî faaliyetlere izin verilmemektedir (Toroslu, 2000: 7).

Serbest ticaret bölgelerinin genel olarak faaliyet alanları üretim, depolama, montaj, sergileme, gösterme, mal üzerinde işlem yapma, ambalajlama paketleme, küçük boyutlarda yeniden paketleme, etiketleme, markalama, sınıflama, dereceleme, karıştırma, kırma, ayıklama, birleştirme, şekil değiştirme, saflaştırma ve şişeleme gibi işlemlerdir (Erkan ve Tatlıdıl, 1990: 7-8).

Serbest Ticaret Bölgeleri; Serbest Liman, Antrepo ve Dış Ticaret Bölgesi olmak üzere 3 çeşidi vardır.

1.2.1.1. Serbest Limanlar

Serbest limanlar, ülkede seçilen uluslararası ticaretin yoğun olduğu belli bir limanın ithalat, ihracat, transit ticaret, taşımacılık ve reeksport işlemlerinin serbest hale getirilmesiyle kurulan serbest bölgelerdir (Toroslu, 2000: 8). Serbest limanlar, bir hava ya da deniz limanında ev sahibi ülkenin gümrük mevzuatına tabi olmadan, yabancı malların yerel olarak tüketilmek veya satılmak üzere ticari faaliyetlerin yürütüldüğü limanlardır. Dünyadaki en önemli örnekleri ise; Hong Kong, Singapur, Aden, Cebelitarık ve Manaus (Brezilya) limanlarıdır (Gültekin-Karakaş ve Acar, 2017: 23).

1.2.1.2. Antrepo

Antrepo, yabancı kaynaklı eşyaların geçici bir süre gümrük vergisi ödenmeksizin konulduğu ve gümrük idaresinin denetiminde olan kapalı alanlardır. Yabancı ülkelerden çeşitli yollarla getirilen eşya antrepoya konulabilir veya belirli bir süre bekledikten sonra tekrar yabancı bir ülkeye gönderilebilir, başka bir antrepoya aktarılabilir veya bulunduğu ülkeye ithalatı yapılabilir. Bu malların depolanması sırasında vergi ödenmesi söz konusu değildir. Vergiler eşyaların antrepoya girişlerinde veya depolanmasında ödenmez, ancak antrepodan ithal edildiğinde ödenir (Toroslu, 2000: 8).

Antrepoların ithalat-ihracat yapan firmalara sunduğu avantajlar; ihracatçı firmalara ürünlerini derhal piyasaya sürmek yerine, piyasa durumuna göre en uygun zamanda satabilme

imkânı sağlarken, ithalatçı firmalara ise söz konusu eşyayı görüp istediği miktarda alım yapabilme imkânı ile firmaların depolama maliyetlerinden tasarruf etmesini sağlamaktadır (Kani, 2007: 35).

4458 sayılı Gümrük Kanunu'nda antrepo genel antrepo veya özel antrepo olarak ikiye ayrılır. Genel antrepolar, eşyanın konulması için herkes tarafından kullanılabilen; özel antrepolar ise, yalnız antrepo işleticisine ait eşyanın konulması amacıyla kurulan gümrük antrepolarıdır (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2018).

1.2.1.3. Dış Ticaret Bölgesi

Dış ticaret bölgesi, ABD (Amerika Birleşik Devletleri) tarafından dış ticareti geliştirmek amacı ile 1934 yılında uygulamaya başlanmış olan serbest ticaret bölgesi uygulamasıdır. Bu bölgelerde, dış ticaretin yanı sıra ABD'nin gümrük mevzuatında, ithalatçı firmalar tarafından ithal malların gümrük tarifesi değiştirilmek maksadıyla çeşitli montaj ve de-montaj işlemleri yapılmaktadır. Genellikle, işlek deniz limanlarında veya bunların yakınında kurulan bu bölgeler, serbest liman özelliği de taşımaktadırlar (Özdoğan, 2006: 12).

1.2.2. Serbest Üretim Bölgesi

Serbest üretim bölgeleri, genellikle ihracata yönelik sınaî faaliyetlerin yapıldığı yerlerdir. Serbest üretim bölgelerinde faaliyet gösteren firmalara, gümrük vb. vergilerden muaf olarak ürünlerini imal etmeleri, işlemeleri veya depolayarak ihraç etmelerine izin verilmektedir (Gültekin-Karakaş ve Acar, 2017: 23).

Serbest üretim bölgeleri, ucuz işgücü ve hammaddeden yararlanmak için uluslararası sermayenin yatırım yaptığı serbest bölge çeşididir. Serbest üretim bölgelerinde üretim yapan veya yapmak isteyen yatırımcılara vergisiz makine ve hammadde ithali, sermaye ve kar transferi garantisi, bitmiş ve yarı bitmiş malların ihracında gümrük vergisinin uygulanmaması ve fabrika binası temin etmek gibi teşviklerin sağlandığı serbest bölgelerdir (Toroslu, 2000: 7).

Gelişmekte olan ülkelerdeki serbest üretim bölgelerine yabancı sermayenin gelmesinde bu ülkelerdeki işgücünün ucuz olması önemli etkidir. Serbest üretim bölgesinin bulunduğu ülkeye ucuz işgücü ile gelen sermaye istihdamı artırırken, bu bölgelere yatırım yapan çok uluslu şirketlerin beraberinde getirdiği ileri teknolojinin de yerli işgücünün niteliğinin yükselmesine de katkı sağlamaktadır. Bu nedenle, serbest üretim bölgeleri yoğun olarak gelişmekte olan ülkelerde kurulurken, bu ülkelerdeki ucuz üretim faktörleri de uluslararası şirketlere cazip gelmektedir (Tümenbatur, 2012: 343).

Serbest Üretim Bölgeleri; İhracat Bölgesi, Yatırım Bölgesi, İkiz Fabrikalar ve Özel Ekonomik Bölgeler olmak üzere 4 çeşidi vardır.

1.2.2.1. İhracat Bölgesi

Serbest ihracat bölgeleri, ihracat amacıyla üretime tahsis edilmiş olan ve ithal edilen hammadde ve diğer ara girdilerin nihai ürüne dönüştürüldüğü, bir ticaret bölgesi olmaktan çok, bir üretim bölgesi özelliği taşıyan serbest bölgelerdir. Bu bölgelerde genellikle dünyadaki çok uluslu şirketlere bağlı öncü şirketler olarak adlandırılan küçük firmalar bulunmaktadır (Toroslu, 2000: 7). Serbest ihracat bölgeleri, ihracatı teşvik etmek ve hafif imalat sanayi ürünlerinin üretimini ve montajını yapmak amacıyla kurulmuştur. İhracat bölgelerinin serbest ticaret bölgelerinden farkı, gümrük vergi ve formalitelerinden arındırılmış olması ve bölgedeki yerli ve yabancı firmalara yatırım yapma imkânı tanınan büyük sanayi sitelerine benzemesidir (Erkan ve Tatlıdil, 1990: 8).

1.2.2.2. Yatırım Bölgeleri

Serbest yatırım bölgeleri, ülkenin ekonomik açıdan gelişmemiş olan geri kalmış alanlarında alt yapı ve vergi kolaylıkları sağlanarak, istihdam olanaklarını ve yatırım miktarını artırmak amacıyla firmalara özel teşvikler sağlanarak yatırım yapılan serbest bölgelerdir (Gültekin-Karakaş ve Acar, 2017: 23). Yatırım bölgeleri, ekonomik açıdan ülkelerin diğer yerlerine göre geri kalmış bölgelerine hareket getirmesi için çeşitli teşvikler ve vergi indirimleri uygulanarak uygun yatırım ortamının oluşması, yabancı yatırımcıdan çok yerli yatırımcı için düzenlenmiş bölgelerdir (Erkan ve Tatlıdil, 1990: 8).

Yatırım bölgeleri, ülkelerin gelişmekte olan yerlerinde görülürlerken, öncelikle bulunduğu bölgenin tüketim ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmuşlardır (Orhan, 2003: 6).

1.2.2.3. İkiz Fabrikalar

İkiz fabrikalar, komşu ülkelerin karşılıklı üstünlüklerinden yararlanılmak amacıyla kurulan ve bu bölgelerde genellikle ikili ticareti geliştirme amacı güdülen serbest üretim bölgeleridir. Bu tür serbest bölgelerin en önemli örneklerine ABD-Meksika sınırında rastlanılmaktadır. Buradaki ikiz fabrikalarda üretilen malların sermaye yoğun parçaları ABD’de üretilerek bu fabrikalara gümrüksüz olarak ithal edilmekte ve Meksikalı işçilerin ucuz emeğinden faydalanılarak mallar monte edilmekte ve tekrar ABD’ye satılmaktadır (Toroslu, 2000: 8-9).

1.2.2.4. Özel Ekonomik Bölge

Özel ekonomik bölgeler, 1979'da Çin Halk Cumhuriyeti'nde kurulmaya başlanmış ve özellikle Hong Kong işletmelerinin yoğunlaştığı yerlerdir. Özel ekonomik bölgelerin kurulmasındaki amaç turizmi, dış ticareti ve yatırımı geliştirerek dışa açık piyasalara dayanan politikaları belli bölgelerde uygulamak ve bu uygulamalardan olumlu sonuç verenleri zaman içerisinde ülkenin diğer kesimlerine yayma yoluyla ülke ekonomisinin daha fazla dışa açık ve etkin olması hedeflenmiştir (Yılmaz, 2012: 6).

1.2.3. Serbest Finansal Bölgeler

Serbest finansal bölgeler, yapılan bütün işlemlerin finansal nitelik taşıdığı yerlerdir. Bunlar; Kıyı Bankacılığı veya Serbest Bankacılık Bölgesi ve Serbest Sigortacılık Bölgesi şeklinde ikiye ayırmak mümkündür.

1.2.3.1. Serbest Bankacılık Bölgesi (Kıyı Bankacılığı)

Serbest bankacılık bölgeleri, uluslararası piyasalarda dolaşan yabancı sermayeyi çekebilmek amacıyla kurulan, bir ülkedeki bankacılık sektörü için geçerli olan mevzuatın kapsama alanı dışında kalan bölgelerdir (Taylar, 2008: 18). Bu bölgelerdeki bankalara yatırılan mevduat üzerinden kanuni karşılık ayırma, kredi faizleri ve kredi verme yöntemlerinde mevzuata uyma zorunluluğu ya esnetilmiş ya da tamamen ortadan kaldırılmıştır. Bölgelerde yapılan bankacılık faaliyetlerinden doğan gelir üzerinden vergi alınmamakta ve bankaların döviz hesaplarında herhangi bir kısıtlama yapılmamaktadır (Toroslu, 2000: 8).

Bu bölgelerde kurulacak bankaların sermaye denetimleri daha esnek ve sermayeleri ile mevduatları arasındaki ilişkiler kurallara bağlı değildir. Ayrıca bu bankaların serbest bölge işlemlerindeki hacimlerin büyüklüklerinin döviz toplayabilecek güçte olmaları da gerekmektedir (Erkan ve Tatlıdil, 1990: 8-9).

1.2.3.2. Serbest Sigortacılık Bölgesi

Serbest sigortacılık bölgesi, sigortacılık işlemlerinde oluşabilecek değer ve zaman kaybının önüne geçerek ev sahibi ülkede uygulanan sigortacılık kanunlarından tamamen ya da kısmen muaf tutularak, bölgedeki ticari risklerin; yangın, kaza ve yaşam sigortası gibi standart sigorta işlemleri yaparak oluşabilecek zararların karşılanmasına yönelik faaliyet göstermektedir (Gültekin-Karakaş ve Acar, 2017: 23).

1.2.4. Serbest Tüketim Bölgesi

Serbest tüketim bölgesinde, farklı amaçlar için gümrük vergisinden muaf tüketime ve satışa izin verilmektedir. Genellikle belirli bir alana veya belirli tüketim malına miktar sınırlaması getirilerek uygulanmaktadır.

Serbest tüketim bölgelerinin gümrüksüz satış mağazaları, serbest çevre, serbest ithalat bölgesi ve serbest şehir olmak üzere 4 çeşidi vardır.

1.2.4.1. Gümrüksüz Satış Mağazaları

Gümrüksüz satış mağazaları; genellikle havaalanları, limanlar ve gümrük sınır kapılarında gümrüklü saha içinde kurulmuş ve gümrük denetiminde satış yapan yerlerdir. Bu satış mağazalarında sigara, alkollü içecekler, parfüm, çikolata, hediyelik eşya vb. gibi tüketim mallarının vergisiz satışının yapıldığı yerlerdir. Buralarda yapılan satışlar, sadece gümrük kapısını kullanan kişilere, döviz üzerinden fiyatlandırma yapılarak ve bu kişilerin pasaportları sisteme işlenerek ürün satışları gerçekleştirilmektedir. Bu mağazalarda satışı yapılan malların birimine göre (kg, litre gibi) sınırlama söz konusudur. Ancak, bu sınırlamaların miktarı ev sahibi ülkeye giriş ve çıkışlarda farklılık gösterebilmektedir.

1.2.4.2. Serbest Çevre

Serbest çevre, gelişmekte olan ülkelerin uzak ve gelişmemiş bölgelerinde yerel tüketimin yerli kaynaklarla karşılanamaması gibi nedenlerle, bölgeye giren malların gümrük vergisinden kısmen veya tamamen arındırılarak ithalatının yapıldığı yerlerdir (Hava, 1999: 115).

1.2.4.3. Serbest İthalat Bölgesi

Serbest ithalat bölgesi, ithal edilen malların süresiz depolama imkânının olduğu, yerli tüketici ve üreticilerce ithalatın doğrudan ve zamanında yapılmasını sağlayan yerlerdir. Yerli üretim veya tüketim için gereksinim duyulan ithal malların daha önceden serbest bölgeye getirilip buralarda depolanacağı için, sipariş verilmesi ile malın temini arasında geçen uzun süreyi ve bürokratik işlemleri azaltmak, bu bölgelerde yerli üreticilerin ve tüketicilerin yabancı malları görmelerini sağlayarak bir bakıma ithalat yapmalarını özendirmek ve ithalat prosedürünü kolaylaştırarak yabancı üreticilerin yurt içine ihracat yapabilmelerini kolaylaştırmak amaçlanmaktadır (Akyürek, 1983: 18-19).

1.2.4.4. Serbest Şehir

Serbest şehirler, serbest bölge statüsünün bir şehrin bütününe kapsamı durumunda serbest şehirleri meydana getirmektedir. Dünyadaki başlıca serbest şehirlere örnek olarak Hong Kong ve Singapur gösterilebilir (Toroslu, 2000: 8).

1.2.5. Transit Bölge

Transit Bölgeleri, Güner "Denize kıyısı olan ülkelerin, denize yakın veya yeterli çıkışı olmayan komşu ülkelerin depolama ve dağıtım merkezleri şeklinde kullanılması için girişte kurduğu limana transit bölge denir." şeklinde tanımlamıştır (Güner, 1995: 6).

Genellikle transit bölgelerde imalat faaliyetine izin verilmemekte, buna karşın buralarda malların varacağı yere iyi bir şekilde ulaşabilmesi için depolama, tekrar ambalajlama işlemleri yapılmaktadır (Bakan ve Gökmen, 2014: 41).

1.3. Serbest Bölgelerin Kuruluş Amaçları

Serbest bölgelerin kuruluş amaçlarının en önemlisi, ülkelerin dış ticarete koymuş oldukları koruyucu tedbirleri tamamen kaldırarak veya belli bir oranda hafifleterek dış ticaret miktarlarının arttırılmasıdır (Taylar, 2008: 38). Serbest bölgeler genel olarak kurulduğu ülkenin dış ticaret hacmini geliştirerek döviz gelirlerini, sanayi faaliyetlerini, teknoloji transferlerini, istihdam olanaklarını arttırarak ithalat ve ihracat işlemlerini kolaylaştırmak amacıyla kurulmuşlardır.

Serbest bölgelerin kurulmuş olduğu ülkelerin gelişmişlik düzeyleri farklılık gösterse de, ülkenin ihracatını arttırmak için yatırım ve üretimi arttırarak işsizliği azaltmak ve ülkenin makro ve mikro ekonomik getirilerini en yüksek düzeye ulaştırmak amaçlarıyla kurulmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından serbest bölgelerin kuruluş amaçlarında farklılıklar görülmektedir. Gelişmiş ülkeler uluslararası ticaretin kolaylıklarından faydalanmayı amaçlarken, gelişmekte olan ülkeler ise istihdamı, ihracatı ve döviz girişini arttırmayı amaçlamaktadırlar. Dolayısıyla, serbest bölgelerin kurulmasındaki genel amaç, bulunduğu ülkenin ekonomik faaliyetlerini maksimum seviyeye ulaştırmaktır. Bu temel amaç çerçevesinde ortaya çıkan diğer amaçlar ise şunlardır (Toroslu, 2000: 1; Tümenbatur, 2012: 341);

- Sanayi mallarının ihracatına yönelik yatırımların ve üretimin arttırılması,
- Uluslararası ticarete yeni boyutlar kazandırarak dış ticaret ve yatırımlarla ilgili bürokrasinin kaldırılması veya azaltılmasıyla ithalatın ucuz ve kolay gerçekleşmesi,
- Yatırım ve üretimin artmasıyla yeni iş olanaklarının istihdamı arttırması,

- Yabancı sermayenin getirdiği teknoloji ve bilgi transferi ile ev sahibi ülkenin işgücü niteliklerinin ve üretim teknolojisinin gelişmesine katkı sağlaması,
- Dış ticareti geliştirerek ev sahibi ülkeye döviz girişini artırması,
- Uluslararası ticarete bankacılık ve finansman imkânlarından daha fazla yararlanılması,
- Yerli üreticilerin uluslararası piyasalarda rekabet güçlerine katkıda bulunması,
- Reeksport (yeniden ihracat) ve transit ticaret işlemlerinin sağladığı avantajlardan faydalanılması gibi birçok amacı bulunmaktadır.

1.4. Serbest Bölgelerin Özellikleri

Serbest bölgelerin özellikleri bu bölgelerin kuruluş amaçlarına ve ülkelerin şartlarına göre farklılık gösterebilmektedir. Genel olarak serbest bölgelerin özelliklerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Gümüş, 2007: 49; Toroslu: 200: 9-10).

- Serbest bölgelerin alan sınırları kesin olarak belirlenmiştir. Serbest bölgeler kuruldukları şehir veya bölgenin bir kısmını, bazen bir liman veya şehrin tümü serbest bölge olarak belirlenebilir.
- Serbest bölgeler, gümrük personelinin gözetimi ve denetimindedir. Serbest bölgelerde kaçakçılığın önlenmesi için etrafı duvar veya parmaklıkla çevrilmiş olup giriş-çıkışlar belirli noktalardan kontrollü olarak yapılmaktadır,
- Serbest bölgeler, ülke sınırları içinde ve gümrük hattı dışında olmalarına rağmen siyasal ve hukuki yönden bağımsız değildir,
- Serbest bölgelerde yerleşim veya konaklama yapılamaz. Sadece serbest bölgelerde çalışanların temel ihtiyaçlarını karşılayanların ve güvenlik görevlilerinin konaklamasına izin verilir,
- Serbest bölgeler gümrük hattı dışında sayıldığından buralarda faaliyet gösteren firmalar üretimleri için ihtiyaç duydukları hammadde, makine ve teçhizatların ithali durumunda gümrük vergisi ödemezler,
- Serbest bölgelerde faaliyet gösteren yabancı firmalar genellikle belirli bir süre bütün vergilerden muaf tutulurken kambiyo sınırlaması olmaması nedeniyle uluslararası ödemelerini ve kar transferlerini kolaylıkla yapabilmektedirler,
- Serbest bölgeden ev sahibi ülkeye gönderilen mallar ithalat işlemlerine tabi tutulurken, ülkeden serbest bölgeye gönderilen mallar ihracat işlemlerine tabi tutulur,

- Serbest bölgeden diğer ülkelere gönderilen mallar gittiği ülkenin gümrük mevzuatına tabidirler,
- Serbest bölgeler doğrudan hükümetlerce işletilebileceği gibi, resmi kurumlarca veya gerçek ve tüzel kişilerce de işletilebilir,
- Serbest bölgelerde işlemler yabancı para birimi ile, konvertibl dövizlerle yapılmaktadır,
- Serbest bölgelerde ekonomik faaliyetleri desteklemek amacıyla bazı hizmetlerin işletici tarafından firmalara ücretlendirilmek kaydıyla ulaşım, depolama, enerji, haberleşme gibi altyapı hizmetleri sunulmaktadır,
- Serbest bölgelerde üretim, depolama, ambalajlama, kiralama, bakım-onarım, yükleme-boşaltma, bankacılık, sigortacılık, çeşitli biçimlerde işleme, karıştırma, temizleme, imha etme, montaj-demontaj gibi faaliyetler yapılmaktadır,
- Serbest bölgeler genellikle uluslararası transit yollar, limanlar ve havaalanları yakınında kurulmuşlardır,
- Serbest bölgeler ve çevreleri, ticari faaliyetlerin yoğun olduğu yerlerdir.

1.5. Serbest Bölgelerin Olumlu Etkileri

Serbest bölgeler, bulundukları ülkelerin ekonomik durumlarına göz ardı edilemeyecek derecede olumlu katkılar sağladıkları düşünülmektedir. Serbest bölgelerin ülke ekonomisine doğrudan yabancı sermayeyi çekmede önemli rol oynamaları ve bazı vergi ve teşvik avantajları sunmaları nedeniyle de yerli ve yabancı yatırımcıları bu bölgelere çekerek, bu alanları ülke ekonomisinde cazibe merkezi haline getirmektedir (Tufan, 2018: 63).

Serbest Bölgeler Kanunu'nda, serbest bölgelerin ülkenin makroekonomisine sağlayacağı olumlu katkılar belirtilmektedir. Buna göre, serbest bölgeler;

“İhracata yönelik yatırım ve üretimi teşvik etmek, doğrudan yabancı yatırımları ve teknoloji girişini hızlandırmak, işletmeleri ihracata yönlendirmek ve uluslararası ticareti geliştirmek amacıyla...” kurulur (3218 SBK. Değişik: 12.11.2008-5810/1 md.M.1).

Serbest Bölgeler Kanunu'nda bu beklentiler “amaç ve kapsam” başlığı altında belirtilmektedir.

Aynı zamanda serbest bölgelerdeki firmaların işgücü, su, elektrik gibi temel ihtiyaçlarını bulundukları ülkeden temin etmeleri, ev sahibi ülkenin mikro ekonomisine de hareketlilik getirmektedir (Toroslu, 2000: 11).

Serbest bölgeler, ülkelere dış ticarete olumlu etkiler oluşturmaları ve ticari avantaj sağlaması amacıyla kurulur ve bu etkilerin uluslararası piyasalarda kazanımlar sağlaması beklenir. Genel itibarıyla olumlu etkileri istihdam artırıcı etkisi, döviz artırıcı etkisi, teknoloji transferi etkisi, yabancı sermaye çekme etkisi, dış ticaret açığını kapatma etkisi, transit ticareti kolaylaştırma etkisi, ithalat ve ihracatı kolaylaştırma gibi etkileri şeklinde sıralanabilir.

1.5.1. İstihdam Etkisi

Serbest bölgelerin öncelikli amaçlarından olan ihracatın artırılması, yabancı sermayenin özendirilmesi, teknoloji ve bilgi transferi gibi beklentilerin istenen düzeyde karşılanıp karşılanmadığı ülke ekonomisi açısından önemli olmaktadır. Ancak, serbest bölgelerin başarılı olabilmesi için bu bölgelerde öncelikle üretim ve istihdamı artırıcı düzenlemeler yapılması gereklidir (Çetinkaya ve Bektaş, 2016: 56).

Serbest bölgeler, doğrudan istihdamı artırma konusunda farklı sektörlerde emek istihdam etmekte ve dolaylı olarak bulunduğu ülke ile iktisadi ilişkiler içine girerek istihdam sağlama noktasında ekonomilere katkı sağlasa da, istihdama tam anlamıyla etkisinin pozitif olması için emeğin serbest bölgenin bulunduğu ülkeden karşılanması gerekmektedir (Alpar, 1985: 41-42).

Serbest bölgelerdeki ekonomik faaliyetlerin işsizlik sorununun çözümüne olumlu katkı sağlaması için işgücünün yurt içinden karşılanması gerekmektedir. Ancak, komşu ülkelerde işçi ücretleri daha düşük olduğu durumlarda, işçi ücreti düşük olan komşu ülkelerden serbest bölgenin bulunduğu ülkeye işgücü göçleri olabilmektedir. Daha ucuz işgücü gelmesi sonucunda emek piyasasında yoğun rekabetler olmakta ve bu da istihdamın dış ülke işçilerinden oluşmasına ve aynı zamanda da ülkedeki işçi ücretlerinin düşmesine neden olmaktadır (Güner, 1995: 11). Bu yüzden, ev sahibi ülkenin başka ülkeden serbest bölgeye işçi gelmesini önleyici tedbirler alması gerekmektedir (Orhan, 2003: 123).

Serbest bölgeler, bulundukları ülkelerin işsizlik sorununu tamamıyla çözmeler de, işgücü potansiyeli yüksek olan çok fonksiyonlu bir serbest bölgenin istihdama sağladığı katkı işsizliği azaltma bakımından çok önemli olabilmektedir.

1.5.2. Döviz Arttırıcı Etki

Serbest bölgelerde yapılacak bütün iktisadi faaliyetler döviz üzerinden ödenmektedir. Serbest bölge içerisinde mal, hizmet ve işçi ücretleri gibi harcamaların yanı sıra depo kira bedeli, arazi kirası, serbest bölge işleticisinin sağlamış olduğu hizmet bedeli, kredi faizleri ve çeşitli vergi ile resimleri de döviz getirisi olarak kabul edilir. Bu getiriler de ülke döviz

rezervlerini olumlu yönde etkilemektedir (Özdoğan, 2006: 18-19). Ayrıca, serbest bölgelerde gerçekleştirilen ithalat ve ihracat faaliyetleri ile transit ticaret faaliyetleri sonucunda ev sahibi ülkeye dolaylı veya doğrudan döviz girdisi olmaktadır (Taylar, 2008: 44).

1.5.3. Teknolojiye Etkisi

Üretime yönelik serbest bölgelere yabancı yatırımcının gelmesiyle birlikte yeni teknoloji transferleri de ev sahibi ülkeye girebilir. Burada önemli olan konu yabancı sermayeyle gelen teknolojinin ulusal ekonomideki girişimci, mühendis ve işçilerin bilgi düzeylerinin yükselmesinde ne oranda etki ettiğidir. Serbest bölgeye gelen yeni teknolojilerin genelde emek yoğun mallar üretiminde kullanıldığı göz önünde bulundurulduğunda ulusal teknolojiye ve işçilerin niteliklerinin artırılması konusunda başarı sağlamazken vasıfsız işçi istihdamını da önlemektedir (Orhan, 2003: 123-124). Bu yüzden, serbest bölgelerde vasıfsız işçi çalıştırılması ve emek yoğun teknolojiler kullanılması da beklenen yararı engelleyebilir. Bunun için serbest bölgelerde işçi yetiştirme ve geliştirme eğitim kursları açılarak nitelikli işgücünü arttırılırsa teknolojik üretim yatırımlarına olumlu katkı sağlayabilir (Güner, 1999: 12).

1.5.4. Yabancı Sermayeye Etkisi

Yabancı sermayelerin ülkeye gelmesini kısıtlayan veya engelleyen gümrük ve dış ticaret mevzuatı gibi birçok sebep vardır. Ancak, ekonomik serbestlik avantajı olan serbest bölgede bu engellerin birçoğu söz konusu olmayacağından serbest bölgelere yönelik yabancı sermaye girişini de olumlu etkileyecektir. Serbest bölgelerin özendirici avantajları ve koşulları, ev sahibi ülke için gerekli olan ihracata dayalı sanayilerin kurulmasını sağlayacak, dolayısıyla da yabancı sermayelerin ülkeye gelişini arttıracaktır (Akyürek, 1983: 68).

1.5.5. Dış Ticaret Açığına Etkileri

Serbest bölgelerin ev sahibi ülkenin döviz girdilerini artırmasıyla ödemeler dengesinde pozitif etki yaptıkları unutulmamalıdır. Ancak, serbest bölgelerin döviz arttırıcı etkisinden daha çok az gelişmiş ülkelerde faydalanılmaktadır. Bu ülkelerdeki serbest bölgelerin ihracatın artırılmasıyla veya diğer yollardan ülkenin döviz kazancında artışlar sağlayarak ödemeler dengesindeki açığı kapatmaya da bir nebze olsun faydası olmaktadır.

1.5.6. Transit Ticareti Geliştirme

Serbest bölgeler transit ticaret faaliyetlerine büyük oranda kolaylık ve hız kazandırmasından dolayı genellikle bulundukları ülkenin transit ticaretini canlandırarak

bölgeyi bir uluslararası ticaret merkezi haline getirmektedirler. Serbest bölgeler, başka ülkelerin daha rahat bir şekilde birbirleriyle ticari ilişkiler içerisine girmesine katkıda bulunarak siyasi bakımdan bağlı oldukları ülkedeki transit ticaret faaliyetlerinin daha aktif olarak yapılmasını ve ilgili sahanın uluslararası ticaretin yoğun olduğu bir yer haline gelmesini sağlamaktadır (Akyürek, 1983: 20; Orhan, 2003: 123).

1.5.7. İthalat Kolaylıkları

Serbest bölgelerde malların kalma sürelerinin sınırsız olduğu, ithal edilen mallara serbest bölgeden çıkıncaya kadar gümrük vergisi uygulanmaması ve buradaki depolama maliyetlerinin diğer yerlere göre daha ucuz olması nedeniyle serbest bölgeleri ithalat açısından daha avantajlı hale getirmektedir. Yerli firmalar için gerekli olan ithal malların serbest bölgelere önceden getirilip burada depolanması ve firmaların ihtiyaç duydukları malları görerek veya test ederek buralardan alabilmesi firmalara daha kolay, hızlı ve stok maliyetlerini azaltarak ithalat yapma imkânı yaratmaktadır (Tümenbatur, 2012: 344; Erdoğan ve Ener, 2005: 99).

1.5.8. İhracat Kolaylıkları

Serbest bölgelere ev sahibi ülkeden gönderilecek her türlü mal ve hizmet ihracat sayıldığından, bölgedeki yabancı sermaye yatırımları için gerekli olan bütün girdilerin yurt dışından alınmayıp, ev sahibi ülkeden temin edilmesi ülke ihracatını arttırmaktadır (Erkan ve Tatlıdıl, 1990: 9). Aynı zamanda, serbest bölgelerde ihracat yapmak isteyen firmaların bölgeyi malları için süresiz depolama alanı olarak kullanabilmesiyle kendileri için en uygun satış koşullarının gerçekleşmesini bekleyebilmektedirler. Buna göre, serbest bölgelerin firmalara mallarını hemen satmak zorunda kalmayarak uygun zamanda satma imkânı sunması, serbest bölgelerde ihracatı kolaylaştırmakta ve firmaları ihracata teşvik etmektedir (Köroğlu, 1999: 67).

1.6. Serbest Bölgelerin Olumsuz Etkileri

Ülkelerin iyi bir iktisadi planlama ile serbest bölgelerden sağlayacakları faydaları maksimum düzeye çıkarmaları mümkündür. Bu yüzden her iktisadi model uygulamasında olduğu gibi serbest bölge uygulamasının da olumlu etkilerinin yanı sıra olumsuz etkilerinin de olduğu inkâr edilemez (Taylar, 2008: 49). Buna göre, serbest bölgelerin olumsuz etkileri; vergi kaybı, ithalat baskısı, yasadışı faaliyetlerde artış ve kaçakçılık riski, yerli firmalarla rekabet, yatırımların olumsuz dağılması, tekelleşme, sosyal yapının bozulması ve ücret adaleti, çevre kirliliği ve kaynak israfı şeklinde sıralanabilir.

1.6.1. Vergi Kaybı

Serbest bölgelerin en önemli avantajlarından birisi olan vergi uygulamaları, ev sahibi ülke tarafından buralarda faaliyet gösteren firmalara vergi kolaylıkları sağlayarak yerli ve yabancı sermayenin serbest bölgede faaliyet göstermesini sağlamak ve buraları firmalar açısından cazibe merkezleri haline getirerek ülkenin makro ve mikroekonomisine katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Serbest bölgelerde işlenen bütün mallar ihraç edildikleri takdirde vergisel teşviklerden yararlanırken, mallarını ülke içine satmaları halinde hiçbir vergi teşvikinden faydalanamamaktadırlar. Ancak, serbest bölgelerdeki yabancı firmaların kâr transferlerinde denetim ve sınırlama olmamasından dolayı firmaların daha az gelir vergisi ödeyebilmek için, transfer fiyatlarını kullanarak kâr transferlerini istedikleri şekilde yapmaları ev sahibi ülkede vergi kaybına neden olacaktır (Tekin, 2006: 309; Erkan ve Tatlıdıl, 1990: 12-13).

Buna göre, serbest bölgelerdeki faaliyet gösteren firmaların denetimlerinin etkin yapılmamasıyla transfer fiyatlandırması, örtülü kazanç dağıtımı ve yüksek ücretle çalışanların serbest bölgede çalışmadıkları halde çalışıyor gibi gösterilip tevkifatlı bırakılması gibi vergi kaybına yol açan işlemlerin yapıldığı ortaya çıkmaktadır (Şakar, 2007: 3).

Konya Ticaret Odasının araştırma raporunda belirttiği vergi kaybına yol açan bir diğer sorun ise;

“Serbest bölgelerde yabancı sermaye yatırımlarına izin verilmesiyle, bu firmaların kar transferleri ve transfer fiyatı uygulamaları denetim dışı kalmaktadır. Bu yatırımlar, ülkenin gümrüklü bölgesinde gerçekleştirildiklerinde ise, hem kar transferlerinin belirlenen oranda merkez ülkeye aktarılması sağlanmakta hem de çok uluslu şirketlerin bağlı şirketleri ile yaptıkları mal ticaretinde uygulanan transfer fiyatları belirli ölçülerde denetlenebilmektedir. Serbest bölgelerde bu tür sınırlamalar ve denetim söz konusu olmadığı için, çok uluslu şirketler kar transferlerini diledikleri şekilde yapabilecekleri gibi, çeşitli ülkelerde daha az gelir vergisi ödeyebilmek için transfer fiyatlarını kullanabileceklerdir. Böylece, yatırımların serbest bölgenin bulunduğu ülke ekonomisine katkısı azalmış olacaktır.” (Konya Ticaret Odası, 2016: 8).

1.6.2. İthalat Baskısı

Serbest bölgelerdeki avantajlar, ihracatı artırmak için sunulurken faaliyetler açısından ithalatı arttırıcı yönde hareket etmektedir. Özellikle ihracata yönelik serbest bölgelerde, montaj düzeyinde üretim yapan firmalar üretimde kullandıkları malların büyük bir kısmını üçüncü ülkelerden ithal etmekte, bunun sonucunda da buralardaki ihracat arttırdıkça ithalat da arttırmakta, ihracat ithalata bağımlı hale gelerek dış ticaret açığının büyümesine neden

olmaktadır. Sonuç olarak, ev sahibi ülke açısından hiç istenmeyen bir ekonomik durum meydana gelmektedir (Özdoğan, 2006: 21; Toroslu, 2000: 12).

Serbest bölgede faaliyet gösteren yabancı uyruklu firmaların, yerli firmalarla rekabete girmesi ve bu rekabetin yabancı firmaların üstünlük sağlamasıyla sonuçlanması durumunda, ev sahibi ülkenin ithalatında artma meydana gelecektir. Ülkelerin, yabancı sermayeyi bölgelere çekmek için, yabancı firmalara farklı avantajlar sağlaması, yabancı firmaların üretimleri için gerek duydukları kaynakları üçüncü ülkelerden ithal etmeleri, ithalat baskısı meydana getirmektedir. Buna göre, genellikle gelişmekte olan ülkelerin ihracatını artırmak amacıyla kurdukları serbest bölgelerin farklı nedenlerle ithalatı arttırması, serbest bölgelerin kuruluş amaçları dışında hareket ettiklerini göstermektedir (Erkan ve Tatlıdil, 1990: 12).

1.6.3. Yasadışı Faaliyetlerde Artış Riski ve Kaçakçılık

Serbest bölgelerde, genellikle vergi ve mal kaçakçılığının olabileceği düşünülmektedir. Mal kaçakçılığı, serbest bölgeye gelen ithal malların gümrük vergisinden muaf olması nedeniyle buralardaki mal fiyatları yurt içine göre daha düşüktür. Bu sebeple, serbest bölgeden yurt içine mal kaçırılarak maddi kazanç sağlanabilmektedir. Ayrıca, serbest bölgelere sağlanan vergisel teşviklerden dolayı ve mali denetimin yetersiz olmasından dolayı, vergi kaçırmak isteyen bazı şahısların serbest bölgelerdeki firmaları veya kişileri kullanarak örtülü kazanç dağıtımını yapabilecekleri ve buraların vergi kaçakçılığına müsait alanlar olduğu düşünülmektedir.

Serbest bölgelerin etrafı tellerle çevrili ve giriş çıkışlarının belirli noktalardan kontrollü bir şekilde yapılması ve polisiye tedbirlerin en üst seviyede olmasına rağmen, idarenin yetersiz kalması veya gerekli denetimlerin bürokratik engellere takılması gibi çeşitli nedenlerden dolayı serbest bölgelerde kaçakçılık gibi faaliyetler olabilmektedir (Toroslu, 2000: 12; Tümenbatur, 2012: 345; Erkan ve Tatlıdil, 1990: 13).

Ancak, bir serbest bölgenin sınırları iyi belirlenir, giriş çıkış noktalarının ve çevresinin muhafazası etkin, bütün iktisadi faaliyetlerinin denetimleri iyi bir şekilde yapılırsa, buralarda oluşabilecek kaçakçılık faaliyetlerinin önüne geçebilmek veya minimum düzeye indirmek mümkündür (Erdoğan ve Ener, 2005: 102; Taylar, 2008: 53).

1.6.4. Yerli Firmalarla Rekabet

Serbest bölgede yatırım yapan yabancı firmaların, üretimlerinde kullandıkları girdileri yurt içinden temin ederek yerli firmalarla aynı ürünleri üretmeleri halinde, serbest bölgenin ulaşım olanaklarının daha ucuz ve hızlı olması buradaki yabancı firmaların maliyetlerinin yerli firmalara göre daha az olmasına neden olmaktadır. Bu durumda, yabancı firmaların dış

piyasada yerli firmalarla ciddi bir rekabete girmeleri söz konusudur. Böylelikle, ülkeler serbest bölge vasıtasıyla ihracatını arttırmak isterken dış piyasadaki ticaretini olumsuz etkilenmekte ve ihracatı azalmaktadır (Konya Ticaret Odası, 2016: 8; Erkan ve Tatlıdil, 1990: 12).

Ayrıca, serbest bölgelerde üretilen malların ülke içine ithal edilmesi durumunda, serbest bölgede faaliyet gösteren firmaların daha düzgün alt yapı ve sanayi olanaklarına sahip olmaları bakımından, yerli firmalara göre üretim maliyetleri daha düşük olmaktadır. Serbest bölgedeki malın yurtiçine ithalat aşamasında konulan gümrük vergisi ortaya çıkan bu maliyet farkını telafi etmiyorsa yurtiçi firmalar rekabet açısından geride kalabilir. Ortaya çıkan bu sakıncayı önlemek için gümrük vergisi yüksek tutulmalı ya da serbest bölgeden yurtiçine ithalat tamamen yasaklanmalıdır (Toroslu, 2000: 12; Taylar, 2008: 49-51; Tümenbatur, 2012: 345).

1.6.5. Yatırımların Olumsuz Dağılımı

Serbest bölgelerde endüstriyel faaliyetlerin yoğun olması sebebiyle, ülkedeki sanayi yatırımlarının büyük çoğunluğu serbest bölge yakınlarında bulunmakta ve ülkedeki yatırımların bölgesel dağılımında dengesizliklere yol açmaktadır. Bunun sonucunda ise, ülkedeki istihdam olanaklarının belirli bölgelere yoğunlaşmasıyla diğer bölgelerdeki toplumsal refah düzeyinin azalmasına ve işsizliğin artmasına neden olmaktadır. Ancak, yatırımların bölgeler arası ekonomik ve sosyal dengesizliğe neden olmasının serbest bölgelerin kurulmaması veya işletilmemesi konusunda ciddiye alınacak bir uygulama olduğu düşünülemez (Düzenli, 2006: 35; Taylar, 2008: 56).

1.6.6. Tekelleşme Etkisi

Serbest bölgelerde faaliyet gösteren firmalardan ithalat vergisinin alınmaması ve ithalat-ihracatın bürokrasi engeline takılmadan daha hızlı gerçekleşmesi gibi yatırımcılara cazip gelen ve kendine çeken avantajlar bulunmaktadır. Buna göre, bölge dışındaki firmaların faaliyetlerini sürdürmek için gerek duydukları girdileri ülke içinden istediği fiyatta ve istediği zamanda temin edememesi üzerine, üretimlerini serbest bölgelerde yapmaya karar vereceklerdir. Bunun sonucunda ise, yabancı firmaların yerli firmalara göre üretim maliyetleri daha düşük olacağından aynı sektörde ve statüde çalışan ve daha yüksek maliyetle üretim yapan yerli firmalara karşı rekabette üstünlük sağlayacak ve bunun sonucunda da yerli firmaların kapanmasına neden olacaklardır. Böylelikle, aynı sektörde faaliyet gösteren firma sayısının düşmesine yol açacak ve piyasanın tekelleşmesine neden olacaklardır (Karakuzey, 2003: 33-34; Güner, 1995: 14; Uslugil, 2013: 15; Toroslu, 2000: 12).

Örneğin, piyasadaki müşterilerin ürünlerdeki ambalajlamaya önem vermesi durumunda yurtiçinde üretilen malların ambalajlanmasında, yurtiçine göre daha ucuz olan ambalaj malzemelerinin serbest bölgeden temin edilerek kullanılmak istenmesi, yurtiçindeki ambalaj sanayini olumsuz yönde etkileyerek ekonomide dengesizliklere yol açacaktır (Düzenli, 2006: 35).

1.6.7. Sosyal Yapının Bozulması ve Ücret Adaleti

Serbest bölgenin kurulmasından sonra, serbest bölgenin bulunduğu il veya çevresi göç olarak önemli ölçüde nüfusun ve sosyal yapının değişmesine neden olmaktadır. Serbest bölge ve civarındaki ekonomik faaliyetlerin yoğunlaşmasına bağlı olarak istihdam olanaklarının artmasına ve bölge civarında hızla artan nüfusun bölgedeki altyapı gibi bazı hizmetlerin aksamasına yol açarak sosyal yapının bozulmasına neden olacağı düşünülmektedir. Diğer taraftan ise, serbest bölgede çalışanlara grev-lokavt ve sendikal haklar gibi faaliyetlere izin verilmemesinden dolayı, buralardaki çalışan ücretlerinin yurtiçindeki ücretlere göre daha düşük tutulmakta ve ücret piyasasında ikililik oluşmasına neden olmaktadır. Ayrıca, serbest bölgelerde çocukların ve kadınların çalıştırılması halinde çeşitli sosyal sorunlarla karşılaşmaktadır (Güner, 1985: 13-14; Uslugil, 2013: 17; Alpar, 1985: 45-46; Tümenbatur, 2012: 345; Toroslu, 2000: 12).

Türkiye’de serbest bölgede çalışanlar menfaatine bazı koruyucu tedbirler alınmıştır. SB Yönetmeliği’nin 17. Maddesine göre;

“Kullanıcılar ve bunların Bölgedeki işyerleri ile bu işyerlerinde çalışanlar, Bölge Müdürlüklerinin gözetim ve denetiminde, Türkiye Cumhuriyeti çalışma mevzuatı hükümlerine tabi tutulurlar. Türkiye sınırları içindeki işyerleri için öngörülen asgari ücret ve fazla çalışma esasları, B.K.İ. veya İşletici ile Kullanıcıların işyerleri için de uygulanır. Bölgede çalışanlar ile işverenler arasında yapılan "İş Akdi" üç nüsha olarak düzenlenir ve bir nüshası Bölge Müdürlüğüne verilir.”

şeklinde ifade edilerek serbest bölgelerde çalışanların hakları güvence altına alınmıştır.

Bu durumdan anlaşılacağı gibi, Türkiye’deki serbest bölgelerde istihdam edilen kişilere sağlanan ücretler yurtiçinde çalışan işçiler için belirlenen asgari ücret tarifesinden düşük olmamakla birlikte serbest bölgelerde çocuk işçi çalıştırılması vb. gibi konularda da tedbirler ve denetimler söz konusudur.

1.6.8. Çevre Kirliliği

Serbest bölgede oluşacak faaliyetlerin türüne ve bulunduğu yere göre genellikle belli bir miktar çevre kirliliğine sebep olabilmektedir. Örneğin, serbest limanda deniz trafiğinin artmasına paralel olarak deniz suyunun kirliliği artabilirken, endüstriyel üretim faaliyetlerinin yoğun olduğu serbest bölgelerde ise üretimin yoğunluğuna paralel olarak da hava kirliliği ve üretimden kaynaklı atıklar artmaktadır (Toroslu, 2000: 12; Düzenli, 2006: 34; Tümenbatur, 2012: 345).

1.6.9. Kaynak İsrafı

Ev sahibi ülkenin, serbest bölgelere kuruluş aşamasında kamusal nitelikteki toprakların tahsis edilmesi ve sonrasında ise altyapı gibi çeşitli hizmetlerin sunulması ile kamu kaynaklarından buralara harcama yapılmaktadır. Yapılan bu kamusal harcamalar karşılığında bölgeden beklenen verimin alınamaması durumunda, kurulmuş olan serbest bölgeler atıl durumda kalmakta ve devlete kaynak israfına neden olmaktadır (Erdoğan ve Ener, 2005: 103; Taylar, 2008: 56-57).

Birinci bölümde serbest bölgeler ve çeşitleri hakkında genel bilgi verilmeye çalışılmış olup, ikinci bölümde ise dünyada ve Türkiye’de serbest bölge uygulamalarına değinilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGE UYGULAMALARI

Serbest bölge uygulamaları, ülkelerin birbirleriyle olan ticaretlerini geliştirmek ve kolaylaştırmak amacıyla ortaya çıkmışlardır. Dünyadaki serbest bölge benzeri uygulamalar 2000 yıl öncesinde başlamışken, Türkiye'deki serbest bölge benzeri uygulamalar ise 19.yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasına yakın başladığı bilinmektedir.

Bu bölümde, Dünyada ve Türkiye'de serbest bölgelerin tarihsel gelişimi ve günümüz serbest bölge uygulamaları hakkında bilgi verilecektir.

2.1. Dünya'da Serbest Bölgeler

Dünyada serbest bölge uygulamalarına benzer ilk uygulamalar yaklaşık iki bin yıl öncesinde eski Yunan ve Roma medeniyetlerine kadar gitmektedir. Bu uygulamaların ilk örneklerini Yunanistan'ın Pire ve Challis limanları oluşturmaktadır. Günümüzdeki uygulamalara benzerlik taşıyan ilk serbest bölgeler ise 18. yüzyıldan itibaren Gibraltar Adası (1704), Singapur (1819) ve Hong Kong'da (1842) faaliyet göstermişlerdir. I. Dünya Savaşı sonrasında ise, 1929 ekonomik buhranın etkisinden kurtulmak için bir çözüm yolu olarak serbest bölgeler görülmüştür. 1930'larda ABD'nde de ve izleyen yıllarda Avrupa'da da serbest bölgelerin kurulmasında yoğunluk yaşanmıştır (Kalkınma Bankası, 1998: 1).

2.1.1. Dünya'da Serbest Bölgelerin Tarihsel Gelişimi

Dünya'da ilk olarak serbest bölge özellikleri taşıyan uygulamalar serbest şehirler ve dünyada bilinen ilk serbest şehir ise Tunus yarımadasında bulunan Kartaca şehridir. İlk serbest bölge benzeri uygulama olarak kabul edilen bu sisteme göre, gemilerin Kartaca şehrinin egemenliği altında bulunan şehir, liman ve kolonilere mal getirmeleri halinde, mallarını Kartaca limanında aktarma zorunluluğunun olması, Kartaca şehrinin transit ticaret açısından gelişmesini sağlamıştır. Ayrıca, ticaretin yoğun olduğu Malta, Efes, İskenderiye Limanları ve İpek Yolu üzerindeki Yunanistan'ın Pire ve Challis Limanları da ilk uygulamalar olarak kabul edilebilir (Toroslu, 2000: 2; Erkan ve Tatlıdil, 1990: 2).

Roma İmparatorluğu döneminde ise (M.Ö 27, M.S 476) ülkenin doğusu ve batısının büyük bir bölümünde düzenli, yoğun bir deniz ticareti bulunmaktadır. Deniz ticaretini transit limanlar vasıtasıyla geliştirmektedir. Doğusunda bulunan Antakya, İskenderiye ve diğer bazı limanlarda Nil nehri, Kızıl Deniz ve Umman Körfezi boyunca transit ticaret gerçekleştirilmiştir (Toroslu, 2000: 2-3).

Roma İmparatorluğu'nun parçalanmasıyla birlikte feodalite güçlenmiş, feodalitenin içe dönük ev ekonomisi uygulamasıyla birlikte serbest şehirler eski önemini yitirerek gerilemiştir. Feodal yönetim sisteminin yıkılmasıyla birlikte, ulusal devletler kurularak siyasal sınırlar belirlenmiş, ekonomilerini korumak için gümrük duvarları oluşturulmuş ve dış ticaret tedbirleri alınmıştır. Ancak, belirli bir ekonomik güce sahip olan liman şehirlerine imtiyazlar tanınmış, kısmi bir bağımsızlık verilerek "serbest bir alan" veya "gümrük dışı bölge" halinde eski ekonomik faaliyetlerini sürdürmelerine müsaade edilmiştir (Toroslu, 2000: 3; Alpar, 1985: 17; Erdoğan ve Ener, 2005: 14; Taylar, 2008: 23).

On beşinci yüzyılda Rönesans'ın doğuşuyla birlikte sanat, bilim, düşünce alanlarında hızlı gelişmeler sağlanmış ve takibinde reform hareketiyle teknik alanda yeni icatlar bulunarak denizlerde keşifler yapılmış, iktisadi düşünce gelişmiş ve ekonomik faaliyetler yoğunlaşarak güçlenmeye başlamıştır. Bunlarla birlikte merkezi otoriteler güçlenerek ulus devletleri kurulmuş, derebeylik ve şehir devletleri yıkılmıştır. Bunun sonucunda, Avrupa'dan Uzak Doğu'ya kadar deniz ticareti gelişmiş ve bu deniz yolu üzerinde bulunan bazı Akdeniz limanları ve şehirleri ticari ayrıcalıklar elde etmiştir. Toskana'nın Livarno kasabası 1675 yılında serbest şehir olarak bazı tüccarlara ticari imtiyazlar uygulamıştır. 16'ncı, 17'nci ve 18'inci yüzyıllarda Akdeniz'de bulunan önde gelen serbest şehirler: İtalya'da Ancona, Civita-Vecchia, Messina, Cenova; Fransa'da Marsilya; Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nda ise Triyesta ve Fiuma şehirleridir. Ancak günümüzdeki serbest bölgelerin habercisi olarak kabul edilen uygulama 17'nci yüzyılda kurulan, kanunen bazı ayrıcalıklar tanınarak sıvı haricindeki yabancı malların depolanmasına izin verilen Cenova' dır (Taylar, 2008: 24; Toroslu, 2000: 3).

Günümüzdeki serbest bölge uygulamalarına benzer yapıdaki serbest bölge uygulamaları ise; İngiltere, 1705'de Cebelitarık'ı, 1819'da Singapur'u ve 1842'de Hong-Kong'u; Fransa, 1762'de Dunkirk'i, 1784'de Bayonne ve Lorent'i serbest şehre dönüştürülmüştür. 1900'lü yılların başlarında Avrupa'daki önde gelen serbest liman uygulamaları ise; Kopenhag, Pire, Selanik ve Hamburg limanlarıdır (Erçakar, 2004: 206; Toroslu, 2000: 4).

On dokuzuncu yüzyılda gerçekleşen özellikle sanayi devrimi sonucunda fikri ve maddi alanda sağlanan gelişimler yeni iktisadi düşünceler ortaya çıkarmış, ekonomik faaliyetler değişerek gelişmiş ve merkezi yönetimler güçlenerek ulus devletler kurulmuştur. Birinci Dünya Savaşı ve 1929 ekonomik buhranın yarattığı ekonomik olumsuzluklarında etkisiyle ülkelerin ekonomik darboğazdan çıkış yolunu serbest bölgelerde aramışlardır. Bu dönemde serbest bölge uygulamaları büyük oranda artarken, serbest şehir uygulamaları ise neredeyse hiç uygulanmamıştır. Serbest şehir uygulamalarının kalkmasının başlıca nedeni, serbest

şehirlerin büyük ulus devletlerinin siyasi sınırları içinde kalarak serbest şehirlerin sahip oldukları statüleri kaybetmesidir (Toroslu, 2000: 4-5; Taylar, 2008: 24-25; Şakar, 2008: 54-56).

1950 yılının sonlarına gelindiğinde çok uluslu şirketler uluslararası sermayenin dolaşımındaki hareketliliğinin artmasına yol açmışlardır. Uluslararası sermaye hareketliliğindeki artışın nedeni ise, çok uluslu şirketlerin üretim maliyetlerini düşürmek amacıyla emek ve hammaddenin daha ucuz olduğu, uygun koşulları sağlayacak gelişmekte olan ülkelere üretim süreçlerinin tamamını veya bir kısmını kaydırmalarıyla gerçekleşmektedir. Endüstrilerin, uygun koşullar sağlayan gelişmekte olan ülkelere kayması sonucu yeni bir uygulama olan serbest üretim bölgesi uygulaması başlamıştır (Toroslu: 2000: 5; Erdoğan ve Ener, 2005: 21).

İkinci Dünya Savaşı öncesi kurulan serbest bölgelerin başarısı ve dünya ekonomik konjonktüründeki değişim sonucu serbest bölge uygulamaları artmaya başlamıştır. Serbest bölge uygulamalarındaki bu hızlı artışın sonucunda ülkeler yeni pazar arayışlarına yönelmişlerdir. Buna göre serbest bölgelerin geliştirilmesi ve maliyetlerin düşürülmesi amacıyla 1978 yılında Birleşmiş Milletler Sanayi Kalkınma Örgütü (UNIDO) önderliğinde Dünya Serbest Bölgeler Birliği (WEPZA) kurulmuştur. Kar amacı gütmeyen WEPZA, üye ülkelere pazar ve ticaret araştırmaları konusunda gerekli bilgi akışını sağlayarak ulaşım, işçilik gibi maliyetlerin azaltılması yardımcı olmaktadır. Türkiye'nin WEPZA üyeliği 1991 yılında gerçekleşmiş, 1995 yılında yönetim kurulu üyesi olan eski Devlet Bakanı Kürşad TÜZMEN 1995 yılında oybirliğiyle WEPZA başkanı seçilmiş ve 2011 yılına kadar başkanlık görevini sürdürmüştür. Dünya Serbest Bölgeler Birliği (WEPZA), başlangıçta serbest bölgelerin haklarının korunması amacıyla hükümetler arası bir kuruluş olarak kurulmuş ama daha sonrasında hükümetlerden bağımsız ve kâr amacı gütmeyen özel bir statüye kavuşmuştur (WEPZA, 2018).

Günümüzde serbest bölge uygulamaları fonksiyonları itibari ile de çeşitli faaliyetlerle ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Singapur, Hong Kong, Tayvan, Kore, İrlanda ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerde başarılı serbest bölge uygulamaları bulunmaktadır. Özellikle bu ülkelerde klasik serbest bölge kavramının dışına çıkılarak ihtisaslaşma ve yüksek teknolojiye yönelik faaliyetler yapılmaktadır. Kaliteli ve marka değeri yüksek olan üretiminde yüksek katma değer yaratan ürünlerin üretildiği teknoparklar buna örnektir (Muzhdabayeva, 2006: 30).

Dünya genelinde, 2008 yılındaki verilere göre 130'dan fazla ülkede 3.000'den fazla serbest bölgede, 70 milyon kişi istihdam edilmektedir. Serbest bölgeler, dünya toplam

ticaretine yılda 500 milyar doların üzerinde katkıda bulunmaktadır. 2018 yılı itibariyle ise dünyadaki serbest bölge sayısı 5.000'in üzerine çıkmıştır (Sherifi ve Turan, 2018: 58).

2.1.2. Avrupa Birliği'nde Seçili Ülkelerde Serbest Bölge Uygulamaları

Avrupa Birliği'nde serbest bölgeler genellikle birliğin kıyı kısmındaki büyük ve eski limanlarında veya birliğe yakın adalarda, daha çok serbest liman şeklinde bulunmaktadır. Avrupa Birliği'nde tek çeşit serbest bölge uygulaması söz konusu değildir. Bulunan tüm ülkelerin serbest bölge modelleri ve uygulamaları farklılık göstermektedir. Avrupa Birliği'nde faaliyet gösteren toplamda 87 adet serbest bölge uygulaması bulunmaktadır (AB'de Serbest Bölgeler, 2018). Tablo 2.1'de, Avrupa Birliği'nde faaliyet gösteren bazı serbest bölgeler gösterilmektedir.

Tablo 2.1 Avrupa Birliğinde Faaliyette Olan Bazı Serbest Bölgeler

ÜLKE	SERBEST BÖLGE
Almanya	Bremen Serbest Limanı) Bremerhaven Serbest Limanı Duisbourg Serbest Limanı Hamburg Serbest Limanı
Fransa	Bordeaux Verdon Limanı Serbest Bölgesi
İrlanda	Ringaskiddy Serbest Limanı (Dublin) ve Shannon Serbest Bölgesi
Hollanda	Rotterdam Limanı, Amsterdam Limanı ve Schiphol Havalimanı
Yunanistan	Piraeus Serbest Bölgesi, Thessaloniki Serbest Bölgesi ve Heraclion Serbest Bölgesi

Kaynak: Avrupa Komisyonu Ticaret Yardım Masası, 2017

AB'deki serbest bölgelerde, 1993 yılından itibaren uygulanmakta olan Gümrük Kodu'nda 799 ve sonraki maddelere göre tüm işlemler gerçekleştirilmektedir. Bu yüzden AB'deki serbest bölgelerde bulunan mallar Control Tipe 1 (1. Kontrol Türü)'ne dâhildir, yani mallar birliğe ithal edilmemiş sayılmakta ve serbest dolaşım kazanana kadar gümrük sınırları dışındaymış gibi işlem görmektedir. Bu yüzden, serbest bölgedeki malların bölgede kaldığı sürece ithalat işlemlerinin yapılmasına gerek duyulmamaktadır. Bölgelerdeki söz konusu olan mallar genellikle birliğe ithal edilmiş sayılmamakta, herhangi bir vergi ya da diğer ödemelere tabi tutulmamaktadır. Özetle, AB'deki serbest bölgeler dış ticaret ve gümrük uygulamaları bakımından daha az gümrük mevzuatının uygulandığı alanlardır (Konya Ticaret Odası, 2016: 11).

2.1.2.1. Almanya’da Serbest Bölge Uygulamaları

Almanya’da serbest bölgelerin kurulması ve genişletilmesi Maliye Bakanlığı’nın iznine bağlıyken, işletilmesi Serbest Liman İdaresi’ne bağlıdır. Serbest bölgelerin döviz hareketlerinden Ekonomi Bakanlığı sorumluyken, gümrük ile alakalı işlemlerde Gümrük Bakanlığı sorumludur. Almanya’da Hamburg, Bremen, Cuxhaven, Emden ve Kiel’de serbest ticaret bölgeleri varken, en önemli serbest bölgesi Hamburg Serbest Limanı’dır. Hamburg Serbest Limanı’nda 1000 firma faaliyet göstermekte, bu firmalarda da 60,000 civarında insan istihdam edilmektedir. Hamburg Serbest Limanı’nda, Hamburg şehrinde faaliyet gösteren herhangi bir sektöre karşı oluşabilecek rekabet faaliyetlerine izin verilmemektedir. Hamburg şehrinde faaliyet gösteren ve rekabet açısından korunan sektörler ise; tersaneler, gemi ve tersane yan sanayileri, gemi teçhizatı ticarethaneleri, ambarlama, yükleme ve boşaltma firmaları, mal ve gümrük komisyoncuları, zarar bilirkişileri ve bazı sanayi sektörleridir (Konya Ticaret Odası, 2016: 12; Akyürek, 1983: 57; Erkan ve Tatlıdil, 1990: 17).

Almanya serbest bölgelerinde genel olarak yükleme, sevkiyat, depolama, ayırma, etiketleme, karıştırma, markalama, sergileme, bölme, yeniden ambalajlama, gemi yapım ve onarım işlemleri, sigortacılık ve bankacılık faaliyetlerine izin verilmektedir. Serbest bölgede uzun süreli kiralama, bina inşaatı, yanıcı ve patlayıcı madde, sanat eserleri, değerli metaller, para, değerli evraklar, canlı hayvanlar, kırılabilir malların bölgeye girişi izne bağlıyken bölgede arsa satın almak yasaklanmıştır (Konya Ticaret Odası, 2016: 13).

Almanya, serbest bölge uygulamalarına birçok ülkeden daha çok önem vermektedir. Bu yüzden, serbest bölgelere sağlanan teşvikler çoğu Avrupa ülkesine göre Almanya’da daha geniş kapsamlıdır. Uygulanmakta olan bazı önemli teşvikler aşağıdaki gösterilmiştir (Erkan ve Tatlıdil, 1990: 18-19).

- Serbest bölgelerde gümrük, istihsal, satış ve tüketim vergilerinin süresiz uygulanmayacağı garantisi verilmekte,
- Bölgede işlem gören projeler gümrük vergisi, resim ve harçlardan muaf tutulmakta,
- Bölgeden AB’ye üye ihraç edilen malların girişinde gümrük vergisi alınmamakta,
- Firmaların yeni üretim merkezleri kurma, genişletme ve modernize etme talebinde bulunmaları halinde ya yatırımlarının % 15’i nakit verilmekte ya da % 50 oranında düşük faizli kredi veya AB iyileştirme planı çerçevesinde 20 yıl süreli, ilk 4 yıl geri ödemesiz düşük faizli borç verilmekte,
- Bölgeden yapılan ihracattan katma değer vergisi alınmamakta,
- Almanya’da faaliyette bulunan yabancı işletmelerin çifte vergilendirmeden kaçınabilmeleri ve hissedarların kâr payı, teknik ödemeler, yükleme gibi gelirlerden

alınan vergilerin tamamen veya kısmen muaf tutulabilmek için otuzdan fazla vergi anlaşması bulunmakta,

- Almanya'nın tüm kasabalarındaki tarım alanlarında kurulacak küçük ve orta ölçekli kuruluşlar gibi yeni projelere de yukarıda bahsi geçen kolaylıklar sağlanmakta,
- Kömüre ve çeliğe bağımlılığı azaltacak türdeki sanayilere özel teşvikler uygulanmakta, bunlara arazi tahsis ve % 41- 42 oranındaki borcun AB olanaklarından karşılanmasını sağlayarak istihdam olanaklarından da yararlandırılmaktadır.

2.1.3. İngiltere’de Serbest Bölge Uygulamaları

İngiltere’de faaliyet gösteren serbest bölgelerin istihdamı arttırmak ve kalkınmaya katkıda bulunmak amacıyla ekonomik açıdan geri kalmış belirli bölgelerde kurulmuş olmasına rağmen, dünyanın birçok ülkesindeki uygulamaların tersine serbest bölgelere tanınan teşvikler sınırlıdır (Kani, 2007: 126).

İngiltere’deki kalkınma alanları olarak belirlenmiş bölgelere yapılmak istenen yatırım harcamalarına % 15 oranında veya yaratılan her iş için 5.000 ABD Doları tutarında teşvik verilmektedir. Buna rağmen İngiltere’de işçi ücretlerinin yüksek ve işçi sendikalarının güçlü olmalarından dolayı bütün yatırımlara olan talep azdır. İngiltere’de serbest bölgelerde faaliyette bulunan ihracatçılara nazaran ithalat yapan firmalara tanınan teşvikler daha fazladır. Serbest bölgede sürekli ithal mal yüklemesi yapan firmalar için gümrükte “özel teminat hesabı” açılarak işlemlerin en fazla bir ay içinde sonuçlandırılması sağlanmaktadır. Serbest bölgelere getirilen mallar bölgede tutulduğu süre içinde gümrük vergilerinden ve katma değer vergisinden muaf olmaktadır. Ancak, malların serbest bölge içinde el değiştirmesi halinde katma değer vergisi (%15) ödenirken, üretimde kullanılması halinde de gümrük vergilerinin (ortalama %6) ödenmesi zorunlu olmaktadır. İngiltere genelinde uygulanan vergi ve çalışma mevzuatları serbest bölgelerde de uygulanmaktadır. Ayrıca, gümrük vergilerinde verginin doğmasından bir ya da bir buçuk ay sonra ödenebilme kolaylığının sağlanması ithalatçı firmaların işlemlerinde daha az nakite ihtiyaç duymalarını sağlayacaktır (Konya Ticaret Odası, 2016: 13; Erkan ve Tatlıdil, 1990: 22).

2.1.3.1. Fransa’da Serbest Bölge Uygulamaları

Fransa hükümeti, 1992 sonrasında Avrupa pazarına geçiş için mücadele etmesi ve aynı zamanda da Avrupa’nın en büyük metropoliten bölgeleri olan Frankfurt ve Londra gibi şehirleriyle rekabet edebilmesi için ekonomik büyümeye önem vermiştir. Özellikle, 1980’li yıllardaki durgunluk dönemine rağmen ülkedeki alt yapı çalışmalarına, yol ve demiryolu

yatırımlarına büyük önem verilerek büyümeyi hızlandırmak amaçlanmıştır. Bunu yapabilmek için ise serbest bölgeler bir aracı olarak kullanılmıştır (Konya Ticaret Odası, 2016: 13).

Fransa'da Bordeaux limanı üzerinde yedi adet terminal faaliyet göstermektedir. Bunlar Verdon, Pauillac, Blaye, Ambes, Bassens, Bordeaux ve Grattequina adlarında terminallerdir. Bu terminallerden Verdon serbest bölge olarak kullanılmaktadır (Bordeaux Limanı, 2017).

Fransa'da Verdon Serbest Limanı'na ithal bazı ürünlerin girişlerinde vergiden muafiyet sağlanmaktadır. Bunların uygulama koşullarını ele aldığımızda; geçici depolama amacıyla serbest bölgeye gelen mallarda, geçici süreliğine getirilen ithal mallarda, depolama ve dâhilde işleme rejimine uygun mallarda, transit olarak geçişi sağlanacak ürünlerde, serbest bölge ve depolama alanlarında KDV ve tüketim vergileri alınmamaktadır. Ayrıca, Reeksport yapılacak ürünlerde de aynı şekilde muafiyetler söz konusudur (Avrupa Komisyonu Ticaret Yardım Masası, 2017).

Serbest bölgelerde bulunan firmalar, dağıtılan kârlar ve şube vergilerinin %25'i oranında ödeme yapmakla yükümlüdür. Buna rağmen bölgeye giren mallarla ilgili olarak vergi ve harç muafiyeti ile 5 yıla kadar depolama süresi gibi teşvikler uygulanmakta, ayrıca bazı serbest bölgelerde 5 yıla kadar da yerel vergilerde, 10 yıla kadar da gelir vergisinde muafiyet sağlanmaktadır (Kani, 2007: 125; Erkan ve Tatlıdil, 1990: 22).

2.1.3.2. İrlanda' da Serbest Bölge Uygulamaları

İrlanda'nın Shannon Havalimanı'nda 1959 yılında kurulan gerçek anlamda dünyanın ilk serbest bölgesi kabul edilen Shannon Serbest Bölgesi'nde; üretim dağıtım ve ofisler için 1,7 milyon m2 alana sahip serbest bölge, 100'den fazla yabancı firmaya ev sahipliği yapmakta ve 7000 kişilik nitelikli istihdam alanı sağlamaktadır. Serbest bölge, "Shannon Development" resmi kurumu tarafından yönetilmekte olup, bölge kaynaklı ticaretin yıllık değeri 3,3 milyar avroya ulaşmıştır (Shannon Serbest Bölgesi, 2017).

İrlanda'nın Shannon Uluslararası Serbest Havaalanı'nın tümü serbest ticaret bölgesi olarak faaliyet göstermektedir. Bölgede havaalanı faaliyetleriyle birlikte endüstriyel ve depolama olanakları da bulunmaktadır. Bölgedeki ithal mallar ve bunların serbest ticaret bölgesinde yapılacak işlem ve üretimleri için gerekli olan makine ve aksamaları Shannon Uluslararası Havaalanı'na gümrük resmi veya vergileri ödenmeden getirebilirlerken ithalat belgelerinin kontrolleri için müracaat etmeyebilirler. Bunlar, bölgede kaldığı sürece ve sonradan dış ülkelere aktarılacak veya ihraç edileceklerinde, İrlanda gümrük vergileri ve kısıtlamalarından muaf tutulmaktadır (Konya Ticaret Odası, 2016: 14).

Ayrıca, Shannon Serbest Bölgesi ile Limmerick Üniversitesi'nin yaptığı işbirliği anlaşmasına göre; lisans ve lisansüstü projeler için finansman sağlanması ve serbest bölgedeki firmaların ya da kuruluşların nitelikli eleman taleplerinin karşılanması, yeni mezunların bölgede istihdam edilmesi ve bilgisayar ağı yardımıyla aralarında bilgi alış verişi sağlanması gibi konularda birlikte çalışılmaktadırlar. Bununla birlikte, serbest bölgede yatırım yapacak firmaların elemanlarına yönelik mesleki eğitimler bölge tarafından ücretsiz verilmektedir (Erkan ve Tatlıdil, 1990: 24).

2.1.3.3. Yunanistan'da Serbest Bölge Uygulamaları

Yunanistan'da mevcut üç serbest ticaret bölge vardır. Bunlar; Pire, Selanik ve Heraklion-Girit liman serbest bölgeleridir. Bu bölgelere vergileri ödenmeden gelen ithal malların, transit yüklemesi veya reeksport işlemi yapılırsa gümrük ve diğer vergilerden muafiyeti devam etmektedir. Alıcı adına, depolamaya ve malların sevkine ilişkin olarak bölgede düzenlenen belgeler için de damga vergisi alınmamaktadır. Bölgelerde transit malların antrepolarda bekleme imkânı sağlanırken, aynı zamanda paketleme, tasnif etme ve etiketleme gibi faaliyetleri içinde imkânlar bulunmaktadır. Firmalar, depolama masraflarını da her altı ayda bir ödeyebilmekte, bunun yanı sıra firmaların mallarına depolama süresinde de bir kısıtlama bulunmamaktadır (Taylan, 2011: 12).

Serbest bölgelerde faaliyet gösteren firmalardan %45 oranında gelir vergisi alınırken, Atina Borsası'na kayıtlı firmalardan alınan gelir vergisi oranı %40'dır. Benzer şekilde Atina Borsası'na kayıtlı firmaların ödedikleri hisselerden %42, kayıtlı olmayan firmalardan ise %47 oranında stopaj alınmaktadır. Serbest bölgelerden ihraç edilen lüks tüketim mallarından %2-300 arasındayken temel ithal malları dışında olan ithal mallardan %25-200 arasında gelir vergisi alınmaktadır. Damga vergisi %2,40 oranında alınırken sanayi mallarının makbuz değeri üzerinden de %8 hâsıla vergisi alınmaktadır. Yunanistan'da serbest bölgeler Deniz Ticaret Bakanlığı'nın denetimindeyken kanunen bağımsızdırlar (Erkan ve Tatlıdil, 1990: 32).

2.1.3.4. Hollanda'da Serbest Bölge Uygulamaları

Hollanda'da serbest ticaret bölgesi veya serbest liman bulunmamasına karşın liberal gümrük uygulamalarıyla geniş ve esnek sistemli antrepo ve gümrük depolama ambarlarındaki kolaylıklar sayesinde serbest ticaret bölgelerinde veya serbest limanlarda bulunan birçok avantajı sağlamaktadır. Hollanda'da transit ticaret halindeki mallar veya sonradan ihraç edilecek olanlar, antrepo veya gümrük depolarında gümrük resmi veya diğer vergiler ödenmeden depolanabilirler ve çok az gümrük mevzuatına tabi tutulurlar. Ayrıca, Hollanda'da ihracat için imalatı düşünülen ithal mallara, gümrük resmi veya vergileri

ödenmeden, geçici olarak girişlerine müsaade edilmektedir (Kani, 2007: 125; Konya Ticaret Odası, 2016: 14).

Hollanda; Rotterdam ve Amsterdam deniz limanları ile Amsterdam Schiphol Uluslararası Hava Limanındaki kargo, dağıtım parkları, endüstri bölgeleri, uluslararası taşımacılık ve lojistik hizmetleri ile Avrupa'nın lojistik açısından önde gelen ülkelerinden biri sayılmaktadır. Hollanda' da, uluslararası ticaret öncelikle en büyük iki limanı olan Rotterdam ve Amsterdam Limanları tarafından yürütülmektedir. Avrupa Kıtası'ndaki en yoğun liman olan Rotterdam Limanı'na yılda 30.000'den fazla gemi gelmekte, Rotterdam'daki toplam trafiğin ise yaklaşık üçte birini transit ticarete konu olan mallar oluşturmaktadır. İkinci büyük limanı olan Amsterdam Limanı ise yılda yaklaşık 9.000 gemiyi karşılamasına rağmen, Rotterdam Limanı'na gelen toplam tonajın yalnız %15'i kadar yük gelmektedir. Amsterdam Limanı'ndaki trafiğin yaklaşık %45'ini transit ticaret oluşturmaktadır (Konya Ticaret Odası, 2016: 14).

2.1.4. Amerika Birleşik Devletleri'nde Serbest Bölge Uygulamaları

Gayri safi yurtiçi hâsılanın büyüklüğü bakımından dünyada 1. sırada yer alan ABD, serbest piyasa ekonomisinin ve serbest ticaret bölge uygulamalarının iyi işletildiği bir ülke olarak bilinmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulmuş olan onaylı yaklaşık 261 genel amaçlı serbest bölge ve bu bölgelere bağlı 500'den fazla alt bölge vardır. Amerika Birleşik Devletleri'nin en önemli serbest bölgeleri New York, San Francisco, Florida, Boston, New Orleans, Kansas, California, Chicago, Honolulu ve Puerto Rico da bulunmaktadır (ABD Dış Ticaret Bölgeleri Kurulu, 2018).

Amerika Birleşik Devletleri'nde serbest ticaret bölgeleri ABD Gümrük ve Sınırları Koruma Birimi (US Customs and Border Protection) tarafından yönetilmektedir. ABD'de serbest bölgelerin açılması için, Serbest Ticaret Bölgeleri Kurulu'nun onayı gerekmekte ve serbest bölgeler, Serbest Ticaret Bölgeleri Kanunu'nun öngördüğü şekle göre yönetilmektedir (Ekonomi Bakanlığı, 2017).

Serbest Ticaret Bölgeleri, kamu ve özel sektöre ait kuruluşların sponsorluğunda kurulurken, önceden ilan edilen ücret tarifeleriyle, belediye hizmetlerine benzer şekilde hizmet verilmektedir. Genel amaçlı bir serbest ticaret bölgesi, firmalara çok uygun fiyatlar ve ulaşım imkânlarıyla donatılmış stoklama ve dağıtım depoları sunarken, çoğu firmaya da kendi yerlerini inşa etme imkânı tanımaktadır. Diğer taraftan alt-bölgeler (subzone), genel amaçlı serbest ticaret bölgelerinde faaliyeti mümkün olmayan belirli bir fabrika veya üretim tesisine benzer alanlardır (Konya Ticaret Odası, 2016: 15).

ABD’de farklı eyaletlerce kendi bölgesindeki yatırımları ve ihracatı artırmak amacıyla, yatırımın yapılacağı yer, sektör, yaratacağı istihdam ve yatırımın büyüklüğü gibi durumları dikkate alarak, uygun koşullu kredi sağlamaya ve vergi muafiyetinden bedelsiz arazi teminine kadar çok çeşitli teşvikler sağlanmaktadır. Bu bölgelerde gelir vergisine tabi olan birçok ürün üretilmez. Bu ürünler arasında alkollü içecekler, alkollü içecekler içeren ürünler, yerli bozuk damıtılmış alkollü içecekler, alkol içeren parfümler, tütün ürünleri, ateşli silahlar ve şeker bulunmaktadır. Ek olarak, bir bölgede saat ve parçalarının da üretilmesine izin verilmez. Ayrıca, bölgede yabancı malların perakende ticareti yapılamaz. Ancak, yabancı ve yerli mallar bir bölgede saklanabilir, incelenebilir, örneklenebilir ve sergilenebilir. Genel olarak serbest bölgedeki mallar vergiye tabi olmamak kaydıyla, süresiz olarak bölgede kalabilir. Bölgedeki mallar vergisiz veya vergiden muaf olarak bölgeden ihraç edilebilirken tüketim için bölgeden yurda sokulması halinde ise gümrük vergisi ve federal tüketim vergisi ödenmektedir. Bölgedeki mallar ABD vergisine veya tüketim vergisine tabi olmazken, bazı kişisel mülkiyetlerde de eyalet ve yerel advalorem vergisinden muaf tutulabilmektedir (ABD Gümrük ve Sınır Güvenliği, 2018).

ABD’de serbest bölgelerin dış ticaret bölgeleri, yatırım bölgeleri ve teknoparklar olmak üzere üç çeşit uygulaması bulunmaktadır. Serbest ticaret bölgelerinde, bölgeye getirilen malların ayıklanması ve paketlenmesi gibi çok geniş kapsamlı hizmetler verilmektedir. ABD’de 1973 yılından itibaren toplam 84 teknopark faaliyet göstermektedir. Bu teknoparklarda ise 142 bin işçi ve 45 bin bilim adamı çalışmaktadır. Dünya bilgisayar üretiminin %20’sinin üretildiği, en büyük teknoparkı ise Silikon Vadisi (Silikon-Wells) sayılmaktadır. Amerika, yakın zaman içinde serbest ticaret bölge sayısını 1000’e kadar çıkarmayı hedeflerken bölgelerdeki toplam sermayeyi de 3 milyar doların üzerine çıkararak 100 bin yeni istihdam alanı yaratılmasını hedeflemektedir. ABD’deki önde gelen serbest bölgeler ise: Miami, New York City, San Francisco, New Orleans, Kansas City, California, Chicago, Florida, Boston, Honolulu, Puerto Rico ve Meksika-ABD sınırı boyunca da fazla sayıda İkiz Fabrikalar (Maquiladora) bulunmaktadır (Konya Ticaret Odası, 2016: 15).

ABD’de Ocak 2013 yılı itibari ile istihdama konu olan nüfus içinde 152 milyon 81 bin kişi bir işte çalışmaktayken, 276 serbest bölgede 3.200’den fazla firmada 370.000 kişi çalışmaktadır (Lavissière ve Rodrigue, 2017: 1). ABD gibi ülkelerde görülen başarılı serbest bölge uygulamalarında; klasik serbest bölge anlayışının dışına çıkılarak ihtisaslaşma ve yüksek teknolojiye yönelik uygulamalara geçilmiş, böylece kaliteli ve katma değer yaratan ürünlerin yüksek teknoloji ile üretildiği teknoparklar meydana getirilmiştir. Aynı zamanda

ABD'deki serbest bölgelerde faaliyet gösteren firmalara sağlanan teşviklerle istihdamı arttırmak da hedeflenmiştir.

2.1.5. Birleşik Arap Emirlikleri'nde Serbest Bölge Uygulamaları (BAE)

BAE ekonomisi, 2008 yılında etkisini göstermeye başlayan global mali krizden ve müteakiben 2014 yılının ikinci yarısından itibaren başlayan petrol fiyatındaki düşüşten ciddi şekilde etkilenmesine rağmen halen Körfez'in en dinamik, tüm Ortadoğu ve Afrika'nın politik ve ekonomik olarak en istikrarlı ve güvenli ülkelerinden birisidir. Batının ekonomik ve ticari sistemini benimseyerek uygulamaktadır. Dubai, bölgenin en önemli, dünyanın ise üçüncü ticaret (reeksport) merkezidir. BAE serbest bölgeleri, yabancı yatırımcılara geniş imkânlar ve avantajlar sunmaktadır. Ülkede uygulanan en başarılı ekonomik kalkınma ve yabancı sermaye çekme politikalarından birisi ise serbest bölgelerin geliştirilmesi olmuştur. Serbest bölgelerde 50 yıl vergi muafiyeti ve yerel ortağa ihtiyaç duymadan %100 yabancı sermayeli şirket kurma avantajı bulunmaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2017).

Diğer avantajlar ise; kişisel gelir ve servet vergilerinin olmaması, bölgede faaliyette bulunan firmalardan 15 yıla kadar kurumlar vergisi alınmaması, kâr transferlerine izin verilmesi, döviz kısıtlamalarının olmaması ve bölgeye hammadde ithalinde gümrük vergileri alınmamasıdır. Ayrıca, bölgede iletişim sistemi etkin ve enerji bol olmakta, ithalat ve ihracatta gümrük vergileri ve gelir vergisi uygulanmamaktadır. BAE serbest bölgelerinde insan kaynakları açısından sıkıntı olmaması, serbest bölge otoritesinin uzman kadrolarıyla yatırımcılara etkin danışmanlık hizmeti sağlayarak serbest bölge çalışma ortamının çekici hale getirilmesi gibi hizmetler yabancı sermayeyi ülkeye çekmek için yapılmış olup BAE'de serbest bölgeler için etkin bir altyapı oluşmasını sağlamıştır (Konya Ticaret Odası, 2016: 16).

BAE genelinde 45 serbest bölge bulunurken, bunların içinde en gelişmiş olanı 1985 yılında Dubai'de kurulmuş olan Jebel Ali Serbest Bölgesi'dir. Jebel Ali Serbest Bölgesi dünyanın en büyük uluslararası havalimanlarından biri olan Al Maktoum ve dünyanın yedinci en büyük konteyner limanı olan Jebel Ali Limanı arasında bulunan dünyanın tek serbest bölgesidir. Serbest bölgedeki sanayi yatırımlarının büyük kısmı, hafif sanayi ve son aşama montaja yöneliktir. Ayrıca birçok yabancı şirket bu serbest bölgeyi reeksport (transit sevkiyat) için, ana dağıtım merkezi olarak kullanmaktadır. Ayrıca, Abu Dhabi, Sharjah, Ras al Khaimah, Fujairah, Ajman ve Umm al-Qaiwain Emirlikleri'nde de aktif serbest ticaret bölgeleri bulunmaktadır. BAE'de ayrıca, Dubai-2021 ve Abu Dhabi-2030 Kalkınma Planları'na göre serbest bölge statüsündeki bölgelerin artırılması hedeflenmektedir (Jebel Ali Serbest Bölgesi, 2018).

2.1.6. Çin’de Serbest Bölge Uygulamaları

Çin, serbest bölgeleri ülkeye yabancı sermaye ve teknoloji çekmek için kurmuştur. Çin’deki yabancı sermayenin çoğunluğu Hong Kong, Tayvan, Japonya, Güney Kore, Amerika ve Almanya gibi ülkelerden gelmiştir. Üretilen malların ise büyük bir kısmı hazır giyim, ayakkabı, oyuncak ve elektronik aletlerden oluşmaktadır (Erdoğan ve Ener, 2005: 11-12; Konya Ticaret Odası, 2016: 16).

Çin, özel ekonomik bölgelere ülkenin diğer bölgelerinde uygulanan yürürlükteki iktisat politikası dışında, kendilerine has iktisat politikası uygulayabilme imkânı sunmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti’nin özel ekonomik bölgelerde yatırımcılara sağladığı bazı imkânlar şu şekilde sıralanabilir (Güner, 1995: 93; TÜSİAD Pekin Ofisi, 2017).

- Yabancı yatırımcılar, bölgede doğrudan yatırım yapabildikleri gibi yerli ortaklarla birlikte de yatırım yapabilmektedir,
- Özel ekonomik bölgelerde faaliyette bulunan firmalar, elde ettikleri karı transfer edebilmektedirler. Firmalara uygulanan gelir vergisi %15’tir. Fakat firmalar genellikle iki yıl bu vergiden muaf tutulmakta ve ardından gelen üç yıl için bu oranın yarısı vergi olarak karşılırlarına çıkmaktadır. Bazı durumlarda vergi muafiyeti süresi daha da uzatılabilmektedir,
- Firmaların, üretimde kullanacakları hammadde ve yarı mamullerden ithal etmelerinden dolayı da ayrıca ithal vergisi alınmamaktadır,
- Özel ekonomik bölgelerde kurulacak sınaî kuruluşlar için düşük kiralar karşılığında kullanabilecekleri araziler tahsis edilmektedir,
- Bölgelerde işçi ücretleri genellikle çok düşüktür. Çoğunlukla Hong-Kong piyasasındaki ücretlerin yarısı kadar ücret ödenmektedir.
- Döviz işlemleri için kolaylıklar bulunmaktadır,
- Yabancıların özel ekonomik bölgelere giriş çıkışı bürokrasiden arındırılmış ve bu konuda önemli kolaylıklar sağlanmıştır,
- Yatırımcılara kaliteli ve ucuz altyapı hizmetleri sunulmakta, hızlı haberleşmeye imkân tanıyan telekomünikasyon sistemi sağlanmaktadır,
- Yatırımcıların, üretimlerinin bir bölümünü iç pazarlarda satabilmesine de izin verilmiştir.

2.1.7. Rusya’da Serbest Bölge Uygulamaları

Rusya Federasyonu’nda serbest bölgelerle ilgili herhangi bir federal mevzuat bulunmamakla birlikte, sadece 1991 yılında kabul edilen Yabancı Sermaye Kanunu’na göre;

Serbest Ekonomik Bölgeler'in kurulmasının mümkün olacağı kararlaştırılmış olmasına rağmen, bu bölgelerin genel anlamda serbest bölge gibi faaliyet göstermeleri mümkün olmamıştır. Daha sonra aynı kanunda 1999 yılında değişiklik yapılmış ancak serbest bölgelere atıfta bulunulmamıştır. Sonuç olarak, Serbest Ekonomik Bölgeler olarak faaliyet gösteren alanların hukuki statüleri ve gelecekteki durumları belirsizliğini korumaya devam etmiştir (Konya Ticaret Odası, 2016: 16).

Rus hükümeti ülkenin doğal kaynaklara dayalı ekonomisini, inovasyona dayalı bir ekonomiye dönüştürme amacı ile Duma'da 08.07.2005 tarihinde "Özel Ekonomik Bölgeler" kurulması kararı almıştır. Özel Ekonomik Bölgeler ülkeye yatırım çekmekteki en etkili araçlardır. Özel ekonomik bölgelerdeki yatırımcılara; gelir vergisi % 20 yerine % 0 ila % 13,5 arasında uygulanırken, aynı yerde yer alan teknoloji ve inovasyon bölgeleri ile turizm bölgelerindeki yerleşik firmalar gelir vergisinden muaf tutulmaktadır. Bölgede, 10-15 yıl boyunca taşımacılık ve emlak vergileri alınmazken, uluslararası düzeydeki yatırımcılardan arazi vergisi 5 ila 10 yıllığına alınmamaktadır. Bölgelerde özel gümrük rejimi uygulanarak gümrük vergisi ve KDV muafiyeti uygulanmaktadır. Ayrıca bölgelerde kalifiye insan kaynaklarına erişim kolay olmasıyla birlikte kalifiye yabancı eleman istihdamında da kolaylaştırılmış bir göçmenlik rejimi uygulanmaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2017).

2.2. Türkiye'de Serbest Bölgeler

Çalışmamın bu bölümünde, Türkiye'de serbest bölgelerin tarihsel gelişimi ve faaliyette olan serbest bölgeler hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

2.2.1. Türkiye'de Serbest Bölgelerin Tarihsel Gelişimi

Türkiye'de serbest bölgelerin kurulması, ilk olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde gündeme gelmiş, ancak herhangi bir sonuç alınamamıştır. Daha sonra, 1980 yılında ülkenin ekonomi politikalarındaki radikal değişiklikler neticesinde serbest bölge konusu hız kazanmış, serbest bölgeler kurulmaya ve işletilmeye başlanmıştır.

2.2.1.1. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi

Serbest bölgelerin Türkiye'deki tarihi ilk olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde 1856 yılında, bugünkü Romanya sınırları içinde olan Sulina kentine serbest bölge kurulmak istenmesiyle gündeme gelmiş, ancak dönemin bazı olumsuz koşulları nedeniyle bu girişimi sonuçlanamamıştır. Daha sonra ise, eski Osmanlı toprağı olan Sulina kentine 1870 yılında serbest liman kurulmuştur. Rusya ve Romanya'da serbest bölgelerin

kurulması sonucunda İstanbul'un uluslararası ticari alandaki üstünlüğünün azalmasına yol açmıştır (Toroslu, 2000: 15).

Osmanlı Devleti'nde meydana gelen 1908 Devrimi sonrasında İttihat ve Terakki Cemiyeti öncülüğünde Çekmece Gölü veya Yedi Küle sahillerinde kurulması düşünülen serbest bölge için bir komisyon kurulmuş, ancak ortaya çıkacak maliyetten dolayı bu girişimden de vazgeçilmek zorunda kalınmış ve sonuç alınamamıştır (Erçakar, 2004: 206).

2.2.1.2. Cumhuriyet Dönemi

Türk tüccarların, dış ticaretten aldıkları payı azaltan şartların değiştirilmesi ve transit ticaretin geliştirilmesi için İstanbul limanı içerisinde bir serbest bölge kurulmasını istemiştir. Türk Hükümeti ise, 1926 yılında İstanbul'da serbest bölge kurma imkânlarını araştırmak üzere İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'na oluşturulacak özel bir komisyonu görevlendirmiş, komisyon ise, 11 Aralık 1926 ve 1927 yıllarında "İstanbul'da serbest bölge kurulması ile ilgili iki adet rapor"u hazırlayarak hükümete sunmuştur (Paksoy ve Güllü, 2011: 115).

Bu gelişmelerin etkisiyle serbest bölgelerin kurulması için ilk hukuki düzenleme olan, 1927 yılında kabul edilen 1132 sayılı "Serbest Mıntika Kanunu" çıkarılmıştır. Bu yasal düzenleme ile Ford Motor Company'ye Tophane rıhtımında otomobil, kamyon ve traktör montajı yapmak amacıyla, 1928 yılında sözleşmeyle özel bir izin verilmiştir. Ancak, bu uygulamadan beklenen fayda sağlanamadığından daha sonra vazgeçilmiştir (Erçakar, 2004: 206; Konya Ticaret Odası, 2016: 17).

1946 yılında kabul edilen 4893 sayılı kanuna göre doğuda üretilen halı, kilim ve hayvan postlarının transit olarak Türkiye'ye ithal edilmesi ve sonrasında da bunların işlenerek veya işlenmeden ihraç edilebilmesinin mümkün olması için "Serbest Yer" kurulması kararlaştırılmış, ancak bu uygulamada da başarı sağlanamamıştır. 1953 yılında kabul edilen 6209 sayılı Serbest Bölge Kanunu'na göre, 1957 yılında TCDD, İskenderun Limanı'nda toplam 4.600 metrekaarelik bir alanı serbest bölge olarak işletmeye başlamış ve bölgeye bir defaya mahsus 2.000 ton krom madeni ihraç edilmek amacıyla serbest bölgeye getirilmiştir. Fakat bu bölgenin işletilememesi nedeniyle kapatılmasına karar verilmiştir (Toroslu, 2000: 16-64; Erçakar, 2004: 206).

Bu denemelerden sonra 1960'lı yılların ortalarından itibaren 1965, 1969, 1973 ve 1976 yıllarında yeniden serbest bölgeler hakkında düzenleme yapılmak istense de, Türkiye'nin o dönemdeki ticari yapısının ve sanayileşmesinin serbest bölge faaliyetlerini destekleyecek kadar, yeterince gelişmemiş olması nedeniyle bu girişimlerde de başarı sağlanamamıştır (Hava, 1999: 116).

Türk ekonomisinde, 24 Ocak 1980 yılında dışa açık ekonomik kararları sonucu ortaya konulan yeni iktisat politikaları “daha fazla serbesti, yabancı yatırımcılar için güvenli bir yatırım ortamı ve daha az bürokrasi” amaçları benimsenerek serbest bölge kurulması tekrar gündeme gelmiş ve yeni yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur (Konya Ticaret Odası, 2016: 17).

Serbest bölgelerle ilgili çalışmalar 1983 yılında yeniden başlatılarak, 22.09.1983 tarihli 83/7077 sayılı BKK ile 1984 yılında serbest bölgelerin kurulması kararlaştırılmış ve 03.11.1983 yılında 151 sayılı Serbest Bölgeler Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü kurularak Başbakanlığa bağlanmasına karar verilmiştir. İlk serbest bölge 12.11.1983 tarihli 83/7285 sayılı BKK ile 1985 yılında Antalya ve Mersin limanlarına kurulmuştur (Toroslu, 2000: 64).

2.2.2. Türkiye’de Serbest Bölgelerin Hukuki Dayanağı

Türkiye’de serbest bölge kurulması ile ilgili somut ve hukuki ilk düzenleme 1927 yılında çıkarılan 1132 sayılı “Serbest Mıntika Kanunu” ile başlamış ve devamında da, 1946 da 4893 ve 1953’te 6209 sayılı çeşitli kanunlar çıkarılmış ve bu kanunlarla ilgili çeşitli düzenlemeler yapılmış, ancak hiçbirinde de başarılı bir sonuç alınamamıştır. Bütün girişimlerin başarısızlıkla sonuçlanması, 1953 yılında çıkarılan 6209 sayılı yasanın uygulanmasının 1985 yılına kadar ertelenmesine neden olmuştur. Ancak küreselleşen dünya ekonomisine uyum sağlamak için Türkiye’de serbest bölge kurulması ile ilgili somut ve kalıcı bir adım atılarak 1985 yılında kabul edilen 3218 sayılı “Serbest Bölgeler Kanunu” ile bugünkü serbest bölgelerin kurulması ve çalışmasını sağlayan yasal düzenleme çıkarılmıştır (Erkan ve Tatlıdıl, 1990: 39).

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu’na göre Türkiye’de serbest bölgelerin kurulması; “İhracata yönelik yatırım ve üretimi teşvik etmek, doğrudan yabancı yatırımları ve teknoloji girişini hızlandırmak, işletmeleri ihracata yönlendirmek ve uluslararası ticareti geliştirmek...” amacıyla kurulmuşlardır. Serbest bölgelerin kurulması ve işletilmesi ise “kamu kurum ve kuruluşlarınca, yerli veya yabancı gerçek veya tüzelkişilerce kurulmasına, işletilmesine Bakanlar Kurulunca izin verilir” şeklinde belirtilmiştir (Ekonomi Bakanlığı, Değişik: 12.11.2008-5810/1-2 md.).

Türkiye’de faaliyet gösteren serbest bölgeler 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu’na göre kurulmuşlarken, 10.03.1993 tarihinde 21520 sayılı resmi gazetede yayımlanan Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği’ ne göre de işletilmektedir.

Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği’ne göre (Ekonomi Bakanlığı, 2018);

- Serbest Bölgelerin yönetilmesi ve işletilmesine dair hususları,
 - Serbest Bölgeler ile ilgili faaliyetlerin tabi olacağı esasları,
 - Faaliyet Ruhsatının verilmesi veya iptali ile kullanıcıların sınaî ve ticari kayıtlarının tutulmasını,
 - Serbest bölgelere giriş, çıkış ve serbest bölgede ikamet ile ilgili hususları,
 - Serbest bölgelerdeki çalışma esaslarını,
 - Özel hesaba yapılacak ödemeler ve gelirlerin tahsilâtının tabi olacağı esasları
 - Serbest Bölgelerdeki yapı ve tesislerin teşkiline ilişkin esasları,
 - Serbest Bölge Müdürlüklerinin çalışma usul ve esaslarını,
 - 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun Yönetmelik ile düzenlenmesini öngördüğü diğer hususları,
- kapsamaktadır.

Bununla birlikte, Ankara Anlaşması'nda, Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğuna uyum süreci için ortaya koyulan üç dönemin sonuncusu olan "son dönem"de, Türkiye ile AB arasında bir gümrük birliği tesis edilmesi öngörülerek 6 Mart 1995 tarihinde yapılan toplantıda Türkiye ile AB arasında "Gümrük Birliği Kararı" alınmıştır.

Gümrük Birliği anlaşmanın 10. maddesi göre (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2018);

"Üye ülkelerle Türkiye arasında, ithalatta olduğu gibi ihracatta da gümrük vergileri ve eş etkili resim ve harçlar, miktar kısıtlamaları ile milli üretime anlaşmanın hedeflerine aykırı bir koruma sağlamayı gözetken eşit etkili başka her türlü tedbir yasaklanır ve buna ilave olarak Türkiye üçüncü ülkelerle ilişkilerinde Topluluğun Ortak Gümrük Tarifesi'ni kabul eder ve toplulukça dış ticaret konusunda uygulanan sair mevzuata da yaklaşmayı taahhüt eder."

Kısaca, sadece malların serbest dolaşımına ilişkin değil, aynı zamanda rekabet politikası, fikri ve sınaî mülkiyet hakları gibi alanlarda da AB mevzuatına uyum yükümlülüğü doğmuştur. 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nda; malların serbest dolaşımı ve ticaret politikası, tarım ürünleri, gümrük hükümleri, kurumsal hükümler, yasaların yakınlaştırılması ve genel ve son hükümler başlıklarına yer verilmiştir (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2018).

AB ile yapılan Gümrük Birliği anlaşması çerçevesinde, Türkiye'nin AB gümrük mevzuatına uyum sağlamayı ve kendi mevzuatını da AB mevzuatına göre düzenlemeyi kabul etmiştir. Bunun bir sonucu olarak da 1996 yılında 4458 (eski 1615) sayılı Gümrük Kanunu'nda; "Üçüncü Bölüm: Gümrükçe Onaylanmış Diğer İşlem veya Kullanım Şekilleri, Serbest Bölgeler" başlığı altında 152'nci ve 162'nci maddeleri arasında düzenleme yapılmıştır. 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nun 152'nci maddesine göre (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2018);

“Serbest bölgeler, Türkiye Gümrük Bölgesinin parçaları olmakla beraber; Serbest dolaşımda olmayan eşyanın herhangi bir gümrük rejimine tabi tutulmaksızın ve serbest dolaşıma sokulmaksızın, gümrük mevzuatında öngörülen haller dışında kullanılmamak ya da tüketilmemek kaydıyla konulduğu, ithalat vergileri ile ticaret politikası önlemlerinin uygulanması bakımından, Türkiye Gümrük Bölgesi dışında olduğu kabul edilen; Serbest dolaşımdaki eşyanın, bir serbest bölgeye konulması nedeniyle normal olarak eşyanın ihracına bağlı olanaklardan yararlandığı; yerlerdir”.

Serbest bölgeler mevzuatıyla ilgili olan kanun ve yönetmelikle birlikte, serbest bölge faaliyetlerinin; gümrük, ithalat, ihracat, kambiyo, teşvik, KDV ve bankacılık gibi konuları da ilgilendirmesinden dolayı; Gümrük Kanunu ve Yönetmeliği, İthalat ve İhracat Rejimi Kararları ve Yönetmelikleri, Dâhilde ve Hariçte İşleme Kararları ve Tebliğleri, Türk Parası Kıymetini Koruma Mevzuatı, Türk Lirası İle İlgili Yapılabilecek Ödemeler Hakkında Karar, Gelir Vergisi Kanunu ve tebliğleri, KDV ve ilgili tebliğler, Bankalar Kanunu, Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanun gibi diğer bazı yasal düzenlemelerde de serbest bölge faaliyetleriyle ilgili konulara değinilmiştir (Erbaş, 2010: 31).

2.2.3. Serbest Bölgelerin İdari Yapısı

Türkiye’de serbest bölgelerin kurulması, işletilmesi, mevzuata uygun olarak faaliyetlerin yürütülmesi ve denetlenmesi için aşağıda sıralanan idari birimler hiyerarşisi oluşturulmuştur (ASB, 2018);

- Serbest bölgelerin bağlı olduğu en üst kuruluş olan Ekonomi Bakanlığı,
- Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü,
- Yurtdışı Yatırım ve Hizmetler Genel Müdürlüğü,
- Serbest Bölge Gümrük Müdürlüğü,
- Serbest Bölge Müdürlüğü,
- Serbest Bölge İşleticisi ya da Kurucu ve İşleticisi,
- Emniyet (Polis) Birimi bulunmaktadır.

Bulundukları il valiliklerine bağlı olarak görev yapan serbest bölge müdürlüklerinin kuruluş, görev, yetki ve çalışma esasları 16.8.1985 tarihli 85/9801 sayılı BKK ile belirlenmiştir (Ekonomi Bakanlığı, 2018; ASB, 2018);

- Serbest Bölgeler Mevzuatı’na göre bölgenin yönetimini sağlamak,
- Serbest bölge arazisinin işletmek, bölgedeki yapı ve tesislerin kurulması, kullanılması ve projelendirilmesiyle ilgili tüm ruhsatların verilmesi ve sonrasında denetlemesinin yapılmasını sağlamak,

- Serbest bölgelerdeki Tesis ve Geliştirme Fonu'na yapılan ödemeleri tahsil ederek, alınan ödemeleri fon hesabına yatırmak ve bu fondan Başbakan'ın veya yetkili kılacağı Devlet Bakanı veya Başbakan Yardımcısı'nın onayı ile kesinleşen yıllık bütçeye göre harcamalarda bulunmak,
- Bölgede kamu hizmetleri veren kurum ve kuruluşların görevleri ile ilgili gerekli koordinasyonun sağlanması,
- Bölge işleticisi ile yapılmış olan İşletme Sözleşmesi'ne göre serbest bölge kullanıcılarının, kamu ile özel kuruluşların arasında yapılmış sözleşmelerin hükümlerine göre yürütülen işlerin takibini ve denetimini yapmak,
- Bölge İşleticisi'nce kullanıcılara verilen hizmetler ve kiralaran yerlerin hizmet, ücret ve kira tarifelerinin düzenlenmesini sağlamak,
- Giriş İzin Belgeleri vererek gerekli olan kontrolleri sağlamak,
- İkamet veya Çalışma İzni verilmesi ile ilgili müracaatları kabul etmek,
- İtiraz ve şikâyetleri kabul ederek anlaşmazlıkların uzlaşma yoluyla çözümlenmesini sağlamak ve gerekirse ilgili mercilere bildirimde bulunmak,
- Bölgede faaliyette bulunmak amacıyla "Faaliyet Ruhsatı" almış olan gerçek ve tüzel kişilerin sicillerini tutarak bununla ilgili belgeleri vermek,
- Valilikçe ve diğer üst mercilerce talep edilen her türlü bilgi ve belgeleri temin edilmesini sağlamak,
- Bölgedeki faaliyetleri değerlendirerek yıl içindeki faaliyet sonuçlarının yıllık faaliyet ve hesap raporları halinde hazırlanmasını sağlamak.

Serbest Bölge Müdürü, yukarıda belirtilmiş olan görevlerin yerine getirilmesi ve mevzuata uygun olarak yürütülmesi için gerekli tedbiri alarak, bu görevler ile ilgili bütün gözetim, denetim ve uygulamaların yapılmasından yükümlüdür. SB Müdürlüğü teşkilatı, Bölge Müdürü ile yeterli sayıda Şube Müdürü, Uzman, Uzman Yardımcısı ve diğer personellerden oluşmaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2018).

2.2.4. Türkiye'de Serbest Bölgelerin Sağladığı Avantajlar

Serbest bölgelerin kuruluş amacı gelişmekte olan ülkelerin çoğunda olduğu gibi ülkemizde de ihracatı arttırmak ve yabancı sermayeyi yurda çekerek yatırım olanaklarından daha fazla yararlanarak ilave istihdam alanları oluşturmaktır.

Bu amaçla, Türkiye'de serbest bölgelerin kullanıcılarına sağlamış olduğu doğrudan ve dolaylı olmak üzere birçok avantaj bulunmaktadır. Bu avantajlar, Ekonomi Bakanlığı'nın yayınlamış olduğu Mart 2018 tarihli Ekonomik Görünüm Raporu'nda da belirtilmiştir.

- Gelir veya Kurumlar Vergisi istisnası,
- Serbest kâr transferi imkânı,
- Gümrük Vergisi prosedüründen arındırılmış ticari faaliyet imkânı,
- Damga Dergisi ve Harç istisnası,
- KDV istisnası,
- Orta ve uzun vadede geleceği planlayabilme imkânı,
- AB ve Gümrük Birliği kriterlerinin gerektirdiği serbest dolaşım belgelerinin temini imkânı,
- Eşitlik prensibi,
- Zaman kısıtlaması bulunmaması,
- Pazar ihtiyaçlarına ve şartlarına göre serbest biçimde belirlenebilir ticari faaliyet imkânı,
- Yerli ve yabancı tüm pazarlara erişim imkânı,
- Azaltılmış bürokratik prosedür ve dinamik işletme yönetimi,
- Stratejik avantaj,
- Her türlü ticari ve sınaî faaliyete uygun ve ucuz altyapı imkânı,
- Tedarik zinciri imkânlarından yararlanma kolaylığı,
- Ticaret kolaylığı ve gerçekçi bir enflasyon muhasebesi imkânı gibi birçok avantaj

sağlamaktadır. Serbest bölgelerin kullanıcılarına sağlamış olduğu bu teşvik ve avantajlar aşağıda başlıklar halinde ayrıntılı bir şekilde araştırılmaya çalışılmıştır (Ekonomi Bakanlığı, 2018).

2.2.4.1. Türkiye’de Serbest Bölgelerin Sağladığı Mali Teşvikler ve Avantajlar

Serbest bölgeler; serbest ticarete sağladığı faydalar, istihdam imkânları ve yeni teknolojileri uygulama kapasiteleri ile küresel ekonomide ve ülkemizde önemli kalkınma ve dış ticaret politikası araçları arasında bulunmaktadır. Bu yüzden, serbest bölgelerde gerçekleştirilen faaliyetlerin ekonomimize sağlayacağı faydaları arttırmak ve daha ileri seviyelere çıkarmak için bu bölgelerde bazı vergisel ve vergi dışı teşvik ve avantajlar sunulmaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2018).

Serbest bölgelerde vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mevzuatı uygulanmadığından, bölgedeki firmalar, gelir, kurumlar vergisi ve KDV dâhil olmak üzere tüm vergilerden muaftır. Ayrıca, işgücü ücretlerinden gelir vergisi de ödenmediğinden işçilik maliyetleri yaklaşık %25–30 düşük olabilmektedir (Konya Ticaret Odası, 2016: 22).

Buna göre, serbest bölgeler firmalarına karşı başta vergi muafiyet ve istisnaları olmak üzere birçok alanda mali teşvik ve avantajlar sağlamışlardır.

2.2.4.1.1. Gelir ve Kurumlar Vergisi İstisnası

Serbest bölgelerde faaliyet gösteren gerçek ve tüzel kişilerin faaliyetlerini özendirmek maksadıyla, 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun değişmeden önceki 6. Maddesine göre; serbest bölgelerde vergi, resim ve harç mükellefiyetlerine ilişkin mevzuat hükümlerinin uygulanmayacağı hükme bağlanmıştır. Buna göre, bölgelerde elde edilen kazanç ve iratların kambiyo mevzuatına göre belgelendirilerek Türkiye'nin diğer yerlerine getirilmesi halinde gelir ve kurumlar vergisinden muaf tutulacağı belirtilmiştir. Bahse konu kazançların gelir ve kurumlar vergisinden muaf tutulabilmesi için (Gümüş, 2007: 51-52);

- Serbest bölgenin resmen açılmış olması,
- Kazancın serbest bölge sınırları içindeki faaliyetlerden elde edilmesi,
- Yerli ve yabancı gerçek ve tüzel kişilerin Dış Ticaret Müsteşarlığı'ndan serbest bölgelerde faaliyette bulunma ruhsatının alınmış olması,
- Mal ve hizmet bedellerinin döviz ile ödenmiş olması ve kazanılan dövizlerin Türkiye'nin diğer yerlerine getirildiğinin kambiyo mevzuatına göre belgelendirilmiş olması gerekmektedir. Aksi durumda, bu şartları taşımayan kazanç ve iratların, Serbest Bölgeler Kanunu'nun 6. maddesinde belirtilmiş olan gelir ve kurumlar vergisi muafiyetinden yararlanılması mümkün olmamaktaydı.

Daha sonra, 06.02.2004 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiş olan 5084 sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 7'nci ve 6'ncı Maddelerinde değişiklik yapılmıştır. Yapılan bu değişikliğe göre, “serbest bölgelerde vergi, resim, harç yükümlülüğüne ait mevzuat hükümleri uygulanmaz” ibaresinin kaldırılması ile bölgelerde süresiz olan gelir ve kurumlar vergisi muafiyetleri uygulaması son bulmuştur. Ancak, faaliyet gösteren yükümlülerin belli bir süre için haklarının korunması amacıyla SBK'na geçici üçüncü madde eklenerek, kurulmuş olan serbest bölgelerde faaliyette bulunmak için ruhsat alan firmaların, bölgede istihdam ettikleri çalışanlarına ödedikleri ücretlerin 31.12.2008 tarihine kadar gelir vergisinden müstesna tutulması kararlaştırılmıştır. Ayrıca ruhsatta yer alan sürenin 31.12.2008 tarihinden daha önceki bir tarih olması durumunda istisnanın ruhsatta yer alan süre sonunda biteceği hükme bağlanarak, ücretlere süreli istisna getirilmiştir (Şakar, 2017: 67).

Buna göre, 28.11.2008 tarihinde RG' de yayımlanan 5810 sayılı “Serbest Bölgeler Kanunu ile Gümrük Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” yedinci maddesi ile

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun geçici üçüncü maddesinin ikinci fıkrasında yapılan değişikliğe göre (RG, 2018);

- “Avrupa Birliğine tam üyeliğin gerçekleştiği tarihi içeren yılın vergilendirme döneminin sonuna kadar;
- Serbest bölgelerde üretim faaliyetinde bulunan mükelleflerin bu bölgelerde imal ettikleri ürünlerin satışından elde ettikleri kazançları gelir veya kurumlar vergisinden müstesnadır. Bu istisnanın 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun 94 üncü maddesinin birinci fıkrasının (6) numaralı bendinin (b) alt bendi ile 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 15 inci ve 30 uncu maddeleri uyarınca yapılacak tevkifata etkisi yoktur.
 - Bu bölgelerde üretilen ürünlerin FOB bedelinin en az % 85’ini yurtdışına ihraç eden mükelleflerin istihdam ettikleri personele ödedikleri ücretler gelir vergisinden müstesnadır. Bu oranı % 50’ye kadar indirmeye ve kanuni seviyesine kadar yükseltmeye Bakanlar Kurulu yetkilidir. Yıllık satış tutarı bu oranın altında kalan mükelleflerden zamanında tahsil edilmeyen vergiler cezasız olarak, gecikme zammıyla birlikte tahsil edilir.
 - Bu bölgelerde gerçekleştirilen faaliyetlerle ilgili olarak yapılan işlemler ve düzenlenen kâğıtlar damga vergisi ve harçlardan müstesnadır.”

5810 sayılı kanunda uygulanan istisnanın işçiye mi ya da işverene mi ait olduğu konusunda farklı yorumlara neden olmuştur. Bunun sonucunda, istisna şartını sağlayan firmalara iade edilen vergilerin işçiler tarafından firmalardan talep edilmesi ile taraflar arasında uyuşmazlıklar çıkabilmektedir (Şakar, 2017: 68).

İşçi ve işveren arasındaki bu uyuşmazlıklara son vermek için, 24.02.2017 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan 6772 sayılı “Serbest Bölgeler Kanunu İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun” 7’nci maddesine göre serbest bölgede istihdam edilen personelin gelir vergisinden muaf tutulabilmesi bazı şartlara bağlanmıştır. Özellikle bu kanunla 3218 sayılı SBK’nun geçici üçüncü maddesindeki ikinci fıkranın ‘a’ bendinin ilk cümlesine “elde ettikleri kazançları” ibaresinden sonra serbest bölgedeki ücretlerin gelir vergisinden muaf tutulabilmesi için bazı şartlar eklenmiştir.

6772 sayılı kanunun 7’nci maddesinin (b) bendine göre (RG, 2018);

“Bu bölgelerde üretilen ürünlerin FOB bedelinin en az %85’ini yurt dışına ihraç eden mükelleflerin istihdam ettikleri personele ödedikleri ücretler üzerinden asgari geçim indirimi uygulandıktan sonra hesaplanan gelir vergisi, verilecek muhtasar beyanname üzerinden tahakkuk eden vergiden indirilmek suretiyle terkin edilir. Bu oranı %50’ye kadar indirmeye ve kanuni seviyesine kadar yükseltmeye Bakanlar Kurulu yetkilidir. Bakanlar Kurulu bu yetkiyi, stratejik, büyük ölçekli veya öncelikli yatırımlar ile konusu, sektörü ve niteliği itibarıyla proje bazında desteklenmesine karar verilen yatırımlara yönelik olarak, bölge, sektör ya da faaliyet alanı itibarıyla farklılaştırarak veya

kademelendirerek kullanabilir. Yıllık satış tutarı bu oranın altında kalan mükelleflerden zamanında tahsil edilmeyen vergiler cezasız olarak, gecikme zammıyla birlikte tahsil edilir.”

Yapılan değişiklik ile işçi ve işveren arasında belirsizliğe yol açan istisna ifadesi kaldırılarak, verilecek olan teşviğin işverene ait olduğu netleştirilmiştir. Serbest Bölge Kullanıcılarının;

“istihdam ettikleri personele ödedikleri ücretler üzerinden asgari geçim indirimi uygulandıktan sonra hesaplanan gelir vergisi, verilecek muhtasar beyanname üzerinden tahakkuk eden vergiden indirilmek suretiyle terkin edilir.”

Dolayısıyla, bu düzenlemeden sonra çalışanların bu teşvik üzerinden işverenden herhangi bir talepleri olamayacaktır (Şakar, 2017: 68-69).

Ayrıca, serbest bölgelerdeki firmalara sağlanan vergisel teşviklerin AB’ye tam üyeliğin gerçekleşmesi halinde ortadan kalkacak ve bu bölgelerde yer alan firmaların gelir ve kurumlar vergisi açısından serbest bölge dışındaki diğer firmalarla yürürlükte olan aynı yasal hükümler uygulanacaktır (Gümüş, 2007: 52-53).

2.2.4.1.2. Serbest Kâr Transferi İmkânı

Serbest bölgelerdeki faaliyetlerden elde edilmiş olan kârlar, hiç bir izine ve vergiye tabi tutulmaksızın yurtdışına veya Türkiye’ye transfer edilebilmektedir. Türkiye’deki tam ve dar mükellef gerçek ve tüzel kişilerin, serbest bölgelerdeki faaliyetleri sonucu elde ettikleri kazanç ve iratlar, Türkiye’nin herhangi bir yerine götürülmesi halinde ise, bahse konu kazancın kambiyo mevzuatına göre belgelendirilmesi ile gelir ve kurumlar vergisinden muaf tutulmaktadır (Erçakar, 2004: 206).

2.2.4.1.3. Gümrük Vergisi Prosedüründen Arındırılmış Ticari Faaliyet İmkânı

Serbest Bölgeler Kanunu’nun 6’ncı maddesine göre, serbest bölgeler bulunduğu ülkenin gümrük hattı dışında sayıldığına göre, bu bölgelere gelecek yabancı menşeli mallar ve bölgeden 3’üncü bir ülkeye gidecek olan mallara bölgelerde gümrük ve kambiyo mevzuatları kısmen veya tamamen uygulanmamakta, bu yüzden de bölgedeki ticari faaliyetler daha kolay ve hızlı gerçekleşmektedir. Ancak, bölgedeki malların yurt içine girmesi halinde mallara ithalat hükümlerine göre yürürlükteki dış ticaret ve gümrük mevzuatı uygulanmaktadır.

2.2.4.1.4. Damga Vergisi ve Harç İstisnası

3218 SBK'nun geçici üçüncü maddesinin ikinci fıkrasında, 12.11.2008 tarihinde 5810 Sayılı Kanunun 7'nci maddesi ile yapılan düzenleme ile; "Avrupa Birliği'ne tam üyeliğin gerçekleştiği tarihi içeren yılın vergilendirme döneminin sonuna kadar, firmaların bu bölgelerde gerçekleştirdikleri faaliyetleri ile ilgili olarak yaptıkları işlemler, 31.12.2008 tarihine kadar her türlü vergi, resim ve harçtan müstesnadır." hükmü yer almaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2018).

2.2.4.1.5. KDV İstisnası

Serbest bölge hükümlerinin uygulandığı mallar ile serbest bölgelerde verilen hizmetler katma değer vergisinden muaftır. 3065 Sayılı Katma Değer Vergisi' ne (KDV) göre; İhracat teslimleri ve bu teslimlere ilişkin hizmetler, yurt dışındaki müşteriler için yapılan hizmetler, serbest bölgelerdeki müşteriler için yapılan fason hizmetler ve kanunun 11/1-a maddesine göre, uluslararası roaming (dolaşım) anlaşmaları kapsamında yurtdışındaki müşteriler için Türkiye'de verilen roaming hizmetleri, ilgili ülkeler itibarıyla karşılıklı olmak kaydıyla KDV'den müstesnadır (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2018).

2.2.4.2. Türkiye'de Serbest Bölgelere Sunulan Diğer Avantajlar

Türkiye'deki serbest bölge uygulamalarında çeşitli vergisel avantajlar ve sunulan mali teşviklerin yanı sıra bölgelerin kullanıcılarına sağladığı farklı avantajlarda bulunmaktadır. Serbest bölge uygulamasından kaynaklanan bu avantajlar, aşağıda alt başlıklar halinde gösterilecektir.

2.2.4.2.1. Orta ve Uzun Vadede Geleceği Planlayabilme İmkânı

Serbest bölgede, hazır işyeri kiralayan kiracı kullanıcı firmalar için 15 yıl, hazır işyeri kiralayan üretim yapan kiracı kullanıcı firmalar için ise 20 yıl faaliyet ruhsatı düzenlenebilmektedir. Ayrıca, kendi işyerini inşa eden yatırımcı kullanıcı firmalar için 30 yıl iken kendi işyerini inşa eden üretim yapan yatırımcı kullanıcı firmalar için ise 45 yıl süreli faaliyet ruhsatı düzenlenebilmektedir. Bununla birlikte, yatırımcı olan kullanıcıların Hazinesinin özel mülkiyetinde bulunan arazi, arsa ve binaları kiralayabilir veya bunlar üzerinde 49 yıla kadar irtifak hakkı tesis edilebilmektedirler (Ekonomi Bakanlığı, 2018).

Türkiye'deki serbest bölgelerde kira bedeli bölgeden bölgeye değişiklik göstermektedir. Ayrıca, serbest bölgelerdeki söz konusu kira bedelleri, binaların kapladığı kapalı ve açık alana göre belirlenmekte iken binanın durumu da kira bedellerinde farklılıklara yol açmaktadır. Antalya Serbest Bölgesi'nin 2018 yılı kira tarifesine baktığımızda: açık alan

(Üretim ve Ticari) için m² başı yıllık 2,42 \$'dır. Kapalı alan 0-1000 m² arasındakiler m² başı aylık 2,50-4,00 \$ iken 1000 m²'den büyük yerler için m² başı aylık 1 \$ alınmakta ve depolar için ise aylık 1,00-4,00 \$ kira tarifesi uygulanmaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2018).

2.2.4.2.2. AB ve Gümrük Birliği Kriterlerinin Gerektirdiği Serbest Dolaşım Belgelerinin Temini İmkânı

Türkiye veya AB'de serbest dolaşımda bulunan eşyanın, ticari faaliyetlerinde gümrük işlemlerine ilişkin usul ve esasları düzenlemek amacıyla, 28.10.2006 tarihinde 10895 sayılı BKK ile "Türkiye ile Avrupa Topluluğu Arasında Oluşturulan Gümrük Birliği'nin Uygulanmasına İlişkin Esaslar Hakkında Karar" yayımlanmıştır. Bu karara göre, AB ile Türkiye arasındaki serbest dolaşımda bulunan eşyanın Gümrük Birliği çerçevesinde tercihli rejimden yararlanabilmesini sağlamak amacıyla, gümrük idaresince ya da bu idare tarafından yetki verilmiş kuruluşlarca düzenlenen ve gümrük idaresince vize edilen A.TR Dolaşım Belgesi vasıtası ile ticaretinin yapılabileceği belirtilmektedir (RG, 2018).

A.TR Dolaşım Belgesi; Türkiye ile AB'nin gümrük birliği çerçevesinde, işlenmiş tarım ürünleri de dâhil olmak üzere sanayi ürünlerinde serbest dolaşıma ilişkin hükümlerin uygulanması için gerekli koşulların yerine getirilmiş olması halinde, ihracatçının veya gümrük beyannamesini imzalamakla yetkili kanuni temsilcisinin talebi üzerine düzenlenmektedir. Ayrıca, tamamen Türkiye'de veya AB'de üretilmiş malların, Türkiye veya AB'de ithalat işlemleri tamamlanarak gümrük vergisi, vergi benzeri yükümlülükler, vergi ve resimlerin tamamı veya bir kısmının iadeden yararlanmamış olan üçüncü ülke çıkışlı mallar Türkiye'de veya AB'de serbest dolaşım durumunda sayılmaktadır (Antalya Ticaret ve Sanayi Odası, 2018).

2.2.4.2.3. Eşitlik Prensibi

Serbest bölgede faaliyet gösteren yerli ve yabancı bütün firmalar arasında ayırım yapılmazken, sağlanan teşvik ve avantajlardan eşit olarak faydalanmaktadırlar. Bölgedeki işletici kuruluşlar ve firmaların yatırımlar ve üretimler esnasında Bakanlar Kurulu'nca belirlenmiş vergi dışı teşvik ve avantajlardan da yararlanabilecekleri belirtilmektedir (Ekonomi Bakanlığı, 2018).

2.2.4.2.4. Zaman Kısıtlaması Bulunmaması

Serbest bölgelerde faaliyet yapan firmalara ait malların bölgedeki depo ve antrepolarda süre sınırlaması olmaksızın kalabilmektedir (Ekonomi Bakanlığı, 2018).

Bunun sonucunda, serbest bölgede malların kalmasında zaman kısıtlamasının olmaması, kullanıcılara istedikleri zamanda mallarının ithalatını veya ihracatını gerçekleştirebilme imkânı sunmaktadır.

2.2.4.2.5. Pazar İhtiyaçlarına ve Şartlarına Göre Serbest Biçimde Belirlenebilir Ticari Faaliyet İmkânı

Serbest bölgelerde, gümrük ve kambiyo mükellefiyetlerine dair mevzuat hükümleri ve üretici işletmelerinin talepleri hariç tutmak üzere yurtiçinde uygulanmakta olan malların fiyatları, kalitesi ve standartlarıyla ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına verilmiş olan yetkileri serbest bölgelerde uygulanmasına izin verilmez (Ekonomi Bakanlığı, 2018).

2.2.4.2.6. Yerli ve Yabancı Tüm Pazarlara Erişim İmkânı

Serbest bölgelerden Türkiye'ye yönelik tüketim malları ve riskli mallar hariç olmak üzere mal satışında hiçbir kısıtlama yapılmadığı gibi, serbest bölge ile diğer ülkeler veya bölgeler arasında yapılacak ticarete de kısıtlama uygulanmamaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2018).

2.2.4.2.7. Azaltılmış Bürokratik Prosedür ve Dinamik İşletme Yönetimi

Serbest bölgelerde, kullanıcıların başvuruları ve faaliyetleri süresince her türlü bürokrasi ve kırtasiyecilik minimum düzeye indirilmiştir. Serbest bölgelerin işletilmesi özel sektör şirketlerince yürütülmektedir (Ekonomi Bakanlığı, 2018).

Ayrıca, gümrük ve dış ticaret işlemlerindeki bürokrasiyi azaltmak için, 22.03.2012 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan 28239 sayılı gümrük hizmetlerinde “Tek Pencere” sistemi konulu 2012/2 sayılı genelgeye göre (RG, 2018);

“Uluslararası ticarete ve taşımacılığa konu olan eşya için gerekli bilgi ve belgeler, söz konusu ticaretin ilgilileri ve taşıyıcılar tarafından uluslararası geçerliliği olan standart bir formatta, tek bir başvuru noktasına sunulabilecektir. Bu kapsamda gerekli onaylar, elektronik ortamda yine aynı başvuru noktasına iletebilecek, eşyanın kontrollerinin de koordinasyon ve işbirliği içerisinde, ilgili kurum ve kuruluşlarca aynı yer ve zamanda yapılması”

ile bürokrasi azaltılmış olacaktır. Bununla birlikte, “Tek Pencere” sisteminin serbest bölgelerde uygulanması konuları ile ilgili, 2016/33 (Serbest Bölge İşlem Formu) ve 2017/8 (Serbest Bölge İşlem Formu-5.000 ABD Doları ve Altı Sarf ve Demirbaş Malzeme) sayılı genelgeler de yayımlanmıştır (KAYSİS, 2018).

2.2.4.2.8. Stratejik Avantaj

Türkiye’de bulunan serbest bölgeler genellikle AB ve Orta Doğu pazarlarının yakınında olmakla birlikte, Akdeniz, Ege ve Karadeniz’deki büyük limanlara, uluslararası havaalanları ve karayolu ağlarına, kültür, turizm ve eğlence merkezlerine yakın yerlerde bulunmaları sonucunda, kullanıcılarına sosyal, kültürel ve ticari alanlarda çeşitli imkânlar sunmaktadırlar (Ekonomi Bakanlığı, 2018).

2.2.4.2.9. Her Türlü Ticari ve Sınâî Faaliyete Uygun ve Ucuz Altyapı İmkânı

Türkiye’deki serbest bölgelerin altyapısı gelişmiş ülkelerdekiler ile aynı düzeyde olmasından dolayı, bölgede yapılacak her türlü ticari ve sınâî faaliyete uygun ve ucuz altyapı imkânı sağlamaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2018).

Serbest bölgelerde altyapı tesisleri ile üstyapı tesislerinin sorumlu bakanlıklarca yapılabileceği gibi, işletici kuruluşa da yaptırılabilir. Ayrıca, kamuya ait limanlar, havaalanları ve başka tesisler içinde serbest bölge kurulması halinde bölgedeki altyapı için gerekli olan iş ve işlemlerin Genel Müdürlük tarafından, ilgili kurum ve kuruluşların da uygun görüşü alınarak, koordinasyonlar dâhilinde ihtiyaç duyulan yapı ve tesisler hizmete açılmaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2018).

2.2.4.2.10. Tedarik Zinciri İmkânlarından Yararlanma Kolaylığı

Gelişmekte olan ülkelerin serbest bölge kurmasındaki en önemli amaç ülke ihracatını arttırmaktır. Bölgelerde ihracat imkânlarını kolaylaştırmak için, bölgede üretim yapan firmalar, özellikle de ihracata yönelik üretim yapan firmalar, ara malı ve hammadde temininde, dünya fiyatları ve şartları ile kesintisiz tedarik imkânları elde etmekte, bunun sonucunda da firmanın üretimi aksamamaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2018).

2.2.4.2.11. Ticaret Kolaylığı

Türkiye’nin diğer yerleri ile serbest bölgeler arasında yapılan ticaretlerde dış ticaret rejimi hükümleri uygulanmaktadır. Bir başka ifadeyle, Türkiye’den serbest bölgeye satılan mallar ihracat rejimine tabi olurken, serbest bölgeden Türkiye’ye satılan mallar ise ithalat rejimine tabi olmaktadır. Bunun sonucunda ise, serbest bölge kullanıcıları Türkiye’den ihraç fiyatına (KDV’siz) mal ve hizmet satın alabilirken diğer taraftan ise serbest bölgelerle üçüncü ülkeler ve diğer serbest bölgeler arasında olan ticarete dış ticaret mevzuatı hükümleri uygulanmamaktadır. Bununla birlikte, bölgelerde sarf malzemelerinin en kısa sürede teminini sağlayabilmek için, kıymeti 5.000 ABD Doları veya karşılığındaki TL’yi geçmeyen Türkiye çıkışlı mallara isteğe bağlı ihracat rejimi uygulanmayabilir (Ekonomi Bakanlığı, 2018).

2.2.4.2.12. Gerçekçi Bir Enflasyon Muhasebesi İmkânı

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu’nun 9’uncu maddesinin birinci fıkrasına göre; Serbest bölgelerdeki faaliyetlerden doğacak her türlü ödemenin dövizle yapılacağı, ancak Bakanlar Kurulu’nun ödemelerin Türk Lirası olarak yapılmasına da karar verebileceği açıklanmıştır. Daha sonra, 2017/10718 karar sayılı “BKK’nda Serbest Bölgelerde Türk Lirası ile Yapılacak Ödemelere İlişkin Kararın Yürürlüğe Konulması Hakkında Karar” 20.10.2017 tarihli 30186 sayısıyla Resmi Gazete yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu karara göre; “Serbest bölgelerdeki faaliyetler ile ilgili her türlü ödeme döviz veya Türk Lirası ile yapılabilir.” şeklinde değiştirilmiştir (Ekonomi Bakanlığı, 2018).

2.2.5. Türkiye’de Faaliyette Bulunan Serbest Bölgelerin Ekonomik Yapısı

Türkiye ihracatını arttırmaya yönelik yatırım ve üretimi özendirmek, ekonominin girdi ihtiyacını ucuz ve düzenli bir şekilde tedarik etmek, uluslararası yatırım ve teknoloji girişini hızlandırmak, dış ticaret ve finansman hizmetlerinden daha fazla faydalanma gibi ülke ekonomisine kalkındırmaya yönelik birçok amaçlarla serbest bölge uygulamaları başlamıştır (Ekonomi Bakanlığı, 2018).

Tablo 2.2’de, Türkiye serbest bölgelerinin 2016-2017 yıllarındaki toplam ticaret hacimlerinin ülkelere göre dağılımı ve değişim oranları verilmiştir.

Tablo 2.2 2016-2017 Dönemi Serbest Bölgeler Ticaret Hacminin Ülkelere Göre Dağılımı (1.000 ABD \$)

ÜLKELER	Bölgelere GİRİŞ (2016)	Bölgelere GİRİŞ (2017)	%	Bölgelerden ÇIKIŞ (2016)	Bölgelerden ÇIKIŞ (2017)	%	Toplam (2016)	Toplam (2017)	%
I. OECD ve AB Ülkeleri	3.572.362	3.832.568	7,28	4.400.074	4.592.573	4,37	7.972.436	8.425.141	5,68
A. Avrupa Birliği Ülkeleri	2.675.323	2.800.344	4,67	3.586.947	3.843.456	7,15	6.262.270	6.643.800	6,39
B. Diğer OECD Ülkeleri	897.039	1.032.224	15,07	813.127	749.117	-7,37	1.710.166	1.781.341	4,16
II. Diğer Avrupa Ülkeleri	49.525	50.284	1,53	42.866	51.953	21,20	92.391	102.237	10,66
III. Bağımsız Devletler	352.893	424.228	20,21	466.929	480.338	2,87	819.822	904.566	10,34
IV. Kuzey Afrika Ve Ortadoğu	491.336	587.763	19,63	1.260.658	1.478.334	17,2	1.751.994	2.066.097	17,93
V. Diğer Ülkeler	1.401.409	1.511.013	7,82	870.446	921.818	5,90	2.271.855	2.432.832	7,09
VI. Türkiye	2.125.131	2.374.508	11,73	3.999.450	4.073.203	1,84	6.124.581	6.447.711	5,29
TOPLAM	7.992.656	8.780.365	9,86	11.040.423	11.598.219	5,05	19.033.079	20.378.584	7,07

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2018

Tablo 2.2 incelendiğinde, Türkiye serbest bölgelerinin OECD ve AB ülkeleri ile yaptığı toplam ticaretin payı neredeyse toplam ticaret hacminin yarısına yakındır. Türkiye serbest bölgelerinin 2017 yılı toplam ticari hacmi bir önceki yıla göre %7’lik bir artış göstermiştir. 2017 yılında gerçekleşen ticari hacme bakıldığında, ticari hacimdeki en fazla artış %17 ile Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkeleri arasında, en az artış ise OECD ülkeleri arasında gerçekleşmiştir.

Ancak, ülkemizdeki serbest bölgelerin daha etkin ve verimli hale getirilerek, ülke ekonomisine ve istihdamına yapacağı katkının daha yüksek olabileceği düşünülmektedir. Türkiye’deki serbest bölgelerin etkinliğini artırarak, Türkiye’nin mevcut lojistik potansiyelinin gelişmesi ve cari açığın azaltılması bakımından önemli olan uluslararası yatırımları bölgelere çekerek, uluslararası ticarete rekabet gücü yüksek olan yatırım alanları haline dönüştürülmesi ve ülke ekonomisine daha faydalı, yeni bir yapıya kavuşturulması amaçlanmaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2018).

Tablo 2.3’de, Türkiye’deki serbest bölgelerde faaliyet ruhsatı konularına göre 2016-2017 yıllarında bölge kullanıcılarının sektörel dağılım ve değişim oranları hakkında veriler bulunmaktadır.

Tablo 2.3 Türkiye’deki Serbest Bölgelerin Faaliyet Ruhsatı Konularına Göre Dağılımı ve Değişim Oranı

FAALİYET KONULARI	YERLİ	YABANCI	ARALIK 2016 TOPLAM	ARALIK 2017 TOPLAM	2016-2017 (%) DEĞİŞİM
ÜRETİM	665	291	956	964	0,84
ALIM SATIM	926	316	1.242	1.204	-3,06
DİĞER	535	128	663	662	-0,15
TOPLAM	2.126	735	2.861	2.830	-1,08

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2018

Tablo 2.3’de, Türkiye’deki serbest bölgelerdeki faaliyetlerin yerlilik oranı ve 2016-2017 değişim oranlarına bakılacak olursa; 2016 yılında üretim faaliyetinde bulunan yerli firma sayısı 665 iken, yabancı yatırımcı sayısı ise 291’dir. 2016 yılında üretim faaliyetinde bulunan toplam firma sayısı 956 iken bu sayı %0,84’lük büyümeyle 2017 yılında 964’e çıkmıştır.

2016 yılında bölgelerde alım satım faaliyeti yapan firma sayısı toplam 1.242 olmakla birlikte bunun 926’sı yerli firma iken yabancı yatırımcı sayısı ise 316’dır. 2017 yılında bölgelerde alım satım yapan firma sayısı %-3,06’lık düşüşle 1.204’e düşmüştür.

Bölgelerdeki diğer faaliyetlere bakıldığında ise 2016 yılında 535 yerli yatırımcı varken 128 yabancı yatırımcı bulunmakta, 2017 yılında ise 2016 yılına göre %-0,15'lik düşüşle toplam 662 firma faaliyet göstermektedir. Bölgelerde 2016 ve 2017 yıllarında faaliyet gösteren firma toplamına bakıldığında %-1,08'lik düşüşle yaşanarak 2.861'den 2.830'a azaldığı görülmektedir.

Tablo 2.3 incelendiğinde, 2017 yılında bir önceki yıla göre bölgelerde üretim faaliyeti yapan firma sayıları artarken diğer sektördeki firma sayılarında azalış olmuştur. Bu göstergenin değişmesinde Ekonomi Bakanlığı'nın son yıllarda üretimi destekleyici politikalara ağırlık vermesi sonucu gerçekleşmiş olabilir.

Ekonomi Bakanlığı'na göre; Türkiye'de faaliyette olan alt yapıları kullanıma hazır olan serbest bölge alanlarında avantajlı koşullar yaratılarak ülke ekonomimizin ihtiyaç duyduğu stratejik, öncelikli, proje bazlı büyük ölçekli yatırımlara öncelik verilerek bu yatırımların bu bölgelere çekilmesini sağlamak maksadıyla yeni Bakanlar Kurulu Kararlarına yönelik çalışmaların yapılması kararlaştırılmaktadır. Özellikle Ege Bölgesi gibi yerli kaynak potansiyellerinin güçlü olduğu alanlar değerlendirilerek bu kaynakların dış ticarete daha hızlı geçiş yapmasına öncülük etmek gerekmektedir. Buna ek olarak bölgede oluşması beklenen yeni faaliyet alanlarını da hesaba katarak yeni serbest bölgelerin de kurulmasına yönelik çalışmaların yapılması düşünülmektedir (Ekonomi Bakanlığı, 2018).

Tablo 2.4'de, Türkiye serbest bölgelerindeki toplam ticaret hacimlerinin yıllara göre dağılım ve değişim oranları verilmektedir.

Tablo 2.4 Serbest Bölgelerin Yönü İtibariyle Toplam Ticaret Hacmindeki Değişmeler (1.000 ABD \$)

Yönü	2013	%	2014	%	2015	%	2016	%
Türkiye'den Bölgelere	2.886.929	12,42	2.732.526	12,18	2.205.295	10,88	2.125.131	11,17
Bölgelerden Yurt Dışına	7.701.394	33,14	7.957.871	35,48	7.493.675	36,99	7.040.974	36,99
Yurt Dışından Bölgelere	7.490.100	32,22	7.058.603	31,47	6.549.732	32,33	5.867.525	30,83
Bölgelerden Türkiye'ye	5.161.974	22,21	4.683.242	20,88	4.011.960	19,80	3.999.450	21,01
Toplam	23.240.397	100	22.432.242	100	20.260.661	100	19.033.079	100

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2018

Tablo 2.4’de, ticaretin yönlerine bakıldığında ise; 2013 yılından 2016 yılı da dâhil olmak üzere, Türkiye’den bölgelere yapılan toplam ticaret hacminin sürekli düşüş gösterdiğini görmekteyiz. Bölgelerden yurtdışına yapılan toplam ticaretin ise 2014 yılında yükselirken 2015 ve 2016 yılında, bir önceki yıla göre düşüş gösterdiği görülmektedir. Yurtdışından bölgelere yapılan toplam ticaret hacmi ise 2013 yılından 2016 yılı da dâhil olmak üzere sürekli düşüş eğilimindedir. Bölgelerden Türkiye’ye yapılan toplam ticarete, 2013 yılından 2016 yılı da dâhil olmak üzere azaldığı görülmektedir.

Tablo 2.5’de, Türkiye serbest bölgelerinin yönlerine göre 2016-2017 yıllarındaki toplam ticaret hacimleri ve bunların değişim oranları verilmektedir.

Tablo 2.5 Serbest Bölgelerin Yönü İtibariyle Ocak-Aralık Döneminde Ticaret Hacmindeki Değişmeler (1.000 \$)

Yönü	2016	2017	%
Türkiye’den Bölgelere	2.125.131	2.374.508	11,73
Bölgelerden Yurt Dışına	7.040.974	7.525.016	6,87
Yurt Dışından Bölgelere	5.867.525	6.405.857	9,17
Bölgelerden Türkiye’ye	3.999.450	4.073.203	1,84
Toplam	19.033.079	20.378.584	7,07

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2018

Tablo 2.5’de, Türkiye’de faaliyet gösteren serbest bölgelerin toplam ticaret hacimlerinin 2017 yılında bir önceki yıla göre artış göstererek %7.07 oranında yükseldiği görülmektedir.

Ancak, burada dikkat etmemiz gereken husus Türkiye’den bölgelere yapılan ticaretin diğerlerinden daha fazla (%11,73) artmasıdır. Bilindiği üzere Türkiye’den bölgelere yapılacak ticaretin ihracatımızın artmasına katkı sağladığı bilinmekte, buna göre bu yönde yapılan ticaretin ülkemiz açısından önemi çok büyük olmaktadır. İkinci önemli olan husus da bölgelerden Türkiye’ye yapılan toplam ticaretin diğer yönlerle göre en az (%1,84) artmasıdır. Bölgelerden Türkiye’ye yapılan ticaretin ithalat olarak kabul edilmesi ve bu durumun cari açığımızı büyüteceği düşünüldüğünde, bölgelerden Türkiye’ye yapılan ticaretin diğer yönlerle göre ters orantılı olarak azalması ya da diğer yönlerden daha az artması ülkemiz açısından olumlu sonuçlar doğuracağı bilinmektedir. Örneğin, Türkiye’den serbest bölgelere 2017 yılında 2.374.508.000 ABD doları mal giriş olmuşken, serbest bölgelerden Türkiye’ye 4.073.203.000 ABD doları mal girişi olmuştur. Türkiye’deki serbest bölgeler, 2017 yılında cari açıkta 1.698.695.000 ABD doları kadar artışa neden olmuştur. Tablo 2.4 ve 2.5’teki verilere bakıldığında, Türkiye’deki serbest bölgelerin 2013-2017 yıllarında bölgelerden

Türkiye'ye yapılan ithalatın Türkiye'den bölgelere yapılan ihracattan daha fazla olduğu görülmektedir.

2.2.6. Türkiye'de Faaliyette Bulunan Serbest Bölgeler

Türkiye'de ilk olarak 1987 yılında Mersin ve Antalya serbest bölgeleri faaliyete başlanmış, günümüzde ise aktif olarak faaliyet gösteren 18 adet serbest bölge bulunmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'deki serbest bölge uygulamalarını arttırmak amacıyla 13 Aralık 2017 tarihli ve 30269 sayılı Resmi Gazete'de "Karaman Serbest Bölgesinin Yer ve Sınırlarının Belirlenmesi ve Kurulup İşletilmesine Dair Karar" ile 19'uncu serbest bölgenin de kurulması yasalaşmıştır. Bölgenin arazi planlama ve yatırım çalışmalarının yakın zamanda başlayacağı düşünülmektedir (Ekonomi Bakanlığı, 2018).

Türkiye'de serbest bölgelerin kuruluşunda üç farklı yöntem uygulanmaktadır. Bu yöntemler (Toroslu, 2000: 69);

- Birinci yönteme göre; serbest bölgeler kamu arazisine kurulmakta, altyapı harcamaları devlet tarafından karşılanmakta iken üst yapı harcamaları işletici veya kullanıcı şirketlerce karşılanmaktadır.
- İkinci yönteme göre; serbest bölgeler kamu arazisine kurulurken, altyapı harcamaları bölge kurucusu veya işletmecisince karşılanmakta, üst yapı hizmetleri ise bölge kurucu ve işletmecisi ile kullanıcılarca karşılanmaktadır.
- Sonuncu yöntemde ise; serbest bölgelerin bölge kurucu ve işletmecisine ait arazi üzerine kurulmakta ve altyapı harcamalarını da yine bunlar karşılamaktadır. Bölge kurucu ve işletmecisi ile kullanıcılar ise üst yapı harcamalarını karşılamaktadır.

Tablo 2.6'da, Türkiye'de faaliyette olan serbest bölgelerin isimleri ve kuruluş yılları gösterilmektedir.

Tablo 2.6 Faaliyette Olan Serbest Bölgeler ve Kuruluş Yılları

No	Serbest Bölge	Kuruluş	No	Serbest Bölge	Kuruluş
1	Antalya Serbest Bölgesi	1985	10	Avrupa Serbest Bölgesi	1996
2	Mersin Serbest Bölgesi	1985	11	Rize Serbest Bölgesi	1997
3	Ege Serbest Bölgesi	1987	12	Kayseri Serbest Bölgesi	1997
4	İst. AHL Serbest Bölgesi	1990	13	İzmir Serbest Bölgesi	1997
5	Trabzon Serbest Bölgesi	1990	14	Gaziantep Serbest Bölgesi	1998
6	İst. Trakya Serbest Bölgesi	1990	15	TÜBİTAK-MAM Serbest Bölgesi	1999
7	Adana Yumurtalık Serb. Böl.	1992	16	Denizli Serbest Bölgesi	2000
8	İst. End. ve Tic. Serbest Bölgesi	1992	17	Bursa Serbest Bölgesi	2000
9	Samsun Serbest Bölgesi	1995	18	Kocaeli Serbest Bölgesi	2000

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2018

Şekil 2.1'deki Türkiye haritasında, Türkiye'de faaliyet gösteren serbest bölgelerin konumları gösterilmektedir. Serbest bölgelerin gösterildiği aşağıdaki haritaya dikkatlice bakıldığında, serbest bölgelerin bulundukları yerlerin ortak özelliklerinin genellikle liman, havalimanı ve sınır kapılarında veya yakınında, özellikle transit ticaretin yoğun olduğu bölgelerde kurulmuş oldukları görülmektedir.

Şekil 2.1 Türkiye'deki Serbest Bölgeler Haritası

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2018

(BKK. 2016/9352 sayılı kararına göre kapatılmıştır)

Türkiye'de kurulmuş olan bazı serbest bölgelerin verimliliğin düşük olması veya işletilememeleri gibi sosyo-ekonomik nedenlerden dolayı kapatılmalarına karar verilmiştir (Şekil 2.1'de, Mardin Serbest Bölgesi).

Türkiye'de serbest bölge sayısının önümüzdeki yıllarda artacağı düşünülmekte ve bu konuda bazı çalışmalar ilgili bakanlıklarca yürütülmektedir. Türkiye'de kurulması planlanan serbest bölgeler, Karaman Serbest Bölgesi, Aydın Serbest Bölgesi, İzmir Aliğa Yenilenebilir Enerji Serbest Bölgesi ve 3. Havalimanına kurulacak lojistik ve e-ticaret serbest bölgelerinin faaliyete başlamasına yönelik çalışmalar hızla devam etmektedir (Ekonomi Bakanlığı, 2018).

2.2.6.1. Antalya Serbest Bölgesi (1985)

Antalya Serbest Bölgesi, Antalya limanının 3.11.1983 tarih ve 83/7285 sayılı BKK ile serbest bölge olarak ilan edilmiştir. Bölge, 06 Haziran 1985 tarih ve 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'na dayanılarak da 06.08.1986 tarihli 86/10877 sayılı BKK ile Antalya Serbest Bölge İşleticisi A.Ş.'ne (ASBAŞ) işletme yetkisi verilmiştir. Antalya serbest bölgesi, Antalya-Kemer karayolu güzergâhında, Antalya Limanı'nın bitişiğinde şehir merkezine 12

km, havalimanına 25 km. mesafede 625.490 metrekarelik bir alana kurulmuş 14.11.1987 tarihinde faaliyete başlamıştır. Bölge, ülkemizde ilk kurulan iki serbest bölgeden biri olma özelliğini taşımaktadır (ASBAŞ, 2018; Toroslu, 2000: 69)

Bölgenin arazi ve altyapı harcamaları devletçe karşılanmakta, üstyapı harcamaları ise yatırımcı firmalarca yapılmaktadır. Antalya Serbest Bölgesi'nin işletimi, BKK ile özel sektöre verilmiş ve bu amaçla hisselerinin % 34'ü kamuya, % 66'sı özel sektör olan Antalya Serbest Bölge İşleticisi A.Ş. (ASBAŞ) verilmiştir.

Antalya Serbest Bölgesi'ndeki kullanıcıların faaliyet konuları aşağıdaki gibidir (ASBAŞ, 2018);

- ALIM – SATIM
- ÜRETİM
- DEPOLAMA
- İŞYERİ KİRALAMA
- BANKACILIK – SİGORTACILIK
- MONTAJ / DEMONTAJ
- BAKIM / ONARIM
- DANIŞMANLIK

Tablo 2.7' de Antalya Serbest Bölgesi'nin ticari hacmi ve istihdam durumu hakkında bilgi verilmiştir. Bölgenin toplam ticari hacmi 2013 yılından 2017 yılına kadar düşüş göstermiş, ancak 2017 yılında ticari hacminde artış yaşanmıştır. Bölgenin istihdam verilerine bakıldığında ise, bölgede toplam çalışan sayısı 2014 ve 2015 yıllarında artış yaşamasına rağmen, 2016 ve 2017 yıllarında çalışan sayısında bir önceki yıla göre azalış gerçekleşmiştir. Bölgenin ticari hacim ve istihdam arasındaki ilişkiye bakılacak olursa, sadece 2016 yılında aralarında doğru orantı olduğu görülmektedir. Buna göre, 2016 yılında istihdam edilen kişi sayısı azalırken aynı doğrultuda ticari hacimde de azalma yaşanmıştır. Bölgede 2013, 2014 ve 2015 yıllarında çalışan sayısı sürekli artmış ancak ticari hacim de sürekli düşmüştür. Bölgenin 2017 yılındaki ticari hacmi artarken istihdamı azalış göstermiştir.

Tablo 2.7 Antalya Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017)

Yıllar	İşçi	Büro	Diğer	Toplam İstihdam	Toplam Ticaret Hacmi(1.000 ABD \$)
2013	3.020	690	0	3.710	902.379
2014	3.739	739	0	4.478	833.450
2015	3.930	790	0	4.729	682.537
2016	3.413	692	0	4.105	661.597
2017	2.613	411	998	4.022	722.791

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2018

Tablo 2.7 incelendiğinde, bölgenin toplam ticari hacmindeki artış ve azalışın bölgedeki çalışan sayısının arasında bir ilişki tespit edilememiştir. Antalya Serbest Bölgesi'nde verilen yıllara göre en yüksek istihdam 2015 yılında gerçekleşmişken, en yüksek ticari hacim ise 2013 yılında gerçekleşmiştir.

2.2.6.2. Mersin Serbest Bölgesi (1985)

Mersin Serbest Bölgesi'nin yeri, 03.11.1983 tarihli 83/7285 sayılı BKK ile kararlaştırılmış; sınırları ise, 04.03.1985 tarih 85/9200 sayılı BKK ile belirlenmiştir. Bölge, 06.08.1986 tarih ve 86/10877 sayılı BKK ile Mersin Serbest Bölge İşleticisi A.Ş.'ne (MESBAŞ) işletme yetkisi verilmiş, 06.06.1985 tarih 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu çerçevesinde de resmi açılışı 03.01.1987 tarihinde gerçekleşmiştir. Bölge, ilk etapta 776 dönüm alan üzerinde kurulmuş, ancak süreç içerisinde yapılan ilaveler ile bölge alanı 836 dönüme ulaşmıştır. Mersin Serbest Bölgesi "Yap-İşlet-Devret" modeline göre işletilmekte olup, T.C. Ekonomi Bakanlığı - Serbest Bölgeler Yurtdışı Yatırım ve Hizmetler Genel Müdürlüğü tarafından da yönetilmektedir (Toroslu, 2000: 74; MESBAŞ, 2018).

Mersin Serbest Bölgesi'ndeki kullanıcıların faaliyet konuları aşağıdaki gibidir (MESBAŞ, 2018);

- ALIM – SATIM	- ÜRETİM
- DEPOLAMA	- İŞYERİ KİRALAMA
- BANKACILIK – SİGORTACILIK	- MONTAJ / DEMONTAJ
- BAKIM / ONARIM	- MAKİNE PARKI

Tablo 2.8'de Mersin Serbest Bölgesi'nin ticari hacmi ve istihdam durumu hakkında bilgi verilmiştir.

Mersin Serbest Bölgesi'nin ticari hacmi, 2013 yılından 2017 yılına kadar sürekli düşüş göstermiş, 2017 yılı ticari hacminde ise artış görülmektedir. Bölgenin istihdam verilerine bakıldığında ise; bölgede toplam çalışan sayısı, 2014 yılında bir önceki yıla göre artmış, 2015 ve 2016 yıllarında ise giderek azalmıştır. Ancak, 2017 yılında bölgedeki toplam çalışan sayısında yukarı yönlü hareketlilik yaşanarak, çalışan sayısı artmıştır. Bölgedeki toplam çalışan sayısı ile belgenin ticari hacmi 2014 yılı hariç tutulmak üzere birbirini etkilemektedir. Özetle, 2014 yılında bölge ticari hacmiyle istihdamı ters orantılı hareket ederken 2015, 2016 ve 2017 yıllarında ise istihdam ve ticari hacim doğru orantılı olarak artış-azalış göstermiştir.

Tablo 2.8 Mersin Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017)

Yıllar	İşçi	Büro	Diğer	Toplam İstihdam	Toplam Ticaret Hacmi(1.000 ABD \$)
2013	6.742	850	611	8.208	3.552.257
2014	7.792	910	632	9.334	3.509.193
2015	7.322	923	534	8.779	3.389.099
2016	6.025	997	676	7.698	2.856.284
2017	6.371	1.012	692	8.075	3.096.670

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2018

Tablo 2.8’de, Mersin Serbest Bölgesi’nde verilen yıllara göre en yüksek istihdam 2014 yılında gerçekleşmişken, en yüksek ticari hacim 2013 yılında gerçekleşmiştir.

2.2.6.3. Ege Serbest Bölgesi (1987)

Ege Serbest Bölgesi, 11.01.1987 tarihinde 87/11401 sayılı BKK ile bölgenin yeri ve sınırları belirlenmiştir. Bölge, 87/14427 sayılı BKK ile de Ege Serbest Bölge Kurucu ve İşletmecisi A.Ş.’ne (ESBAŞ) bölgeyi kurma ve işletme yetkisi verilmiştir (Toroslu, 2000: 71). ESBAŞ, 03.09.1990 tarihinde yüksek teknolojiye dayalı yatırımları çekebilmek amacıyla 1.3 km² kısmı kullanılabilir olmak üzere, brüt 2.2 km²’lik devlet arazisi üzerinde kurulmuştur. Bölge, Adnan Menderes Havalimanı’na 4 km, İzmir Limanı’na da 14 km mesafede yer almaktadır. Öncesinde kurulan Antalya ve Mersin serbest bölgelerinden en önemli farkı, alt yapı finansmanının yüzde 96,4’ü yabancı sermayeye ait kurucu ve işleticisi olan Ege Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi A.Ş. (ESBAŞ) tarafından karşılanmıştır (Hava, 1999: 118).

Tablo 2.9 incelendiğinde, Ege Serbest Bölgesi’nin ticari hacmi 2014 ve 2015 yıllarında azalmış, 2016 ve 2017 yıllarında ise artmıştır. Ege Serbest Bölgesi’nin istihdam verileri incelendiğinde, bölgedeki çalışan sayısı 2014 yılında azalmış, diğer yıllarda yukarı artmıştır. Bölgenin verilen yıllara göre ticari hacmine ve istihdam durumu arasındaki ilişkiye bakıldığında, 2015 yılındaki istihdamı bir önceki yıla göre artarken aynı yıldaki ticari hacminde azalış yaşanmıştır. Özetle, bölgenin verilen yıllardaki istihdamı ve ticari hacmi arasındaki etkileşim, 2015 yılı hariç diğer yıllarda doğru orantıda artış-azalış göstermiştir.

Tablo 2.9 Ege Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017)

Yıllar	İşçi	Büro	Diğer	Toplam İstihdam	Toplam Ticaret Hacmi(1.000 ABD \$)
2013	14.204	2.649	412	17.265	4.680.242
2014	13.900	2.720	422	17.042	4.293.268
2015	14.124	2.906	457	17.487	3.878.767
2016	15.799	3.320	487	19.606	4.075.581
2017	17.732	3.385	517	19.634	4.327.519

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2018

Tablo 2.9’da, Ege Serbest Bölgesi’nde verilen yıllarda; en yüksek istihdam 2017 yılında gerçekleşmişken, en yüksek ticari hacim ise 2013 yılında gerçekleşmiştir.

2.2.6.4. İstanbul-Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi (1990)

İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi’nin yeri ve sınırları, 12.05.1990 tarihinde 90/220 sayılı BKK ile belirlenmiş ve 90/8190 sayılı BKK ile İstanbul AHL Kurucu ve İşleticisi A.Ş.’ne (İSBİ) bölgeyi kurma ve işletme yetkisi verilmiştir. Toplam iki kısımdan oluşan bölgenin 1’inci kısmı 1990 yılında, 2’nci kısmı ise 1991 yılında ticari faaliyete girmiştir (Toroslu, 2000: 72). İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi 180.152 metrekare alana sahiptir. Bölgede yaklaşık 20 farklı sektörden, farklı büyüklüklerde birçok firma faaliyet göstermektedir (İSBİ, 2018).

Tablo 2.10 incelendiğinde, İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi’nin ticari hacmi 2017 yılına kadar sürekli azalış göstermiş, 2017 yılında ise bir önceki yıla göre artış göstermiştir. Bölgenin istihdam verileri incelendiğinde, bölgede 2015 yılı hariç olmak üzere, diğer yıllarda bir önceki yıla göre istihdamı artış göstermiştir. Bölgenin yıllık ticari hacmiyle istihdam durumu arasındaki ilişki incelendiğinde ise, istihdamın artış-azalış yönüyle toplam ticaretin artış-azalış yönü, 2015 ve 2017 yıllarında aynı yönde hareket etmişken, diğer yıllarda ters yönde artış-azalış yaşanmıştır.

Tablo 2.10 İstanbul-Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017)

Yıllar	İşçi	Büro	Diğer	Toplam İstihdam	Toplam Ticaret Hacmi(1.000 ABD \$)
2013	486	630	69	1.185	1.797.352
2014	494	687	65	1.246	1.518.438
2015	498	569	119	1.186	1.271.014
2016	615	561	82	1.258	1.096.455
2017	610	590	82	1.282	1.135.613

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2018

Tablo 2.10’ da, İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi’nin en fazla istihdama ulaştığı yıl 2017 iken, en fazla ticari hacme ulaştığı yıl ise 2013’tür.

2.2.6.5. Trabzon Serbest Bölgesi (1990)

Trabzon Serbest Bölgesi’nin yeri ve sınırı, 08.05.1990 tarihinde 90/450 sayılı BKK ile belirlenmiş ve bölgeyi kurma ve işletme yetkisi ise 91/1693 sayılı BKK ile da Trabzon Bölge İşleticisi A.Ş.’ne (TRANSBAŞ) verilmiştir. Bölge, 38.391 metrekare alan üzerinde kurulmuş ve 03.07.1992 tarihinde ticari faaliyete girmiştir (Toroslu, 2000: 75).

Tablo 2.11 incelendiğinde, Trabzon Serbest Bölgesi’nin ticari hacmi 2014 yılında bir önceki yıla göre azalmışken, 2015 yılında ise bir önceki yıla göre 10 katına yakın bir artış göstermiştir. Bölgenin istihdam sayısı, 2014 ve 2016 yıllarında bir önceki yıla göre azalmış, 2015 ve 2017 yılında ise bir önceki yıla göre artmıştır. Bölgenin istihdamı ve ticari hacmi arasındaki ilişkiyi inceleyecek olursak, 2016 ve 2017 yıllarında istihdam sayısı artarken ticaret hacmi azalmaktadır. Bölgede, 2015 yılında %800 den fazla artan ticaret hacmine karşılık, istihdam edilen kişi sayısı sadece 1 kişi artarak 47’den 48’e çıkmıştır.

Tablo 2.11 Trabzon Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017)

Yıllar	İşçi	Büro	Diğer	Toplam İstihdam	Toplam Ticaret Hacmi(1.000 ABD \$)
2013	38	5	9	52	57.828
2014	34	6	7	47	46.569
2015	34	4	10	48	375.695
2016	34	0	11	45	365.860
2017	0	0	49	49	285.619

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2018

Tablo 2.11’de, Trabzon Serbest Bölgesi’nin istihdam sayısı en fazla 2013 yılında gerçekleşmişken, en fazla toplam ticaret hacmi 2015 yılında gerçekleşmiştir.

2.2.6.6. İstanbul Trakya Serbest Bölgesi (1990)

İstanbul Trakya Serbest Bölgesi’nin yeri ve sınırı, 31.10.1990 tarihinde 90/1102 sayılı BKK ile belirlenmiştir. Bölgeyi kurma ve işletme yetkisi ise, 21.01.1991 tarihli 91/1409 sayılı BKK’na ile İstanbul Trakya Serbest Bölge Kurucu ve İşletmecisi A.Ş.’ne verilmiştir (Toroslu, 2000: 73). İstanbul Trakya Serbest Bölgesi, Türkiye’nin tapu mülkiyeti uygulamasını gerçekleştiren ilk serbest bölgesidir. Bölge, çağdaş teknolojinin kullanıldığı alt ve üstyapısı ile toplam 387.500m² alanda, 350.000m² kapalı alanıyla faaliyet göstermektedir (İSBAŞ, 2018).

Tablo 2.12 incelendiğinde, İstanbul Trakya Serbest Bölgesi’nin ticari hacmi 2017 yılına kadar sürekli azalış göstermiş ancak, 2017 yılında bir önceki yılların tersine artış göstermiştir. İstanbul Trakya Serbest Bölgesi’nin toplam istihdam sayısı 2015 yılında azalmışken, 2014, 2016 ve 2017 yıllarında artış göstermiştir.

Tablo 2.12 İstanbul Trakya Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017)

Yıllar	İşçi	Büro	Diğer	Toplam İstihdam	Toplam Ticaret Hacmi(1.000 ABD \$)
2013	1.080	459	37	1.576	1.723.958
2014	1.568	468	11	2.047	1.633.496
2015	1.409	471	17	1.897	1.320.836
2016	1.598	623	37	2.258	1.121.674
2017	1.761	560	28	2.349	1.264.534

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2018

Tablo 2.12’de, İstanbul Trakya Serbest Bölgesi’nin istihdam sayısı, en fazla 2017 yılında gerçekleşmişken; en yüksek toplam ticaret hacmi, 2013 yılında gerçekleştiği görülmektedir. İstanbul Trakya Serbest Bölgesi’nin istihdamı ve ticari hacmi arasındaki ilişkiyi inceleyecek olursak, bölgenin istihdam sayısı 2014 ve 2016 yılında artmış, toplam ticareti ise aksine aynı yıllarda azalış göstermiştir. Ancak, sadece 2017 yılındaki istihdamın ve ticaret hacminin etkileşimi doğru yönde gerçekleşmiş, ikisi de artış göstermiştir.

2.2.6.7. Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi (1992)

Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi’nin yeri, 04.03.1985 tarihli 85/9201 sayılı BKK ile kurulmasına karar verilmiş ve 25.05.1990 tarihinde bölgenin kurucu ve işleticisi olarak Toros Adana-Yumurtalık Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. (TAYSEB) kurulmuştur. TAYSEB, 12.12.1990 tarihinde Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi’nin kurulup işletilmesini “Yap-İşlet-Devret” modeline göre Devlet Planlama Teşkilatı ile yapılan sözleşme ile 30 yıllığına üstlenmiştir (TAYSEB, 2018; Toroslu, 2000: 69). Ancak, 1990 yılında bölgenin işletmeye açılması için başlatılan çalışmalar “Körfez Krizi” sonucunda oluşan olumsuz ekonomik gelişmeler nedeniyle faaliyete geçememiştir (TAYSEB, 2018).

Bölgenin sınırları 29.02.1992 tarihli 92/2792 sayılı BKK’na göre belirlenmiştir. Daha sonra, 1997 yılından itibaren ekonomide yaşanan olumlu gelişmeler ile potansiyel kullanıcıların talepleri ve GAP Projesindeki gelişmeler sonucunda, bölgedeki alt yapı yatırımlarına yeniden başlanarak 1998 yılının Eylül ayında Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi, 4.500.000 metrekare alan üzerinde ticari faaliyetine başlamıştır (TAYSEB, 2018; Toroslu, 2000: 69).

Tablo 2.13 incelendiğinde, Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi’nin ticari hacmi verilen yıllar itibariyle sürekli, istikrarlı bir şekilde artış göstermiştir. Bölgenin verilen yıllardaki istihdam durumuna bakıldığında, istihdam durumunda yıllık ticari hacmindeki istikrarı görmek mümkün olamamaktadır. Bölgedeki istihdam verileri 2014 yılında %200’den fazla artmış, 2015 yılında ise %-200’den fazla azalmış ve daha sonra istihdamı 2016 ve 2017 yıllarında artış göstermiştir. Bölgenin istihdamı ve ticari hacmi arasındaki ilişkiyi inceleyecek olursak, istihdam sayısı 2015 yılında azalırken aynı yılda toplam ticari hacmi ters yönde hareket ederek artış göstermiştir. Diğer yıllarda ise istihdam ve toplam ticari hacim arasındaki etkileşim aynı yönde hareket etmiştir.

Tablo 2.13 Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017)

Yıllar	İşçi	Büro	Diğer	Toplam İstihdam	Toplam Ticaret Hacmi(1.000 ABD \$)
2013	352	70	336	758	397.467
2014	1.778	97	2	1.877	515.598
2015	645	78	3	726	570.263
2016	859	100	3	962	602.455
2017	918	109	240	1.267	814.514

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2018

Tablo 2.13’de, Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi’nin istihdamı en fazla 2014 yılında gerçekleşmişken, en fazla ticari hacmi ise 2017 yılında gerçekleşmiştir.

2.2.6.8. İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi (1992)

İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi’nin yeri ve sınırı 02.03.1992 tarihinde, 92/2778 sayılı BKK ile belirlenmiştir. Bölgeyi kurma ve işletme yetkisi ise, 22.02.1193 tarihinde 93/4181 sayılı BKK ile de İstanbul Deri Serbest Bölge Kurucu İşletmecisi A.Ş.’ ne (DESBAS) verilmiştir.

Bölge, 01.05.1995 tarihinde bölge mülkiyeti özel sektöre ait olan 90.950 metrekaresi kullanılabilir olmak üzere brüt 114.040 metrekare alan üzerinde kurularak faaliyete başlamıştır (Toroslu, 2000: 72). İstanbul Deri Serbest Bölge Kurucu İşletmecisi A.Ş. unvanı, 05.05.2011 tarihli 2011/1836 sayılı BKK ile DESBAS-İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi A.Ş. olarak değiştirilmesine karar verilmiştir (DESBAS, 2018).

Tablo 2.14 incelendiğinde, İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi’nin ticari hacmi 2013 yılından 2017 yılına kadar sürekli azalmış, ancak 2017 yılında bir önceki yıla göre artmıştır.

Bölgenin istihdam verilerine bakıldığında ise, istihdamın 2013 yılından itibaren sürekli artış gösterdiği görülmektedir. Bölgenin yıllık istihdamı ve ticari hacmi arasındaki ilişkiyi inceleyecek olursak, bölgenin istihdam sayısı her yıl artış gösterirken toplam ticari hacmi 2014, 2015 ve 2016 yıllarında istihdamın tersine, azalış göstermiştir.

Tablo 2.14 İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017)

Yıllar	İşçi	Büro	Diğer	Toplam İstihdam	Toplam Ticaret Hacmi(1.000 ABD \$)
2013	3.710	574	60	4.344	3.367.671
2014	3.213	1.154	0	4.367	3.327.829
2015	3.897	1.254	0	5.151	2.939.480
2016	3.728	1.620	0	5.348	2.768.535
2017	4.698	1.636	0	6.334	3.096.670

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2018

Tablo 2.14’de, İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi’nin istihdamının en fazla olduğu yıl 2017 yılı iken, toplam ticari hacmi ise en fazla 2013 yılında gerçekleşmiştir.

2.2.6.9. Samsun Serbest Bölgesi (1995)

Samsun Serbest Bölgesi’nin yeri ve sınırı, 14.12.1995 tarihli 95/7523 sayılı BKK ile belirlenmiş ve bölge, “Yap-İşlet-Devret” modeline göre SASBAŞ Samsun Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi A.Ş.’ne 30 yıllığına işletme yetkisi verilmiştir. Bölgenin sınır ve tel çitleri ile giriş kapısının yapımı bitirilerek 20.03.1998 tarihinde 73.150 metrekare alan üzerine kurularak faaliyete başlamıştır (SASBAŞ, 2018).

Tablo 2.15 incelendiğinde, Samsun Serbest Bölgesi’nin 2014, 2015 ve 2017 yıllarında toplam ticari hacminde artış yaşanırken 2016 yılı ticari hacminde azalış yaşanmıştır. Bölgenin verilen yıllar itibari ile istihdam durumu ise, 2015 ve 2017 yıllarında artmışken 2014 ve 2016 yıllarında azalış meydana gelmiştir. Bölgenin istihdamı ve ticari hacmi arasındaki ilişkiyi inceleyecek olursak, bölgenin 2014 yılı ticari hacmi artmış, ancak aynı yıl istihdam sayısında azalış meydana gelmiştir.

Tablo 2.15 Samsun Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017)

Yıllar	İşçi	Büro	Diğer	Toplam İstihdam	Toplam Ticaret Hacmi(1.000 ABD \$)
2013	362	46	0	408	91.521
2014	351	50	0	401	111.085
2015	386	54	0	440	120.920
2016	350	54	0	404	80.897
2017	385	54	0	439	81.829

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2018

Tablo 2.15’deki veriler incelendiğinde, Samsun Serbest Bölgesi’nin verilen yıllarda en fazla istihdam sayısı 2017 yılında gerçekleşmişken, en fazla ticari hacmi ise 2014 yılında gerçekleşmiştir.

2.2.6.10. Avrupa Serbest Bölgesi (1996)

Avrupa Serbest Bölgesi’nin yeri ve sınırı, 16.10.1996 tarihinde 96/9108 sayılı BKK’na göre belirlenmiş, bölgeyi kurma ve işletme yetkisi ise Avrupa Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş.’ne (ASB) verilmiş ve 1999 yılında ticari faaliyetlerine başlamıştır (Toroslu, 2000: 71).

Tablo 2.16 incelendiğinde, Avrupa Serbest Bölgesi’nin verilen yıllar itibariyle istihdamı 2013 yılından 2015 yılına kadar artarak devam etmiş, 2016 yılında bir önceki yıla göre artış veya azalış göstermemiş, 2017 yılında ise bölgenin istihdamı tekrar artmaya başlamıştır. Bölgenin verilen yıllar itibariyle toplam ticaret hacmi 2013 yılından 2016 yılına kadar artış göstermiş, 2016 yılında ticari hacimde azalma meydana gelmiş ve 2017 yılında tekrar artış yaşanmıştır.

Tablo 2.16 Avrupa Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017)

Yıllar	İşçi	Büro	Diğer	Toplam İstihdam	Toplam Ticaret Hacmi(1.000 ABD \$)
2013	2.551	461	0	3.012	2.439.927
2014	2.836	486	0	3.322	2.447.756
2015	3.115	631	0	3.746	2.338.770
2016	3.115	631	0	3.746	1.972.380
2017	3.400	828	0	4.228	2.030.141

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2018

Tablo 2.16’da, Avrupa Serbest Bölgesi’nin istihdamında hiç azalma yaşanmamış, bölge en yüksek istihdama 2017 yılında ulaşmışken en fazla ticaret hacmini ise 2013 yılında gerçekleştirmiştir. Bölgede istihdamın en az gerçekleştiği yıl 2013 iken toplam ticaret hacminin en az olduğu yıl ise 2016’dır. Yıllara göre bakıldığında istihdam ve toplam ticaret hacmi arasında herhangi bir uyum görülememiştir.

2.2.6.11. Rize Serbest Bölgesi (1997)

Rize Serbest Bölgesi, 25.05.1997 tarihinde 97/9530 sayılı BKK ile yeri ve sınırı belirlenmiş ve bölgeyi kurma ve işletme yetkisi Rize Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş.’ne (RİS-BAŞ) verilmiştir. Rize Serbest Bölgesi, 26.04.1998 tarihinde 85.000 metrekare arazi üzerine kurularak ticari faaliyete başlamıştır (Toroslu, 2000: 75).

Tablo 2.17’ de gösterilmiş olan verilere bakıldığında, Rize Serbest Bölgesi’nin istihdam durumu, verilen yıllarda yok denecek kadar azdır. Bölgenin, toplam istihdamı 2013’te 4, 2014’te 2, 2015’de 3, 2016’da 4 ve 2017’de 5 kişi olduğu görülmektedir. Bölgenin toplam ticaret hacmi ise, 2013 yılından 2017 yılı da dâhil olmak üzere sürekli azalış göstermiştir.

Tablo 2.17 Rize Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017)

Yıllar	İşçi	Büro	Diğer	Toplam İstihdam	Toplam Ticaret Hacmi(1.000 ABD \$)
2013	4	0	0	4	3.657
2014	1	1	0	2	3.522
2015	1	2	0	3	3.185
2016	1	1	0	4	1.136
2017	1	1	0	5	918

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2018

Tablo 2.17 incelendiğinde, bölgede en yüksek istihdam düzeyi 2017 yılında iken, en fazla ticari hacim ise 2013 yılında gerçekleşmiş ve en az istihdam 2014 yılında, en az toplam ticaret ise de 2017 yılında gerçekleşmiştir.

2.2.6.12. Kayseri Serbest Bölgesi (1997)

Kayseri Serbest Bölgesi, 11.06.1997 tarihli 97/9524 sayılı Bakanlar Kurul Kararı ile Kayseri Serbest Bölgesi’nin yer ve sınırları belirlenmiş, 26.06.1997 tarihli 23031 sayılı resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 09.09.1997 tarihinde bir sözleşme imzalanarak

Kayseri Serbest Bölgesinin, Kayseri Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi AŞ. (KAYSER) tarafından 30 yıl süre ile kurulup işletilmesine karar verilmiştir (KAYSER, 2018).

Tablo 2.18 incelendiğinde, Kayseri Serbest Bölgesi'nin istihdam sayısı bütün yıllarda artış göstermiştir. Bölgenin toplam ticari hacmi ise 2015 yılında azalmış, ancak diğer yıllarda artmıştır. Bölgenin verilen yıllar itibari ile ticari hacmi ve istihdam durumu arasındaki ilişkiye bakıldığında, 2015 yılında toplam ticaret hacmi azalmışken istihdam sayısında tersine artış yaşanmıştır.

Tablo 2.18 Kayseri Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017)

Yıllar	İşçi	Büro	Diğer	Toplam İstihdam	Toplam Ticaret Hacmi(1.000 ABD \$)
2013	2.498	180	119	2.797	798.250
2014	3.185	299	78	3.562	806.459
2015	3.457	348	74	3.879	737.563
2016	3.534	360	79	3.973	752.559
2017	3.554	374	118	4.046	853.353

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2018

Tablo 2.18 'de verilen yıllarda bölgenin en fazla toplam ticaret hacmine ve istihdama ulaştığı yıl 2017 yılı iken, toplam ticaret hacminin en az olduğu yıl 2015, en az istihdamı da 2013 yılında gerçekleşmiştir.

2.2.6.13. İzmir Serbest Bölgesi (1997)

İzmir Serbest Bölgesi, 11.08.1997 tarihli 97/9775 sayılı BKK ile İzmir Menemen Deri Serbest Bölgesi-İDESBAŞ 1.620.000 metrekare alan üzerine kurulmuştur. Bölgenin potansiyelinin 2011 yılında artması ile deri dışında farklı sektörlere de açılma yönünde bir adım atılmıştır. Bölgenin 04.04.2011 tarihli 27918 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 2011/1649 sayılı BKK ile de İzmir Serbest Bölgesi (İZBAŞ) olarak adı değiştirilmiştir (İZBAŞ, 2018).

Tablo 2.19 incelendiğinde, İzmir Serbest Bölgesi'nin istihdam durumu bir önceki yıla göre 2015 ve 2017 yıllarında azalmışken, 2014 ve 2016 yıllarında ise artmıştır. Bölgenin toplam ticari hacmi 2013 yılından 2017 yılına kadar sürekli azalırken, 2017 yılında artış göstermiştir. Bölgenin verilen yıllar itibari ile ticari hacmi ve istihdam durumu arasındaki

ilişkiye bakıldığında, bir önceki yıla göre toplam istihdam 2014 ve 2016 yıllarında artmışken, aynı yıllarda toplam ticaret hacmi ters yönlü hareket ederek azalış göstermiştir.

Tablo 2.19 İzmir Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017)

Yıllar	İşçi	Büro	Diğer	Toplam İstihdam	Toplam Ticaret Hacmi(1.000 ABD \$)
2013	1.139	269	63	1.471	368.283
2014	1.209	271	63	1.543	319.987
2015	927	293	63	1.283	242.664
2016	1.979	342	21	2.342	208.802
2017	1.338	404	297	2.039	351.495

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2018

Tablo 2.19’da, bölgenin verilen yıllardaki toplam istihdam sayısının en az olduğu yıl 2013 iken, toplam ticaret hacminin en az olduğu yıl ise 2016’dır. Ayrıca, en fazla istihdam sayısına ulaşıldığı yıl 2016, en fazla toplam ticaret hacminin gerçekleştiği yıl ise 2013 yılıdır.

2.2.6.14. Gaziantep Serbest Bölgesi (1998)

Gaziantep Serbest Bölgesi’nin yer ve sınırları, 07.07.1998 tarihli 98/11368 sayılı BKK ile belirlenmiş ve kurulması ve işletilmesi için ise Gaziantep Serbest Bölgesi A.Ş. ‘ne (GASBAŞ) yetki verilmiştir. Bölgenin arazisi ve kurulup işletilmesi tamamen özel sektöre ait olan modele göre kurulmuştur. Bölge, şehir merkezine 20 km, havaalanına 40 km, İskenderun Limanı’na 200 km, Mersin Limanı’na 300 km ve Tem Otoyoluna da 3 km uzaklıkta yer almaktadır (GASBAŞ,2018). Gaziantep Serbest Bölgesi, 1999 yılında ticari faaliyete başlamıştır (Toroslu, 2000: 72).

Tablo 2.20 incelendiğinde, Gaziantep Serbest Bölgesi’nin istihdamı bir önceki yıla göre 2015 ve 2017 yıllarında azalmışken 2014 ve 2016 yıllarında artış göstermiştir. Ayrıca, bölgenin toplam ticari hacmi ise, 2013 yılından itibaren sürekli azaldığı görülmektedir. Bölgenin verilen yıllar itibari ile ticari hacmi ve istihdam durumu arasındaki ilişkiye bakıldığında, bölgenin ticari hacmi sürekli azalmışken istihdamı 2014 ve 2017 yıllarında ticari hacmin tersine artış göstermiştir.

Tablo 2.20 Gaziantep Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017)

Yıllar	İşçi	Büro	Diğer	Toplam İstihdamı	Toplam Ticaret Hacmi(1.000 ABD \$)
2013	69	72	0	141	199.045
2014	94	61	0	155	134.455
2015	110	42	1	153	86.296
2016	111	45	1	157	69.575
2017	91	40	5	136	33.245

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2018

Tablo 2.20’de, bölgenin toplam istihdamının ve toplam ticari hacminin en az olduğu yıl 2017 yılıdır. Bölgede en fazla toplam ticari hacim 2013 yılında gerçekleşmişken en fazla istihdam ise 2016 yılında gerçekleştiği görülmektedir.

2.2.6.15. TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi (1999)

TÜBİTAK Marmara Teknokent Teknoloji Serbest Bölgesi, TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi ile T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı arasında 27.01.2000 tarihinde kuruluş ve işletme sözleşmesi ile TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi (MAM) yetkili kılınarak kurulmuştur. Teknoloji Serbest Bölgesi (TEKSEB) toplam 36,27 hektar alan üzerinde kurulmuştur. TÜBİTAK Marmara Teknokent Teknoloji Serbest Bölgesi’nde (TEKSEB) sanayi ve ticari faaliyetler teşvik edilmekte, yabancı yatırımların ve ileri teknoloji girişlerinin hızlandırılması ile ihracatı ve uluslararası ticareti geliştirmek amaçlanmaktadır (TÜBİTAK, 2018).

Tablo 2.21 incelendiğinde, TÜBİTAK Marmara Teknokent Teknoloji Serbest Bölgesi’nin toplam istihdamı 2013, 2014, 2015 ve 2017 yıllarında bir önceki yıllara göre azalmışken, 2016 yılında ise bir önceki yıla göre artış göstermiştir. Ayrıca, bölgenin toplam ticari hacminde 2017 yılı hariç olmak üzere bir önceki yıla göre sürekli düşüş yaşanmıştır. Bölgenin verilen yıllar itibari ile ticari hacmi ve istihdam durumu arasındaki ilişkiye bakıldığında, 2013, 2014 ve 2015 yıllarında bölge istihdamı ile ticari hacmi aynı yönde azalmıştır. Ancak, 2016 yılında bir önceki yıla göre toplam ticari hacmi azalmışken, aynı yılda istihdamda artış yaşanmış, 2017 yılında ise toplam ticaret hacmi bir önceki yıla göre artmışken aynı yılda istihdamda azalma meydana gelmiştir.

Tablo 2.21 TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017)

Yıllar	İşçi	Büro	Diğer	Toplam İstihdam	Toplam Ticaret Hacmi(1.000 ABD \$)
2013	1.689	997	13	2.699	233.652
2014	1.022	385	9	1.416	174.486
2015	958	429	5	1.392	76.052
2016	1.026	380	22	1.428	63.774
2017	994	373	14	1.381	65.638

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2018

Tablo 2.21’de, bölgede en fazla istihdam ve toplam ticaret hacmi 2013 yılında gerçekleşmiştir. Bölgede istihdamın en az olduğu yıl 2017 iken, en az ticari hacmin gerçekleştiği yıl ise 2016 yılıdır.

2.2.6.16. Denizli Serbest Bölgesi (2000)

Denizli Serbest Bölgesi’nin projesine 1999 yılında başlanmış, 2000/398 sayılı BKK’nın 3 Mayıs 2000 tarihinde 24038 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmasının ardından Denizli Serbest Bölgesi A.Ş.’ne (DENSER) kurma ve işletme yetkisi verilerek ticari faaliyetlerine başlamıştır (DENSER, 2018).

Tablo 2.22 incelendiğinde, Denizli Serbest Bölgesi’nin verilen yıllardaki toplam istihdamı 2014 ve 2015 yıllarında bir önceki yıla göre azalmışken, 2016 ve 2017 yıllarında bir önceki yıla göre artış meydana gelmiştir. Bölgenin toplam ticari hacmi bir önceki yıla göre 2015 ve 2016 yıllarında azalmışken, 2014 ve 2017 yıllarında artmıştır. Bölgenin verilen yıllar itibari ile ticari hacmi ve istihdam durumu arasındaki ilişkiye bakıldığında, toplam istihdamı 2014 yılında bir önceki yıla göre azalmışken, aynı yıldaki toplam ticari hacminde iki katından fazla artış yaşanmıştır. Ayrıca, bölgenin toplam istihdamı 2016 yılında artmışken, aynı yılda toplam ticari hacim üç katından fazla azalış göstermiştir.

Tablo 2.22 Denizli Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017)

Yıllar	İşçi	Büro	Diğer	Toplam İstihdamı	Toplam Ticaret Hacmi(1.000 ABD \$)
2013	28	10	0	38	56.783
2014	24	9	0	33	121.408
2015	16	9	0	25	61.012
2016	25	12	1	38	17.821
2017	28	16	1	45	27.025

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2018

Tablo 2.22’de, bölgede verilen yıllardaki en fazla istihdam 2017 yılında gerçekleşmişken, en fazla toplam ticari hacim 2014 yılında gerçekleşmiştir. Bölgede istihdamın en az olduğu yıl 2015 iken, en az ticari hacmin gerçekleştiği yıl ise 2016’dır.

2.2.6.17. Bursa Serbest Bölgesi (2000)

Bursa Serbest Bölgesi, Bursa Sanayi ve Ticaret Odasının öncülüğünde Bursa Sanayici ve İş adamlarının ortaklığıyla, Bursa Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş. (BUSEB) olarak 1998 yılında serbest bölge kurmak ve işletmek üzere yetki almıştır. Bölgenin, 2000/538 sayılı BKK ile yeri ve sınırları belirlenmiş ve 11 ay gibi kısa sürede tüm altyapısı tamamlanarak 825 dönümlük bir arazide Mayıs 2001’de ticari faaliyetine başlamıştır (BUSEB, 2018).

Tablo 2.23 Bursa Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017)

Yıllar	İşçi	Büro	Diğer	Toplam İstihdam	Toplam Ticaret Hacmi(1.000 ABD \$)
2013	6.456	964	521	7.940	1.907.397
2014	8.200	990	81	9.271	1.934.424
2015	9.175	921	20	10.116	1.746.803
2016	9.993	1.030	20	11.043	1.835.456
2017	8.696	1.066	311	10.073	1.766.078

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2018

Tablo 2.23 incelendiğinde, Bursa Serbest Bölgesi’nin verilen yıllarda toplam istihdamı 2017 yılına kadar sürekli artış göstermiş, ancak 2017 yılında azalmıştır. Bölgenin toplam

ticaret hacmi ise, 2015 ve 2017 yıllarında bir önceki yıla göre azalmışken, 2014 ve 2016 yıllarında bir önceki yıla göre artış göstermiştir. Bölgenin verilen yıllar itibari ile ticari hacmi ve istihdam durumu arasındaki ilişkiye bakıldığında, 2015 yılında toplam istihdamı bir önceki yıla göre artış göstermişken, aynı yıldaki toplam ticaret hacmi bir önceki yıla göre azalış göstermiştir. Bölgede verilen yıllardaki en fazla istihdam 2016 yılında gerçekleşmişken, en fazla toplam ticari hacim 2014 yılında gerçekleşmiştir. Bölgede istihdamın en az olduğu yıl 2013 iken, en az ticari hacmin gerçekleştiği yıl ise 2015’dir.

2.2.6.18. Kocaeli Serbest Bölgesi (2000)

Kocaeli Serbest Bölgesi, Kocaeli Sanayi Odasının öncülüğünde 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu ve 2000/6935 Sayılı Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen sınırlar içerisinde, 30 yıl süreli işlem yapmak amacı ile 9 Ekim 2000 tarihinde Kocaeli Serbest Bölgesi A.Ş.’ne (KOSBAŞ) kurma ve işletme yetkisi verilmiştir (Orhan, 2003: 128-129). Kocaeli Serbest Bölgesi, 29 Ekim 2001 tarihinde Kocaeli’nin Başiskele ilçesinde Toplam 798.000 metrekare alan içerisinde ticari faaliyete başlamıştır (KOSBAŞ, 2018).

Tablo 2.24 incelendiğinde, Kocaeli Serbest Bölgesi’nin verilen yıllarda toplam istihdamı 2014, 2015 ve 2017 yıllarında bir önceki yıla göre azalırken, 2016 yılında artış göstermiştir. Bölgenin toplam ticari hacmi ise, 2014, 2016 ve 2017 yıllarında bir önceki yıla göre artmışken, 2015 yılında azalış göstermiştir. Bölgenin verilen yıllar itibari ile ticari hacmi ve istihdam durumu arasındaki ilişkiye bakıldığında, 2014 yılında toplam istihdamı bir önceki yıla göre azalmışken, aynı yıldaki toplam ticaret hacmi bir önceki yıla göre artış göstermiştir.

Tablo 2.24 Kocaeli Serbest Bölgesi İstihdam Verileri ve Toplam Ticari Hacmi (2013-2017)

Yıllar	İşçi	Büro	Diğer	Toplam İstihdam	Toplam Ticaret Hacmi(1.000 ABD \$)
2013	1.245	103	50	1.398	662.729
2014	1.188	105	65	1.358	700.819
2015	1.020	105	65	1.190	419.707
2016	1.510	105	65	1.680	482.237
2017	1.450	95	35	1.580	586.335

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2018

Tablo 2.24’de, bölgede verilen yıllardaki en fazla istihdam 2016 yılında gerçekleşmişken, en fazla toplam ticari hacim ise 2014 yılında gerçekleşmiştir. Bölgede istihdam ve ticari hacmin en az gerçekleştiği yıl 2015 yılı olmuştur.

Bu bölümde öncelikle dünyada ve Türkiye’de serbest bölgelerin tarihsel gelişimine, serbest bölgelerin günümüzde sağlamış olduğu avantaj ve dezavantajlara değinilmiş, dünyadaki seçili ülkelerde ve Türkiye’de bulunan serbest bölge uygulamalarından da kısaca bahsedilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, yukarıda bahsedildiği gibi, Türkiye’deki serbest bölgelerin son 5 yıllık istihdam ve ticari hacimleri arasındaki ilişki araştırılmaya çalışılmış, ancak bölgelerin istihdam ve ticari hacimlerinin artış-azalışları arasında genellikle ters yönlü bir ilişki gerçekleştiği görülmüştür. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde de serbest bölge hakkında yapmış olduğum saha çalışmasına yer verilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SERBEST BÖGELERİN İSTİHDAMA ETKİSİNİN ARAŞTIRILMASI: ANTALYA SERBEST BÖLGESİ SAHA ARAŞTIRMASI

Dünyanın ve Türkiye'nin en temel sorunlarından birisi olan işsizlik sorunu, dünya genelinde giderek artan sosyo-ekonomik bir sorun olarak önemini korurken, bu sorunun etkilerinin azaltılması için istihdamı artırmaya yönelik çeşitli yollara başvurulmaktadır. İstihdamı arttırmaya yönelik başvuru yollarından birisi de serbest bölge uygulamalarıdır. Türkiye'de uygulanmaya 1985 sonrasında başlanılan serbest bölge uygulamaları, ülkenin ihracatı arttırma ve geliştirme, ülkeye ek istihdam ve gelir yaratma amaçlarıyla kurulmuşlar ve 30 yılı aşkındır da faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Bu çalışmada, Türkiye'de faaliyet gösteren serbest bölgelerin istihdama etkisini araştırmak amaçlanmıştır. Antalya Serbest Bölgesi'nde firma yöneticileriyle; araştırılan konunun bütün boyutlarını kapsayan, daha çok açık uçlu sorular sorularak ve detaylı cevaplar alınarak; yüz yüze, birebir görüşülerek bilgi toplanmasına imkân veren, karşıdaki kişinin duygu, bilgi, tecrübe ve gözlemlerine görüşme yoluyla ulaşılmak istenen “Derinlemesine Mülakat” yöntemiyle saha çalışması yapılmıştır.

3.1. İstihdam

Kısaca istihdam kavramına değinecek olursak, bir işin veya görevin yapılması için bir bireyin çalıştırılması eylemi olarak tanımlanabilir. Geniş anlamda istihdam, üretim sürecine girdi olarak sokulan tüm faktörleri (emek, sermaye, girişimci ve doğal kaynaklar) içine alırken; dar anlamda sadece emek veya işgücüyle ilgilenmektedir.

Türk dil kurumunda ise istihdamın tanımı, “bir görevde, işte kullanma” şeklinde yapılmıştır (TDK, 2018).

Türkiye'nin 2017 yılı istihdam verilerine göre; Türkiye genelinde istihdam edilenlerin sayısı, geçen yıla göre 984 bin kişi artarak 28.189.000 kişidir. İstihdam oranı ise 0,8 puanlık artış ile %47,1 olarak gerçekleşmiştir. Buna karşın Türkiye genelinde, işsiz sayısı 2017 yılında bir önceki yıla göre 124 bin kişi artarak 3.454.000 kişi olarak gerçekleşmişken, işsizlik oranı ise %10,9 seviyesindedir (TÜİK, 2018).

Yukarıda verilmiş olan işsizlik sayılarına göre, Türkiye'de 2017 yılında artan işsiz sayısının her geçen yıl artarak devam etmesi veya azaltılamaması halinde, ülkemiz açısından çok büyük sosyo-ekonomik sorunlara neden olacağı düşünülmekte ve buna göre işsizliği azaltmak için istihdamı arttırıcı etkin politikalara önem ve hız verilmesi gerekmektedir.

3.2. Türkiye’de Serbest Bölgeler ve İstihdam Arasındaki İlişki

Gelişmekte olan ülkelerdeki çok uluslu şirketler, sahip oldukları bazı üretim faktörlerini emeğin daha ucuz olduğu ülkelere taşıyarak eskiyen, verimliliği düşen sermayelerinin ömrünü uzatmayı amaçlıyorlardı. Bununla birlikte, sanayileşmiş ülkelerde ücretlerin yüksekliği, vergiler ve çevre korumasıyla ilgili düzenlemeler nedeniyle verimliliği düşük olan bazı sanayi dalları da gelişmekte olan ülkelerin serbest üretim bölgelerine taşınmıştır (Kocaman, 2007: 104). Serbest bölgelerin kuruluşunda ve faaliyet aşamasında ev sahibi ülkelerin kamusal harcamalarının karşılığında bölgelerden beklenen faydanın sağlanamayacağı yönünde farklı iddialar vardır. Buna göre, ev sahibi ülkenin bölgelerin altyapı ve diğer kamusal hizmetleri sonucunda çok fazla harcama yapması ve bu harcamaların karşılığında ise ülke istihdamına yeteri kadar faydanın elde edilemeyeceği belirtilmiştir (Warr, 1987; Gültekin-Karakaş ve Acar, 2017: 26). Örneğin, kuruluşunda ve faaliyetinde yapılmış olan kamu harcamalarının karşılığında beklenen verimin alınamaması sonucunda Mardin Serbest Bölgesi’nin kapatılmasına karar verilmiştir.

Serbest bölgeler gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından farklı amaçlar için kullanılmaktadır. Gelişmekte olan Türkiye açısından ise, serbest bölgelerin ülkemizde kurulması ve işletilmesi ile ülke ekonomisine çeşitli avantajlar sağlayacağı düşünülmektedir. Söz konusu avantajlarından biriside, ülkede ek istihdam yaratılarak ülkenin toplam istihdamına katkıda bulunmak amaçlanmıştır. 2017 yılı TÜİK verilerine göre, gelişmekte olan Türkiye’deki serbest bölgelerin istihdam oranı Türkiye’nin toplam istihdamının sadece 0,00243’ünü oluşturmaktadır.

Tablo 3.1 incelendiğinde, Türkiye’de faaliyet gösteren serbest bölgelerin istihdam verileri 2010 yılından başlayarak sürekli az oranda artış göstermiştir. Ancak, 2012, 2013 ve 2015 yıllarında toplam istihdam oranında azalma meydana gelmiştir.

Tablo 3.1 Türkiye’deki Serbest Bölgelerin Toplam İstihdamı, Türkiye Geneli Toplam İstihdamı ve aralarındaki % Oranı (2010-2017)

Yıllar	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Serbest Bölge Toplamı (a)	54.022*	55.938*	57.010*	61.505*	62.234*	66.095*	66.984***
**Türkiye Genel Toplamı (b)	22.717.000	23.692.000	24.542.000	25.338.000	26.324.000	27.147.000	27.539.000
(a/b)	0,00237	0,00236	0,00232	0,00242	0,00236	0,00243	0,00243

*Kaynak: Ekonomi Bakanlığı 22.05.2017 tarihli 1700723311 sayılı BİMER bilgi edinme başvuru sonucu,

** (TÜİK, 2018), *** (Ekonomi Bakanlığı, 2018).

Tablo 3.1’de, serbest bölgelerde istihdam edilen kişi sayısına bakıldığında, toplam istihdam içindeki oranının az olması, serbest bölgelerin Türkiye’de etkin bir şekilde çalışmadığı düşüncesine varmamıza neden olmaktadır.

Serbest bölgelerin istihdama etkisi konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu görüşlerin bazıları ise; bölgelerin sağlayacağı faydayı ülkenin gelişmişlik düzeyine, bölgenin verimliliğine ve yatırımcıların bölgelere gelme amaçları gibi durumlara dayandırılmaktadır.

Dünyadaki serbest bölgelerin uygulama geçmişine bakıldığında, söz konusu bölgelerden istihdam ve dış ticareti geliştirici sonuçlar beklenmediği anlaşılmaktadır. Türkiye’deki serbest bölgelerin ise, ülkenin ticaret hacmine ve istihdamına kayda değer bir katkı sağlamadığı, bundan sonra da bu alanda önemli faydalar elde edilemeyeceği tahmin edilmektedir (Kocaman, 2007: 126).

Gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkelere sanayi transferi yapmaları yoluyla üretimlerini buralarda daha az ücretle üretmeleri açısından avantaj sağlayacağı, geliştirmekte olan ülkelerinde bölgelere gelen yatırımcılar sayesinde istihdamına katkı sağlayacağı beklenmektedir. Ancak, ucuz emek için gelen yatırımcının daha ucuz emek bulması halinde, emeğin daha ucuz olduğu ülkeye gitmesi önlenemez. Buna göre de, geliştirmekte olan ülkelerde serbest bölgelerin istihdama sağlayacağı katkının kalıcı olacağı beklenmemelidir.

3.3. Antalya Serbest Bölge Saha Araştırması

Türkiye’de özellikle son yıllarda işsizlik sorunu giderek artmakta, geliştirmekte olan birçok ülke gibi Türkiye’de de bu sorunla mücadele etmenin yolları aranmaktadır. Yatırımların, özellikle yabancı yatırımların artması için yeni ve farklı devlet destek ve teşvikleri verilmektedir. Ülkemizde serbest bölgelerin kurulma amaçlarının başında ihracatı ve üretimi arttırarak dış ticaretin gelişmesini sağlamak gelmektedir. Serbest bölgelerin kurulmasından beklenen bir diğer ekonomik ve sosyal fayda ise buralarda yeni istihdam alanları sağlamaktır. Türkiye’de 1985 yılından itibaren kurulmaya başlanan serbest bölgelerin ekonomik açıdan birçok faydası bulunmakta olup, bu çalışmada özellikle istihdam yaratma açısından başarısının tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Türkiye’de faal olan 18 serbest bölge bulunmaktadır. Bu çalışmada serbest bölgelerin istihdam sağlama açısından değerlendirilebilmesi için bir sınırlılık getirilerek Antalya Serbest Bölgesi seçilmiştir. Antalya Serbest Bölgesinin seçilmesinde etkili olan en önemli unsurlardan birisi, bölgede uzun yıllardır çalışıyor olmam nedeniyle bu bölgeyi daha iyi tanımam olmuştur. Antalya Serbest Bölgesi’nde kayıtlı 54’ü yatırımcı 44’ü kiracı olmak üzere toplam 98 firma bulunmaktadır. Bu çalışma sonucunda, firmaların ticari açıdan 51’inin faal

olduğu tespit edilmiştir. Faal olan firmaların tümünde araştırma gerçekleştirilerek tam sayım üzerinden araştırma evren ve örnekleme eşitlenmiştir. Örneklem, aynı zamanda amaçlı örneklem olarak belirlendiğinden serbest bölge firmaları dışında kalan ancak serbest bölgenin faaliyetlerine ortak özel ve kamu kuruluşları üzerinde bir çalışma yapılmamıştır. Araştırmanın sınırlılıklarından dolayı çalışmanın dışında bırakılan bu konu başka çalışmaların yapılması için de bir teşvik unsurudur. Hazırlanan ve ek-1’de yer alan soru seti ile derinlemesine mülakat tekniği kullanılarak 15.07.2017 ile 15.12.2017 tarihleri arasında görüşmeyi kabul eden 31 firma yöneticisiyle yüz yüze görüşülmüştür. Ancak faal oldukları belirlenen firmalardan 13’ünün yetkililerinin yurt dışında olmaları ya da firma adına bilgi toplanabilecek yetkililerin olmaması; 7 firma ise son 6 aylık dönemde ticari işlem yapmadıklarını belirtmeleri üzerine örneklemden çıkarılmıştır. Araştırmanın yapıldığı anda bölgedeki toplam istihdam sayısı 3.842 kişidir. Görüşme yapılan araştırma kapsamındaki 31 firmadaki çalışan sayısı ise 3.338 kişidir. Yapılan görüşmeler sonucunda Antalya Serbest Bölgesi toplam istihdamının %87’sine sahip olan firmalarla görüşme yapılabilmektedir.

Antalya Serbest Bölgesi’nde gerçekleştirilen araştırmada serbest bölgelerin;

- Firmalara sağladığı olumlu-olumsuz etkiler
- Firmalara istihdam açısından verdiği destekler ve etkileri
- Firmaların istihdam talepleri
- Diğer bölgelere göre avantaj ve dezavantajları
- Mevcut istihdam yapıları
- Yatırımcı çekme nedenleri

Başta olmak üzere birçok konu hakkında firma yetkililerine 14 ana başlık altında sorular sorularak derinlemesine mülakat tekniği uygulanarak bilgi edinilmiş ve başta istihdam olmak üzere serbest bölgelerin olumlu ve olumsuz tarafları ortaya konularak yeni öneri ve yorumlar elde edilmiştir.

3.3.1. Firmaların Faaliyet Alanları ve Mülkiyet Durumları

Yapılan araştırmada, öncelikle firmaların faaliyet alanları, hangi ülke menşeli oldukları ve mülkiyet durumlarının tespiti amaçlanmıştır. Firma yöneticilerine bu konu ile ilgili sorular yöneltilmiş ve alınan cevaplar 3.2’de düzenlenmiştir.

Tablo 3.2 Firmaların Uyrukları, Sektörleri ve Ruhsat Durumları

No	Firma	Uyruğu	Sektörü						Ruhsat Durum*	
			Üretim	Alım Satım	Kiralama	Depolama	Bakım - Onarım	Diğer	Yatırımcı	Kiracı
1	NOVAMED GMBH	Almanya	X		X				X	
2	ADEN METAL	TC+Ürdün	X						X	
3	WAGNER KABLO	TC	X	X	X				X	
4	HSY YATÇILIK	TC	X							X
5	FRESNIUS MEDİKAL	TC+Almanya		X	X	X			X	
6	MAQUET MEDİCAL	Hollanda	X						X	
7	CASY TEMİZLİK İLAÇLAMA	TC						X		X
8	PHARMAMED MEDİKAL	TC	X							X
9	DAMEN YATÇILIK	Hollanda	X		X		X		X	
10	SARP YATÇILIK	TC	X				X		X	
11	CMM YATÇILIK	İtalya	X		X				X	
12	CMB YATÇILIK	TC	X				X		X	
13	NVL DENİZCİLİK	TC	X						X	
14	SM KROM YAT VE GEMİ EKİPMANI	TC	X							X
15	ARKIN PRUVA YATÇILIK	TC+İspanya	X		X		X		X	
16	BHL VE WİEDMAN OTOMOSYON	Almanya	X						X	
17	ARC AHŞAP	TC+Almanya	X	X						X
18	AVAR KOMPOZİT	TC	X						X	
19	BERİNG NAVAL YATÇILIK	TC+ABD	X							X
20	ALYA YATÇILIK	TC	X				X		X	
21	PİNA MARİN	TC	X		X		X		X	
22	MAYRA YATÇILIK	TC	X	X	X		X		X	
23	ARES TERSANECİLİK	TC	X				X		X	
24	MAKRO GEMİ İNŞ.	TC	X							X
25	AGEST ELEKTRONİK OTOMOSYON	TC	X							X
26	AVA DENİZ ARAÇLARI	Rusya	X				X			X
27	VİTRO ANTALYA TARIM	Hollanda	X						X	
28	MİNAZ TEKSTİL	TC	X						X	
29	IMECAR ELEKTRİK, ELEKTRONİK	Türkmenistan	X							X
30	SOM-MED TARIM	TC	X	X					X	
31	VOSMARİN YATÇILIK	TC	X				X		X	
TOPLAM			29	5	8	1	10	1	21	10

*Faaliyet Ruhsatı

Tablo 3.2’de, ASBAŞ’nde araştırma kapsamındaki firmalardan %68’inin bölgede yatırımcı, %32’sinin ise kiracı olarak faaliyet gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca bu firmalardan %58’inin TC uyruklu, %26’sının yabancı uyruklu ve %16’sının ise TC+yabancı ortaklığa sahip kuruluşlar olduğu görülmüştür. Ancak görüşme sırasında anlaşıldığı üzere TC uyruklu çoğu firmanın gerçekte yabancı ortaklarının olduğu tespit edilmiştir. Bunun nedeni sorulduğunda, bu firmaların birçoğu yurtdışına gelir-kar transferi gibi nedenler için bu yolu izlediklerini belirtmişlerdir. Bunu da yabancı ortakları için fason üretim yaparak uygulamaktadırlar. Bu sayede ürünün fiyatını, pazarlamasını ve miktarını yabancı (gizli) ortak belirlemektedir.

Araştırma kapsamındaki 31 firmanın %94’ü üretim sektöründe faaliyet göstermektedir. Ancak bu firmaların aynı zamanda başka sektörlerde de faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Üretim yapan firmalardan 4’ü alım-satım, 8’i kiralama, 10’u bakım-onarım faaliyetlerinde bulunmaktadır. Üretim faaliyetinde bulunmayan diğer 2 firma ise, alım-satım, kiralama, depolama ve atık yönetimi faaliyetleri göstermektedirler.

Antalya Serbest Bölgesi’nde üretim yapan firmaların büyük çoğunluğu yat üretimi yapmaktadır. Bölgenin kendine ait bir limana sahip olması yat üretiminde ihtisaslaşmasına ve yat üretimi yapan firmalar için cazibe merkezi haline gelmesinde en önemli etkidir. Araştırma kapsamında mülakat yapılan firmaların 15’i de yat üretimi alanında faaliyet göstermektedirler.

Ayrıca, bölgede medikal ürünler üreten uluslararası firmalar da faaliyet göstermekte ve bu firmaların neredeyse tamamı Almanya menşeli firmalardır. Mülakat yapılan firmaların 4’ü medikal ürünlerin üretimi alanında faaliyet göstermektedir.

Bölgede tekstil üretim faaliyetinde bulunan az sayıda küçük ölçekli firma bulunmakta ve bu firmalar genellikle yurtdışına yönelik fason üretimi yapmaktadırlar. Bununla birlikte, otomotiv sektöründe dünyaca ünlü markalar için kablo üretimi yapılırken, elektrikli araçlar için pil üretimi ve tasarımı yapılmaktadır.

Ayrıca, bu bölgede yat üretimini destekleyen elektrik-elektronik, mobilya gibi yan sektörlerde de faaliyet gösteren çok sayıda firma bulunmaktadır.

3.3.2. Firmaların Ticari Hacimleri

Bu soru ve konu başlığı ile serbest bölgede yer alan firmaların ticari büyüklükleri ve kapasitelerinin ölçülmesi hedeflenmiş olup ticari büyüklük ve istihdam arasındaki ilişkinin kurulması amaçlanmıştır. Ancak firmaların birçoğu ticari sır vb. nedenleri öne sürerek ticari

bilgilerini vermekten kaçınmışlardır. Görüşmeler sonucunda bilgi alınabilen firmalara ilişkin 2016 yılı ticari gerçekleştirmeleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 3.3 Firma Yöneticilerinin Kendi Beyanlarına Göre 2016 Yılı Ticari Hacimleri

No	Firma	Firmaların 2016 Yılı Ticari Hacimler (TL)			
		Ciro	İhracat	İthalat	Karlılık
1	NOVAMED GMBH	270.000.000	270.000.000	160.000.000	20.000.000
2	ADEN METAL	141.000.000	126.361,206	68.000.000	9.156.664
3	WAGNER KABLO	65.000.000	*	*	*
4	HSY YATÇILIK	*	*	*	*
5	FRESNIUS MEDİKAL	350.000.000	0	120.000.000	170.000.000
6	MAQUET MEDİKAL	*	*	*	*
7	CASY TEMİZLİK İLAÇLAMA	*	*	*	*
8	PHARMAMED MEDİKAL	*	*	*	*
9	DAMEN YATÇILIK	*	*	*	*
10	SARP YATÇILIK	57.000.000	57.000.000	0	0
11	CMM YATÇILIK	*	8.500.000	5.000.000	3.600.000
12	CMB YATÇILIK	2.898.093	*	*	23.000
13	NVL DENİZCİLİK	*	*	*	*
14	SM KROM YAT VE GEMİ EKİPMANI	*	*	*	*
15	ARKIN PRUVA YATÇILIK	*	2.000.000	8.000.000	*
16	BHL VE WİEDMAN OTOMOSYON	*	*	*	*
17	ARC AHŞAP	4.344.000	4.344.000	2.500.000	0
18	AVAR KOMPOZİT	28.000.000	28.000.000	150.000	2.100.000
19	BERİNG NAVAL YATÇILIK	350.000	350.000	0	0
20	ALYA YATÇILIK	199.853.000	199.853.000	19.253.377	22.445.000
21	PİNA MARİN	900.000	*	*	700.000
22	MAYRA YATÇILIK	40.000.000	0	2.000.000	0
23	ARES TERSANECİLİK	148.243.000	148.243.000	*	*
24	MAKRO GEMİ İNŞAAT	1.050.000	*	*	180.000
25	AGEST ELEKTRONİK OTOMOSYON	1.000.000	700.000	0	0
26	AVA DENİZ ARAÇLARI	*	*	*	*
27	VİTRO ANTALYA TARIM	2.250.000	*	*	*
28	MİNAZ TEKSTİL	2.225.000	*	*	*
29	IMECAR ELEKTRİK, ELEKTRONİK	2.900.000	1.850.000	750.000	1.450.000
30	SOM-MED TARIM	*	*	*	*
31	VOSMARİN YATÇILIK	12.125.445	0	0	613.566,93

Tablo 3.3’de, ASBAŞ’nde araştırma kapsamındaki firmaların 2016 yılı ticari hacimleri incelendiğinde, firmaların %52’sinin cirosuna, %49’unun ihracat hacmine, %45’inin ithalat hacmine, %52’sinin de karlılık verilerine ulaşılabilmektedir. Karlılık bilgilerine ulaşılan firmaların %32’sinin ise 2016 yılında kar etmediği tespit edilmiştir.

31 firmadan sadece 11’i net olarak 2016 yılı toplam ticari hacmini vermiştir. Ticari verileri alınamayan firmalardan 2’si 2017 yılında faaliyete başlamış olması, 8’inin de ticari bilgilerini vermek istememesi üzerine tabloda 10 firmanın ticari bilgilerine yer verilememiştir.

Geriye kalan 10 firmanın ise, mülakat esnasında yöneticilerinin 2016 yılı toplam ticari hacimlerini net hatırlamadıklarını söylemişlerdir. Bundan dolayı tabloda bu bilgilere kısmen yer verilebilmiştir.

3.3.3. Firmaların İstihdam Durumları

Antalya Serbest Bölgesi'nde faaliyet gösteren firmalarca istihdam edilen çalışanların demografik durumlarının incelenmesi amacıyla firma yöneticilerine; çalışan sayısı, çalışanların yaş aralıkları ve cinsiyet bilgilerine ilişkin sorular sorulmuş ve alınan cevaplar ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3.4 Firmaların İstihdam Yapısı

No	Firma	İstihdam Durumu					
		Kadın	Erkek	Toplam	Yaş*		
					18-33	34-49	50-65
1	NOVAMED GMBH	850	100	950	X		
2	ADEN METAL	17	56	73		X	
3	WAGNER KABLO	300	130	430	X		
4	HSY YATÇILIK	4	66	70		X	
5	FRESNIUS MEDİKAL	2	13	15	X		
6	MAQUET MEDİKAL	214	127	341	X		
7	CASY TEMİZLİK İLAÇLAMA	2	15	17		X	
8	PHARMAMED MEDİKAL	21	12	33	X		
9	DAMEN YATÇILIK	20	186	206		X	
10	SARP YATÇILIK	5	30	35		X	
11	CMM YATÇILIK	1	44	45		X	
12	CMB YATÇILIK	4	66	70		X	
13	NVL DENİZCİLİK	0	15	15		X	
14	SM KROM YAT VE GEMİ EKİPMANI	1	7	8		X	
15	ARKIN PRUVA YATÇILIK	1	31	32		X	
16	BHL VE WIEDMAN OTOMOSYON	76	43	119	X		
17	ARC AHŞAP	3	57	60		X	
18	AVAR KOMPOZİT	3	10	13		X	
19	BERİNG NAVAL YATÇILIK	3	35	38		X	
20	ALYA YATÇILIK	13	156	169		X	
21	PİNA MARİN	2	68	70		X	
22	MAYRA YATÇILIK	0	4	4		X	
23	ARES TERSANECİLİK	10	240	250		X	
24	MAKRO GEMİ İNŞAAT	2	80	82		X	
25	AGEST ELEKTRONİK OTOMOSYON	6	15	21		X	
26	AVA DENİZ ARAÇLARI	3	44	47		X	
27	VİTRO ANTALYA TARIM	34	4	38		X	
28	MİNAZ TEKSTİL	25	10	35	X		
29	IMECAR ELEKTRİK, ELEKTRONİK	1	9	10		X	
30	SOM-MED TARIM	4	13	17		X	
31	VOSMARİN YATÇILIK	1	24	25		X	
TOPLAM		1.628	1.710	3.338	7	24	0

*İşletmelerdeki çalışanlar 3 kategoride değerlendirilmiş olup firmalarda çalışanların yaş aralıkları; 18-33, 34-49 ve 50-65 yaş arasında çalışanların toplam çalışan sayısı içindeki oranının çoğunluğunu gösterir.

Tablo 3.4’de, ASBAŞ’nde araştırma kapsamındaki firmaların istihdam durumuna cinsiyet açısından bakıldığında toplam 3.338 çalışanın 1.710’u (%51,2) erkek, 1.628’si (%48,8) kadındır. TÜİK işgücü araştırma verilerine göre 2017 yılında Türkiye’de çalışanların %28,9’u kadın %65,6’sı ise erkektir. Bu oranlara göre serbest bölgede kadın çalışanların oranı %48,8’le Türkiye ortalamasının 19,9 puan üzerindedir. Bu orana bakarak serbest bölgelerin kadın istihdamı açısından olumlu bir etkisi olduğu söylenebilir.

Yaş aralıklarına bakıldığında, 18-33 yaş aralığında 1.923 kişi (%57,6), 34-49 yaş aralığında 1.415 kişi (%42,4) çalışmaktadır. Bu oranlara göre, bölgedeki firmaların 18-33 yaş aralığında kadın çalışanları talep ettikleri tespit edilmiştir.

Firmalardaki çalışanların yaş aralıkları firmada toplam çalışan kişi sayısı içindeki orana göre bakıldığında; çalışanlarının yaş aralığı 18-33 olan firma sayısı 7 iken, 34-49 yaş aralığında çalışanları olan firma sayısı 24’ tür. Ayrıca 50-65 yaş aralığında işçi istihdam eden firma sayısı 0’dır. ASBAŞ’ndeki firmaların daha çok fiziki güç ve beceriye yönelik faaliyet göstermesinden dolayı 50 yaş üzeri çalışan sayısı hiç yok denecek kadar azdır.

Aynı zamanda araştırma kapsamındaki firmalarda kadın ve erkek istihdam oranlarının farklılık gösterdiği görülmüş, bunun işletmelerin faaliyet konularıyla doğrudan ilgili olduğu tespit edilmiştir. Yukarıdaki tabloya bakıldığında yat üretimi yapan firmalarda erkek istihdamı daha çok olurken yaş aralıkları da daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Buna göre, yat üretimi yapan firmaların genellikle 33-49 yaş aralığında erkek işçi istihdam etmelerinin nedeni firma yöneticilerine sorulduğunda; bu firmaların kalifiye elemana daha çok ihtiyaç duymaları, bu tür işlerde çalışmak için kalfalık-ustalık gibi belgelerin zorunluluğu ve yat işinin fiziki güce daha fazla gereksinim duymasından kaynaklandığı ifade edilmiştir.

Firma yöneticilerinden birisi 35 yaş üzeri erkek işçileri istihdam etmesinin nedenini şu şekilde ifade etmektedir; “Biz yat üretiyoruz, ağır iş yapıyoruz, bu yüzden erkek çalışanlar bizim işe daha uygundur. Bir de bizim serbest bölgede sertifikasız işçi çalıştırmamız yasak, bizim işte tecrübe şarttır. Bu yüzden ustalık kalfalık belgesi olan kalifiye elamanları alıyoruz, haliyle bunların yaşları da yüksek oluyor” demiştir.

Bazı firma yöneticilerine firmalarındaki kadın istihdamının neden az olduğu sorulduğunda, firma yöneticisi; “Bizim yaptığımız iş kadınlara göre değil, ben isterim gelsin çalışsınlar ama çalışmazlar, örneğin hiçbir kadın kaynak makinesiyle gemi ve yatlarda çalışamaz, çünkü bizim iş fiziki güç ister.” diye cevap alınmıştır. Bir başka yöneticiye de, firmalarında erkek istihdamının neden az olduğu sorusu yönelttiğinde ise; “Bizim yaptığımız

iş incelik ve dikkat ister, kadınların eli hem daha yatkın hem de daha çabuk öğreniyorlar, ayrıca erkeklere göre daha hızlı ve dikkatli çalışıyorlar.” cevabı alınmıştır.

Bir diğer yönetici; 33-35 yaş üzeri kadın istihdam etme talebinin neden kaynaklandığı sorulduğunda; “Genç kadınların evlilik, doğum ve süt izinleri veya çocukları küçük olduğu için sık sık izin almak istiyorlar, bunlarda benim işlerimi aksatıyor.” cevabı alınmıştır. Görüldüğü gibi kadınlara çalışma hayatında verilen bazı hukuki hakların kadın istihdamını olumsuz etkilediği görülebilmektedir.

Ayrıca, bölgede proje usulü çalışan firmaların (yat ve gemi üretimi gibi) toplam çalışan sayıları yıl içinde belirgin farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Bunun nedeni, bu firmaların çalışanlarıyla yaptıkları iş sözleşmeleri projenin başlama ve bitiş süreleriyle sınırlandırılmaktadır. Bu yüzden, bu firmaların projesi bittikten sonra devam edecek başka bir projesi yok ise ihtiyaç duymadığı personelin sözleşmesini yenilemeyerek iş akdine son vermektedir. Sonuç olarak bu tür firmaların personel sayıları yıl veya yıllar içinde büyük dalgalanmalara yol açmakta, buda serbest bölgede kalıcı istihdamın olmadığı durumunu ortaya çıkartmaktadır.

3.3.4. Firmaların Serbest Bölgeye Yatırım Yapma Nedenleri

Yatırımcıların bir ülkeye ya da bölgeye yatırım yapmadan önce yaptıkları fizibilite çalışmaları ve o ülkenin sağlamış olduğu kolaylık, güven ortamı ve devlet destekleri büyük önem taşımaktadır (Kurtaran, 2007). Serbest bölgeyi seçen yatırımcıların bu kararı verme nedenlerini tespit etmek amacıyla, firma yöneticilerine serbest bölgede faaliyet gösterme nedenleri sorulmuş ve alınan cevaplar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3.5 Firmaların Serbest Bölgede Faaliyet Gösterme Nedenleri

No	Firma	Sizi Serbest Bölgeye Çeken Etmenler Nelerdir?					
		Üretken ve Düşük Maliyet	Gelir ve Kurumlar Vergisi Muafiyeti	İşlemlerde Vergi, Resim, Harç İstisnası	Gümrük Mevzuatı Uygulanmaz	Transit Ticaretin Kolay Olması	Antalya Serbest Bölgesinin Konumu
1	NOVAMED GMBH	X	X	X	X		X
2	ADEN METAL		X		X	X	
3	WAGNER KABLO	X	X		X	X	
4	HSY YATÇILIK		X	X	X		X
5	FRESNIUS MEDİKAL	X	X	X			
6	MAQUET MEDİKAL	X	X		X	X	
7	CASY TEMİZLİK İLAÇLAMA	X		X			
8	PHARMAMED MEDİKAL	X	X			X	
9	DAMEN YATÇILIK	X					X
10	SARP YATÇILIK	X	X		X		X
11	CMM YATÇILIK	X	X		X		X
12	CMB YATÇILIK		X	X	X		X
13	NVL DENİZCİLİK	X	X				X
14	SM KROM YAT VE GEMİ EKİPMANI	X	X	X			X
15	ARKIN PRUVA YATÇILIK	X					X
16	BHL VE WİEDMAN OTOMOSYON	X	X			X	
17	ARC AHŞAP	X	X		X		X
18	AVAR KOMPOZİT		X		X	X	
19	BERİNG NAVAL YATÇILIK		X		X	X	X
20	ALYA YATÇILIK		X		X		X
21	PİNA MARİN	X					X
22	MAYRA YATÇILIK		X		X		X
23	ARES TERSANECİLİK	X	X		X		X
24	MAKRO GEMİ İNŞAAT				X		X
25	AGEST ELEKTRONİK OTOMOSYON						X
26	AVA DENİZ ARAÇLARI	X	X	X	X		X
27	VİTRO ANTALYA TARIM	X	X	X	X	X	
28	MİNAZ TEKSTİL	X	X	X	X	X	
29	IMECAR ELEKTRİK, ELEKTRONİK	X			X		
30	SOM-MED TARIM		X			X	
31	VOSMARİN YATÇILIK	X	X				
TOPLAM		21	24	9	19	10	18

Tablo 3.5’de, ASBAŞ’nde araştırma kapsamındaki firma yöneticilerine serbest bölgede faaliyet göstermelerinin nedenleri sorulduğunda; firmaların %78’ vergi avantajını, %68’i üretken ve düşük maliyeti, %61’i gümrük mevzuatı uygulanmamasını, %58’i ASBAŞ’nin konum avantajını, %32’si transit ticaretin kolay olmasını, %29’u ise işlemlerde vergi-resim ve harç istisnalarından dolayı bölgeyi tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Buna göre, firmaların serbest bölgede olmalarının başlıca nedenleri vergi muafiyetleri ve gümrük mevzuatından sağlanan imtiyazlar olduğu tespit edilmiştir.

SB’nin, kullanıcılarına düşük maliyet avantajı sağladığı konusunda firma yöneticilerinden farklı ve çarpıcı cevaplar alınmıştır. Firma yöneticilerinin büyük çoğunluğu bölgede faaliyetlerin bölge dışına göre daha düşük maliyet sağladığı görüşünü savunurken bunun tam tersini savunan bölge kullanıcıları da bulunmaktadır. Bölgelere sağlanan teşvikler ve avantajlara rağmen bölgenin neden düşük maliyet avantajı sağlamadığı firma yöneticisine sorulduğunda;

“Serbest bölgelerde her şey yurtiçine göre çok pahalı, mesela elektrik, su, kira gibi giderler dolar üzerinden alınıyor. İşletici firma gelip benden aracımı park ettiğim yerin parasını bile istiyor. Buna benzer birçok ücret talep ediliyor ama hizmet sıfır. Ayrıca benim bölgede bulunmam dolayısıyla her yıl aracıma ve çalışanlarıma giriş kartı çıkartmam gerekiyor. Bir giriş kartının bana maliyeti 10 dolara çıkıyor. Ben serbest bölge dışında faaliyet göstersem maliyetlerim daha az olacaktır.”

cevabı alınmıştır. Görüldüğü gibi bölgelerde işletici firmaların yapmış olduğu uygulamalar bölgelerin cazibesini azaltabilmektedir.

Bazı firma yöneticileri ise, bölgenin üretken olmadığı düşüncesini savunmakta, bu düşüncede olan bir yönetici ise bunu şöyle ifade etmektedir;

“Biz bölgede üretim faaliyetinde bulunmaktayız. Bizim üretimimiz esnasında herhangi bir makine bozulduğunda bizim üretimimiz günlerce duruyor. Mesela geçen ay kullandığımız makinelerden birisinin bozulması nedeniyle tamire gönderdik. Makinenin tamir süresi 1 saat sürdü, ama bizim bu makineyi bölgeden çıkarıp tekrar bölgeye geri sokmamız tam 3 günümüzü aldı.”

Serbest bölgelerde bürokrasinin çok fazla olması üretimi dolayısıyla da istihdamı olumsuz etkilemektedir.

23.12.1999 tarihli 99/13812 sayılı karar ülke ihracatını arttırmak ve geliştirmek, ihraç ürünlerine uluslararası piyasalarda rekabet gücü kazandırmak amacıyla ihracat sayılan satış ve teslimler ile döviz kazandırıcı hizmet ve işlemlerde vergi, resim ve harç istisnası bulunmaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2018). Ancak, serbest bölgenin sağlamış olduğu bu

avantaj firma yöneticilerinin çoğuna cazip gelmemektedir. Bu konuda alınan cevaplar ise bu avantajın bölgelere kısmen kullandırıldığı yönündedir.

Bazı firma yöneticilerinin; serbest bölgelerde faaliyet gösteren firmaların ürettiği malların %80'inden fazlasını yurt dışına satamadığı durumlarda, firmalardan KDV ve stopaj alındığını belirtmişlerdir.

Serbest bölgeleri kullanıcılar açısından en cazibeli hale getiren avantaj gelir ve kurumlar vergisi muafiyetidir. 3218 Serbest Bölgeler Kanunu'na göre bölgelerde elde edilen kazanç ve iratların kambiyo mevzuatına göre belgelendirilerek Türkiye'nin diğer yerlerine getirilmesi halinde gelir ve kurumlar vergisinden muaf tutulacağı belirtilmiştir. Ayrıca, serbest bölgelerde ücretlerde de gelir vergisi muafiyeti uygulanmaktadır. Ancak, 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun 6'ncı maddesinin üçüncü fıkrasına göre Avrupa Birliği'ne tam üyeliğin gerçekleştiği yılın sonundan itibaren serbest bölgelerdeki firmalara sağlanan tüm vergisel teşviklerin kaldırılacağı hükmü bulunmaktadır.

Bölgede faaliyet gösteren firmaların bölgelere getirecekleri yabancı menşeli malları ve bölgeden üçüncü bir ülkeye gönderecekleri mallara gümrük mevzuatı kısmen veya tamamen uygulanmamakta, bu da firmalara ticari faaliyetlerinde kolaylık sağlamaktadır. Bölgedeki birçok firma yöneticisi bu avantajdan memnun olduklarını ifade etmiş bazı firma yöneticileri ise farklı görüşler beyan etmişlerdir. Bu farklı görüşlerden birine yer verecek olursak; "Serbest bölgelere mal giriş ve çıkışlarında gümrük işlemleri çok ağır işliyor. Ayrıca bölgeye mal giriş çıkışlarında uygulanan mesai ücretleri çok yüksek ve mesailer saat 16.00'da başlıyor. Türkiye'de mesailer 17.30 da başlamıyor mu?" Burada firma yöneticisinin yakındığı konu serbest bölgeye malların giriş ve çıkışlarında uygulanmakta olan gümrük işlemlerinin ağır, idarece uygulanmakta olan mesai hesaplamalarının da bölgeden bölgeye farklılıklar gösterdiği ve adaletsiz işlediğidir. Bölgelerdeki buna benzer sorunlardan dolayı serbest bölgelerde transit ticaret kolaylığından yeterince fayda sağlanamadığı ise bir başka görüştür.

Ayrıca, Antalya Serbest Bölgesi konumu itibariyle kullanıcılarına çeşitli avantajlar sunmaktadır. Bu avantajlardan en önemlisi ise bölgenin kendi içinde bir limana sahip olmasıdır. Bölgenin sağladığı bu avantajın sonucunda bölgede yat üretimi faaliyeti yapan firma sayısında yoğunluk yaşanmakta ve bölgede dünya standartlarında ultra lüks yatlar üretilmektedir. Antalya Serbest Bölgesi yat üreticiliği alanında Türkiye'de ilk sıralarda yer alırken dünyada da önemli bir yere sahiptir. Ayrıca, bölgenin Antalya Limanı'nın hemen yanında yer alması, ulaşımın ve sosyal aktivite imkânlarının fazla olması vb. gibi konumundan kaynaklı avantajları da mevcuttur.

3.3.5. Devlet Destek ve Teşviklerinin Firmalara Etkisi

Devletin destek ve teşvikler vasıtasıyla bölgeler ve iller arasındaki gelir ve gelişmişlik düzeyinde oluşan farklılıkları ortadan kaldırmak gibi amaçların yanı sıra, istihdam yaratmak,

yatırımları teşvik etmek, yönlendirmek, desteklemek, katma değeri yüksek gelişmiş teknolojileri kullanmak, nihai olarak ekonomik istikrarı ve büyümeyi sağlamak gibi amaçları vardır (Güven, 2007: 21). Antalya Serbest Bölgesi'nde faaliyet gösteren firmaların devlet destek ve teşviklerinden faydalanma durumlarını ve bu konu hakkında ne kadar bilgiye sahip olduklarını öğrenmek amacıyla bölgedeki firma yöneticilerine bu soru yöneltilmiş, alınan cevaplarda aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3.6 Firmaların Devlet Destek ve Teşviklerinden Faydalanma Durumu

No	Firma	Faydalanılan Destek ve Teşvikler						
		KOSGEP	İşçi Sigorta Primi Destekleri	İŞKUR İstihdam Teşvikleri	BAKA Destekleri	Vergi Muafiyetleri ve İndirimleri	Yurt Dışı Fuar Destekleri	TÜBİTAK Destekleri
1	NOVAMED GMBH			X		X	X	
2	ADEN METAL		X	X		X		
3	WAGNER KABLO		X	X	X	X	X	
4	HSY YATÇILIK		X	X		X	X	
5	FRESNIUS MEDİKAL		X	X		X		
6	MAQUET MEDİKAL		X	X		X		
7	CASY TEMİZLİK İLAÇLAMA					X		
8	PHARMAMED MEDİKAL	X	X	X		X		
9	DAMEN YATÇILIK		X			X		
10	SARP YATÇILIK		X	X		X		
11	CMM YATÇILIK		X			X		
12	CMB YATÇILIK	X	X	X		X		
13	NVL DENİZCİLİK		X	X		X		X
14	SM KROM YAT VE GEMİ EKİPMANI	X	X	X		X		
15	ARKIN PRUVA YATÇILIK		X			X		
16	BHL VE WİEDMAN OTOMOSYON		X	X		X		
17	ARC AHŞAP	X	X			X	X	
18	AVAR KOMPOZİT		X			X	X	
19	BERİNG NAVAL YATÇILIK		X			X		
20	ALYA YATÇILIK	X	X	X		X	X	
21	PİNA MARİN		X	X		X	X	
22	MAYRA YATÇILIK		X			X		
23	ARES TERSANECİLİK	X	X	X		X	X	
24	MAKRO GEMİ İNŞAAT		X	X		X	X	
25	AGEST ELEKTRONİK OTOMOSYON		X			X	X	
26	AVA DENİZ ARAÇLARI		X			X	X	
27	VİTRO ANTALYA TARIM		X	X		X		
28	MİNAZ TEKSTİL		X			X		
29	İMECAR ELEKTRİK, ELEKTRONİK		X			X		
30	SOM-MED TARIM		X			X		
31	VOSMARİN YATÇILIK		X			X		
TOPLAM		6	29	17	1	31	11	1

Tablo 3.6'da, ASBAŞ'nde araştırma kapsamındaki firma yöneticilerine devletin sağladığı destek ve teşviklerden faydalanma durumları sorulduğunda; firmalardan %100'ü vergi muafiyetlerinden, %94'ü İşçi Sigorta Primi desteklerinden, %55'i İŞKUR istihdam

teşviklerinden, %35'i yurtdışı fuar desteklerinden, %19'u KOSGEP desteklerinden faydalanırken BAKA ve TÜBİTAK desteklerinden sadece birer firmanın faydalandığı tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamındaki firmaların geneli vergi muafiyetleri ve indirimlerinden faydalandığını belirtirken tamamına yakını ise İşçi Sigorta Primi desteklerinden faydalandıklarını söylemişlerdir. İşçi Sigorta Primi'ne uygulanan desteğin genellikle ödemelerin zamanında yapılması sonucu bir sonraki ayda indirim uygulanması yolu ile yapıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca, bazı firmaların İŞKUR' un istihdamı teşvik edici programlarından faydalanması ile de sigorta primi desteğinden yararlandıklarını ifade etmişlerdir.

Firmaların KOSGEB, TÜBİTAK ve BAKA destek ve teşviklerinden faydalanma oranları çok azdır. Firmalara bunun nedeni sorulduğunda çoğunluğu bunlara ihtiyaç duymadıklarını veya faydalanamadıklarını ifade etmişlerdir.

KOSGEB' den belge desteği aldıklarını, TÜBİTAK ve BAKA' dan ARGE ve yatırım desteği aldıklarını ifade etmişlerdir. Ancak bölgede faaliyet gösteren birçok firmanın üretimi ve istihdamı arttıracak bu destek ve teşviklerden yararlanmadıkları tespit edilmiştir. Firma yöneticilerine bunun nedeni sorulduğunda farklı cevaplar alınmıştır. Bunlardan en genel ve çarpıcı cevaplara değinecek olursak; “Biz bölgede faaliyet göstermek için bir sürü prosedürle uğraşıyoruz. O tür destek ve teşviklere ihtiyacımızda yok, onlarla uğraşacak zamanımızda yok, bu yüzden biz bu konularla ilgilenmiyoruz.” denmiştir. Bir başkası ise; “Benim o konularda bilgim yok, hem istesem de bana vermezler. Onlar kendi yandaşlarına kullandırır bu teşvikleri. Yukarılarda adamın yoksa bu işler çok zor. Türkiye’de ne yazık ki ilk önce yukarıda adam ayarlayan gerekiyor.” gibi buna benzer cevaplar alınmıştır. Bölgedeki firmaların söylediklerinde haklılık payı olsa da üretimi ve istihdamı arttırıcı bu teşvikler konusunda yeterli bilgi sahibi olmadıkları tespit edilmiştir. Firma yöneticilerinin, bu konularda bilgi sahibi olmamalarının en önemli nedeni, bu tür işlerin referans veya torpil aracılığıyla sonuçlanacağını düşündüklerinden, devlet destek ve teşvikleri hakkında araştırma ihtiyacı duymamaktadırlar.

3.3.6. Firmaların İstihdam Talebinin Özellikleri

Firmaların birbirinden farklı olan iş ve pozisyonları değişik nitelik, yetenek ve kişilik özellikleri gerektirmektedir. Buna göre ise firmalarda, işe uygun özellikleri taşıyan ve nitelikli kişilerin istihdam edilmesi ve çalışan ile iş arasındaki uyumun sağlanabilmesi için hem çalışanın yeteneklerinin hem de kişilik yapısının çalıştığı işe uygun olması zorunludur.

Çalışanın yetenekleri ile iş arasında bir uyum sağlanamaz ise, kişi yaptığı işin gereklerini yerine getiremeyecek ve işçi ve işverenler bu durumdan zararlı çıkacaktır (Çavdar ve Çavdar, 2010: 81). Bu yüzden, Antalya Serbest Bölgesi'ndeki firmaların istihdam aşamasında iş arayan kişilerde ne gibi özellikler aradığının cevabı aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 3.7 Firmaların Personel İstihdam Ederken Aradıkları Özellikler

No	Firma	İşverenin Aradığı Özellikler						
		Cinsiyet	Yaş	İş Tecrübesi	Eğitim Durumu	Yabancı Dil	Liyakat	Usta-Çırak Belgesi
1	NOVAMED GMBH	X	X	X	X	X	X	
2	ADEN METAL	X		X			X	X
3	WAGNER KABLO	X	X		X		X	X
4	HSY YATÇILIK	X		X	X			X
5	FRESNIUS MEDİKAL		X	X	X	X	X	
6	MAQUET MEDİCAL	X	X		X	X	X	
7	CASY TEMİZLİK İLAÇLAMA			X	X			
8	PHARMAMED MEDİKAL	X	X	X			X	X
9	DAMEN YATÇILIK			X	X	X		X
10	SARP YATÇILIK	X		X	X	X		X
11	CMM YATÇILIK	X		X				X
12	CMB YATÇILIK		X	X	X	X		X
13	NVL DENİZCİLİK		X	X				X
14	SM KROM YAT VE GEMİ EKİPMANI		X	X	X	X		X
15	ARKIN PRUVA YATÇILIK			X				X
16	BHL VE WİEDMAN OTOMOSYON			X	X	X		X
17	ARC AHŞAP			X	X	X		X
18	AVAR KOMPOZİT			X		X		X
19	BERİNG NAVAL YATÇILIK			X	X	X	X	X
20	ALYA YATÇILIK			X	X	X		X
21	PİNA MARİN			X			X	X
22	MAYRA YATÇILIK	X		X				X
23	ARES TERSANECİLİK			X	X	X	X	X
24	MAKRO GEMİ İNŞAAT			X				X
25	AGEST ELEKTRONİK OTOMOSYON			X				X
26	AVA DENİZ ARAÇLARI			X	X	X		X
27	VİTRO ANTALYA TARIM	X	X				X	
28	MİNAZ TEKSTİL		X				X	
29	IMECAR ELEKTRİK, ELEKTRONİK			X	X			
30	SOM-MED TARIM	X	X	X	X	X	X	
31	VOSMARİN YATÇILIK	X		X				
TOPLAM		12	11	27	18	15	12	22

Tablo 3.7’de, ASBAŞ’nde araştırma kapsamındaki firma yöneticilerine ihtiyaç duydukları çalışanlardan talep ettikleri özellikler sorulduğunda; firmaların %87’si kalifiye/nitelik, %71’i usta-çırak sertifikası, %58’i eğitim durumu, %39’u cinsiyeti, %39’u liyakat/karakter ve %35’i de çalışanın yaşına dikkat ettiklerini ifade etmişlerdir.

Bu sayılar ve oranlar göz önünde bulundurulduğunda serbest bölgede faaliyet gösteren firmaların tecrübe, eğitim ve usta-çırak belgesi konularını öncelediğinden kalifiye/nitelikli elemanların serbest bölgelerde istihdamının yüksek talep gördüğü ifade edilebilir.

Ayrıca, bölgedeki firmaların çalışanın kalifiye/nitelikli olması ile birlikte bunların aynı zamanda usta-çırak belgesine de sahip olmasını tercih ettikleri tespit edilmiştir. Tabloya bakıldığında çalışanda iki özelliği aynı anda isteyen firmaların neredeyse tamamının yat/gemi üretim faaliyetiyle ilgilenen firmalar olduğu görülmektedir.

3.3.7. Firmaların İstihdamla İlgili Yaşadıkları Sorunlar

Dünyanın hızla değişen çalışma hayatında ortaya çıkan teknolojik değişim ve gelişimlere ayak uydurabilen, bilgi toplumunun ihtiyaç duyduğu donanımlar çerçevesinde yetişen işgücüne sahip olmayı bütün işletmeler arzulamaktadır. Ancak, işverenin tercihini etkileyebilen sosyo-ekonomik durumlarının da varlığı söz konusu olabilmektedir. Aşağıdaki tabloda Antalya Serbest Bölgesi’nde faaliyet gösteren firmaların istihdam etme aşamasında tercihlerini olumsuz etkileyen etmenlerin neler olduğu araştırılmak istenmiştir.

Tablo 3.8 Firmaların Personel Alım Aşamasındaki Yaşadıkları Sorunlar

No	Firma	İstihdam Aşamasında Yaşanan Sorunlar								
		Eğitim Durumu	Ulaşım Sorunu	Kalifiye Eleman Sıkıntısı	Ücretlerde Anlaşamama	Kreş ve Buna Benzer Olanaklar İstenmesi	Yabancı Dil Sorunu	Sertifikalı Personel Sıkıntısı	Antalya’da Yaz Sezonunda İşçi Bulamama	Geçici İşçi Bulma Sorunu
1	NOVAMED GMBH	X		X		X	X		X	X
2	ADEN METAL			X				X		
3	WAGNER KABLO	X	X	X		X			X	
4	HSY YATÇILIK			X				X		X
5	FRESNIUS MEDİKAL			X	X		X			
6	MAQUET MEDİKAL			X			X		X	X
7	CASY TEMİZLİK İLAÇLAMA	X		X	X					X
8	PHARMAMED MEDİKAL		X	X					X	
9	DAMEN YATÇILIK	X		X			X	X		X
10	SARP YATÇILIK	X		X	X			X		

No	Firma	İstihdam Aşamasında Yaşanan Sorunlar								
		Eğitim Durumu	Ulaşım Sorunu	Kalifiye Eleman Sıkıntısı	Ücretlerde Anlaşamama	Kreş ve Buna Benzer Olanaklar İstenmesi	Yabancı Dil Sorunu	Sertifika Personel Sıkıntısı	Antalya'da Yaz Sezonunda İşçi Bulamama	Geçici İşçi Bulma Sorunu
11	CMM YATÇILIK			X			X	X		
12	CMB YATÇILIK		X	X	X			X		X
13	NVL DENİZCİLİK		X	X				X		X
14	SM KROM YAT VE GEMİ EKİPMANI	X	X	X		X		X		
15	ARKIN PRUVA YATÇILIK			X				X		
16	BHL VE WİEDMAN OTOMOSYON			X				X		
17	ARC AHŞAP			X	X			X		
18	AVAR KOMPOZİT			X						
19	BERİNG NAVAL YATÇILIK			X				X		
20	ALYA YATÇILIK			X	X			X		X
21	PİNA MARİN			X				X		
22	MAYRA YATÇILIK				X			X		
23	ARES TERSANECİLİK			X				X		
24	MAKRO GEMİ İNŞAAT			X	X			X		
25	AGEST ELEKTRONİK OTOMOSYON		X	X	X					
26	AVA DENİZ ARAÇLARI		X	X	X			X		
27	VİTRO ANTALYA TARIM		X		X	X			X	X
28	MİNAZ TEKSTİL		X	X	X	X			X	X
29	IMECAR ELEKTRİK, ELEKTRONİK	X	X	X						
30	SOM-MED TARIM			X	X					
31	VOSMARİN YATÇILIK			X						
TOPLAM		7	10	29	14	5	5	18	6	10

Tablo 3.8’de, ASBAŞ’nde araştırma kapsamındaki firma yöneticilerine personel alım aşamasında yaşadıkları sorunlar sorulduğunda; firmaların %94’ü kalifiye eleman bulma sıkıntısı, %58 sertifikalı (usta-çırak belgesi vd.), %14’ü ücretlerde anlaşamama, %32’si ulaşım sorunu, %32’si geçici işçi bulamama, %23’ü eğitim durumu, %19’u yabancı dil ve %19’u ise kreş ve buna benzer olanakların istenmesinden dolayı personel alım aşamasında sorunlar yaşandığı ifade edilmiştir. Bu sayılar ve oranlar göz önünde bulundurulduğunda serbest bölgede faaliyet gösteren firmaların tecrübeli, eğitilmiş ve usta-çırak gibi belgeye sahip personel istihdam etme sıkıntısı yaşadıkları öncesinden dolayı kalifiye/nitelikli elemanların serbest bölgelerde arzının düşük olduğu ifade edilebilir.

Bölgede kalifiye eleman sıkıntı yaşayan bir firma yöneticisi, bu sıkıntının aşılabileceğini ifade etmiştir. Bunun nasıl yapılacağını ise şu şekilde anlatmıştır:

“Bölge içinde mesleki eğitim kursları açılmalı ve buralara da gençler teşvik edilmelidir. Ben kalifiye eleman aramak için sanayiye gidiyorum gençler bölgeyi bilmedikleri için buraya gelmek istemiyorlar. Ben dünyadaki birçok serbest bölgeyi gezdim, gelişmiş bölgelerin genelinde bölge içinde maliyeti işletici ve devlet tarafından karşılanan mesleki kurslar var.”

Bölgedeki firmaların genelinden buna benzer öneri ve tavsiyeler aldım. Buna göre, bölgedeki istihdam talepleri ve işçi nitelikleri ile ilgili yaşanan sorunların çözümünde bölgelere mesleki kursların açılması gerektiği tespit edilmiştir. Serbest bölgede yat üretimi yapan firmaların tamamına yakını kalifiye eleman sıkıntısı yaşarken, bu firmaların da geneline yakını aynı zamanda belgeli çalışanların bölgede arzının yetersiz olduğunu ifade etmektedirler. Bölgede yabancı dil bilen çalışan talebinin çok az olması, bu talepte bulunanlarında yabancı dili sadece büro çalışanları için tercih etmesi bölgenin istihdam talebi hakkında mavi yakalılara daha fazla ihtiyaç duyulduğu ifade edebilir.

Ayrıca, bazı firmalar istihdam aşamasında çalışanlarla kreş ve buna benzer talepler yüzünden sorunlar yaşandığını ifade etmiştir. Bu firma yöneticilerinden birisi, bu konuda;

“İstihdam aşamasında ve sonrasında çalışanlar ile kreş ve buna benzer talepler yüzünden sorunlar yaşıyoruz. Mesela, biz kendi bünyemizde kreş açmak istiyoruz, ancak işletici kuruluş bazı güvenlik gerekçelerini bahane ederek buna izin vermiyorlar. İşletici firmaya birçok defa kreş konusunda talepte bulunduk, siz işletin biz maliyetini karşılayalım dedik ona da yanaşmadılar. Bizim firmamız kurumsal bir firma çalışanlarımıza ve ailelerine önem veriyoruz.”

Bölgede, bu ve buna benzer sorunlar yüzünden çalışanları ile kreş olmadığı için sorunlar yaşayan firmalar bulunmaktadır. Kreş sorunları yaşayan firmaların genelindeki çalışanların yaş ortalaması 35 yaş altı kadınlardan oluşmakta, bu sebeple de firmalar sıkıntı yaşamaktadır.

3.3.8. Firmaların İstihdam İhtiyaçları

Şubat 2018 TÜİK işgücü istatistiklerine göre; 15 ve daha yukarı yaştaki işsiz sayısı 3 milyon 354 bin kişi olurken, işsizlik oranı %10,6 seviyesinde gerçekleşmiştir (TÜİK, 2018). Türkiye’de işsizlik büyük bir ekonomik ve sosyal sorun haline gelmişken serbest bölgelerin istihdama daha fazla destek vermesi beklenmektedir. Bu yüzden Antalya Serbest Bölgesi’nin istihdam ihtiyacını ve ihtiyaç duydukları çalışanların niteliklerini öğrenmek için aşağıdaki firmaların yöneticilerine, firmalarının mevcut eleman ihtiyaçları sorulmuş ve alınan cevaplar ise tablo 3.9’da düzenlenmiştir.

Tablo 3.9 Firmaların Mevcut Eleman İhtiyaçları

No	Firma	Firmaların Eleman İhtiyacı			
		İhtiyaç Yok	Kalifiye Eleman İhtiyacı Var	İdari Personel İhtiyacı Var	Teknik Personel İhtiyacı Var
1	NOVAMED GMBH		X	X	X
2	ADEN METAL	X			
3	WAGNER KABLO		X		
4	HSY YATÇILIK		X		
5	FRESNIUS MEDİKAL	X			
6	MAQUET MEDİKAL				X
7	CASY TEMİZLİK İLAÇLAMA	X			
8	PHARMAMED MEDİKAL	X			
9	DAMEN YATÇILIK		X		
10	SARP YATÇILIK		X	X	X
11	CMM YATÇILIK	X			
12	CMB YATÇILIK		X		
13	NVL DENİZCİLİK				X
14	SM KROM YAT VE GEMİ EKİPMANI		X		X
15	ARKIN PRUVA YATÇILIK		X		
16	BHL VE WİEDMAN OTOMOSYON	X			
17	ARC AHŞAP		X		X
18	AVAR KOMPOZİT		X		
19	BERİNG NAVAL YATÇILIK	X			
20	ALYA YATÇILIK				X
21	PİNA MARİN	X			
22	MAYRA YATÇILIK	X			
23	ARES TERSANECİLİK		X		
24	MAKRO GEMİ İNŞAAT	X			
25	AGEST ELEKTRONİK OTOMOSYON		X		
26	AVA DENİZ ARAÇLARI		X		
27	VİTRO ANTALYA TARIM	X			
28	MİNAZ TEKSTİL		X		
29	IMECAR ELEKTRİK, ELEKTRONİK	X			
30	SOM-MED TARIM	X			
31	VOSMARİN YATÇILIK	X			
TOPLAM		14	14	2	8

Tablo 3.9’da, ASBAŞ’nde araştırma kapsamındaki firma yöneticilerine mevcut eleman ihtiyaçları sorulduğunda; firmaların %45’inin eleman ihtiyacı olmadığı, %45’inin kalifiye eleman ihtiyacı olduğu, %26’sının teknik personele ihtiyacı olduğu, %6’sının ise idari personel ihtiyacı olduğu tespit edilmiştir.

Görüşme yapılan firma yöneticilerinden bazılarının bölgenin istihdam talebindeki yetersizlik ile ilgili görüşleri sorulduğunda; “Bizim firmamız 20 yılı aşındır burada üretim yapıyor. Biz ilk başladığımızda 200’ü aşkın işçi çalıştırıyorduk, ancak şimdi bu sayı onda

birine kadar düştü. Artık yurtdışındaki müşterilerimiz bizden mal almıyor. Çin’de üretim daha ucuz olduğu için çoğu müşteri mallarını oradan alıyor.” Bir diğer firma yöneticisi ise; “Burada fazla istihdam sağlayan sadece birkaç firma var. Bu firmalarda mecbur kaldıkları için burada faaliyet gösteriyorlar. Bu “x” firmalarının üretim faaliyetleri işçi sağlığına zararlı olduğu için kendi ülkelerinde izin verilmiyor, o yüzden burada faaliyet gösteriyorlar.” cevabını vermiştir.

Bölgedeki mülakatlarda firma yöneticileri yukarıdaki düşüncelere benzer birçok görüş beyan etmiştir. İstatistiksel verilere ve firma yöneticilerinin görüşlerine göre, serbest bölgelerin istihdamı arttırması gerekirken; ya durağanlık gösterdiği ya da istihdama etkisinin farklı nedenlerden dolayı beklentinin çok altında gerçekleştiği ortaya çıkmıştır. ASBAŞ’nin toplam istihdam hacmini bölgedeki 100’e yakın firma içerisinde sadece birkaçı göğüslemiştir. Bu firmalarında üretim aşamalarının çalışan sağlığı açısından uygunluğunun denetlenmesi gerekmektedir.

3.3.9. Firmaların İstihdam İhtiyaçlarını Duyurma Yolları

İş arayan için doğru işi bulmak, işveren için ise doğru işçiyi bulmak emek piyasalarının büyük sorunlarından biridir. Bu sorunun giderilmesi için doğru işçi ile doğru iş, doğru işverenle doğru işçinin bir araya getirilmesini sağlayacak bir mekanizmanın varlığı gereklidir. Bu mekanizmanın varlığını gerektiren diğer bir husus ise emek piyasalarındaki bilgi eksikliğidir. Devletin, emek piyasalarında bilgi eksikliğini giderme ve işçi ve işverenin bir araya gelmesini sağlamaya yönelik çeşitli hizmetlerine istihdam hizmetleri adı verilmektedir (Küçükali ve Lokmacı, 2015: 78). Antalya Serbest Bölgesi’ndeki firmaların emek talebini duyurmak ya da emek arzına ulaşmak için hangi yöntemlere başvurdukları Tablo 3.10 da gösterilmiştir.

Tablo 3.10 Firmaların Eleman İhtiyaçlarını Duyurma Yolları

No	Firma	Eleman İhtiyacını Duyurma					
		Gazete İlanı	İŞKUR	Kariyer.Net	Referans	Tavsiye	Kendileri Geliyor
1	NOVAMED GMBH		X	X			X
2	ADEN METAL		X	X	X		
3	WAGNER KABLO		X	X			X
4	HSY YATÇILIK				X	X	
5	FRESNIUS MEDİKAL		X	X			
6	MAQUET MEDİCAL		X	X			X
7	CASY TEMİZLİK İLAÇLAMA	X	X			X	X
8	PHARMAMED MEDİKAL		X	X			
9	DAMEN YATÇILIK		X		X	X	X
10	SARP YATÇILIK	X		X	X		
11	CMM YATÇILIK	X	X		X		
12	CMB YATÇILIK		X		X	X	
13	NVL DENİZCİLİK	X	X		X		
14	SM KROM YAT VE GEMİ EKİPMANI	X	X		X	X	
15	ARKIN PRUVA YATÇILIK	X	X		X	X	
16	BHL VE WİEDMAN OTOMOSYON		X	X	X	X	X
17	ARC AHŞAP		X		X	X	
18	AVAR KOMPOZİT		X				X
19	BERİNG NAVAL YATÇILIK		X		X		
20	ALYA YATÇILIK		X		X	X	
21	PİNA MARİN				X		
22	MAYRA YATÇILIK				X		
23	ARES TERSANECİLİK	X	X		X		
24	MAKRO GEMİ İNŞAAT		X		X	X	
25	AGEST ELEKTRONİK OTOMOSYON		X	X	X		
26	AVA DENİZ ARAÇLARI		X		X	X	
27	VİTRO ANTALYA TARIM						X
28	MİNAZ TEKSTİL	X					X
29	IMECAR ELEKTRİK, ELEKTRONİK				X	X	
30	SOM-MED TARIM		X	X			
31	VOSMARİN YATÇILIK		X		X	X	
TOPLAM		8	24	11	21	13	9

Tablo 3.10’da, ASBAŞ’nde araştırma kapsamındaki firma yöneticilerine eleman ihtiyaçlarını duyurma yolları sorulduğunda; firmaların %26’sının gazete ilanıyla, %77’sinin İŞKUR aracılığıyla, %68’inin referanslar ile, %42’sinin tanıdıkların tavsiyesi üzerine ve %29’unun ise iş arayanların kendilerinin firmalara başvuru yapması ile istihdam taleplerini karşıladıkları tespit edilmiştir.

Bu sayılar ve oranlar göz önünde bulundurulduğunda serbest bölgede faaliyet gösteren firmaların çalışan ihtiyaçlarını öncelikle İŞKUR ve referanslar aracılığı ile karşıladıkları, ancak çalışan bulamadıklarında diğer faktörlere başvurdıkları tespit edilmiştir. Bölge geneli olarak değerlendirilecek olursa, bölge ve civarında son yıllarda iş arayan sayısında büyük bir artış olması nedeniyle, bölgedeki firmaların istihdam taleplerini karşılamakta hiç zorlanmadıklarını ifade etmişlerdir. Bölgede görüşme yapılan firmalardan sadece bir tanesi çalışan bulma konusunda sıkıntı yaşadığını ve bütün aracı faktörlere rağmen kendi istedikleri özelliklerde çalışan bulamadıklarını ifade etmiştir. Bu yüzden, firma genellikle çalışan ihtiyacını kendi imkânları ile karşıladığını ve işçi bulma yöntemini ise şu şekilde ifade etmiştir:

“Biz bir firmadan çok geniş bir aile gibiyiz, bu yüzden firmamız için eğitilmiş, zeki, çalışkan ve işini sevecek insanları istihdam etmek istiyoruz. Bu insanları da, Akdeniz Üniversitesi’nde mezun olacak öğrencilere seminerler vererek buluyoruz. Aynı zamanda buradaki öğrencilerle tanışma imkânı buluyor, kurumsal olan firmamızı öğrencilerin tanınmasına olanak sağlıyoruz. Örneğin, ben bu firmanın genel müdürüyüm, beni de bu yöntemle işe aldılar.”

Bu yöneticinin ve firmasının uygulamış olduğu istihdam politikası sayesinde, kendileri için en iyi çalışanı istihdam ederek firmalarındaki verimliliğin ve motivasyonun maksimum seviyeye ulaştığını söylemişlerdir.

Yukarıdaki tabloda yer alan verilerin ayrıntısına inilecek olursa, firmaların büro personeli ihtiyaçlarını genellikle “www.kariyer.net” aracılığıyla on-line karşıladıklarını, niteliksiz işçi ihtiyaçlarını İŞKUR aracılığıyla veya iş arayanların firmalarına gelerek iş başvurusunda bulunması ile karşıladıklarını belirtmişlerdir. Yat-Gemi vb. gibi tecrübe gerektiren işler ile ilgili nitelikli çalışanların ise, genellikle tavsiye veya referanslar aracılığıyla istihdam edildiği tespit edilmiştir.

3.3.10. Firmaların İhtiyaç Duyduğu ve Yetiştirilmesini İsteddiği Personel Kriterleri

Dünyada akıllı fabrikaların yaygınlaşması ile birlikte kitlesel işsizliklerin artması beklenmektedir. Buna göre istihdam oranının artırılması için nitelikli işgücüne ihtiyacın fazla, nitelikli işgücü için ise de eğitimin önemli olduğu küresel örgütler tarafından sık sık dile getirilmektedir. Bu yüzden de nitelikli işgücü yetiştirilmesinde özellikle son dönemlerde gelişen teknolojiye paralel olarak eğitimin öneminin daha da arttığı düşünülmektedir (Buyruk, 2018: 614). Hızla değişen teknolojiye uyum sağlayacak nitelikte işgücü yetiştirilmesinin

önemi vurgulanırken, Antalya Serbest Bölgesi'ndeki firma yöneticilerinin bu konudaki düşünce ve talepleri sorulmuş, alınan cevaplar ise Tablo 3.11'de gösterilmiştir.

Tablo 3.11 Firmaların İhtiyaç Duyduğu ve Yetiştirilmesini İstediği Personeller

No	Firma	İşgücü Nitelikleri				
		Mesleki Eğitim Kursları Mezunları	Teknik Meslek Lisesi Mezunları	Meslek Yüksekokulu Mezunları	Lisans Mezunları	Yüksek Lisans ve Doktora Mezunları
1	NOVAMED GMBH	X	X	X		
2	ADEN METAL		X	X		
3	WAGNER KABLO	X	X		X	
4	HSY YATÇILIK	X	X	X		
5	FRESNIUS MEDİKAL				X	X
6	MAQUET MEDICAL				X	
7	CASY TEMİZLİK İLAÇLAMA	X	X	X		
8	PHARMAMED MEDİKAL			X	X	
9	DAMEN YATÇILIK	X	X	X	X	
10	SARP YATÇILIK	X	X	X	X	
11	CMM YATÇILIK	X	X	X		
12	CMB YATÇILIK		X	X		
13	NVL DENİZCİLİK		X	X		
14	SM KROM YAT VE GEMİ EKİPMANI	X	X		X	
15	ARKIN PRUVA YATÇILIK	X	X	X		
16	BHL VE WIEDMAN OTOMOSYON			X	X	
17	ARC AHŞAP	X	X	X		
18	AVAR KOMPOZİT	X	X			
19	BERİNG NAVAL YATÇILIK		X	X		
20	ALYA YATÇILIK	X	X	X		
21	PİNA MARİN	X	X	X		
22	MAYRA YATÇILIK		X	X		
23	ARES TERSANECİLİK	X	X	X		
24	MAKRO GEMİ İNŞAAT			X	X	
25	AGEST ELEKTRONİK OTOMOSYON	X	X	X		
26	AVA DENİZ ARAÇLARI		X	X		
27	VİTRO ANTALYA TARIM	X	X	X		
28	MİNAZ TEKSTİL	X	X			
29	IMECAR ELEKTRİK, ELEKTRONİK.	X	X	X		
30	SOM-MED TARIM			X	X	
31	VOSMARİN YATÇILIK		X	X	X	
TOPLAM		18	25	25	11	1

Tablo 3.11'de, ASBAŞ'nde araştırma kapsamındaki firma yöneticilerine kurum ve kuruluşlarca yetiştirilmesi istenen personel kriterleri sorulduğunda; firmaların %58'i Mesleki

Eğitim Kursları mezunları, %81'i Teknik Meslek Lisesi mezunları, %81 Meslek Yüksek Okulu mezunları, %35'i Lisans mezunları ve %3'ü Yüksek Lisans-Doktora mezunlarının yetiştirilmesini talep ettikleri tespit edilmiştir.

Bu sayılar ve oranlar göz önünde bulundurulduğunda serbest bölgede faaliyet gösteren firmaların Meslek Yüksek Okulu ve Teknik Meslek Lisesi mezunları konularını önceliğinden, kalifiye/nitelikli elemanların serbest bölgelerde istihdam talebinin yüksek olduğu ifade edilebilir.

Firmalarla yapılan görüşmelerin ayrıntısına inilecek olursa, Meslek Yüksek Okulu ile Teknik Meslek Lisesi mezunlarına yat-gemi vb. gibi üretim yapan firmalarda istihdam etmek için talep varken, Mesleki Eğitim Kursları mezunlarına daha çok ara eleman olarak işgücü talebi vardır. Lisans mezunları için ise firmaların satış, pazarlama, muhasebe vb. gibi idari işlerinde istihdam talebi olmaktadır. Bölgede yüksek lisans ve doktora mezunlarına sadece bir firmadan talep gelmiş, bu nitelikteki personelin ise firma yöneticiliği için istihdam edileceği söylenmiştir.

Firma yöneticilerine, serbest bölgelerde lisans ve üzerinde eğitim almış personelin yetiştirilmesini neden talep etmiyorsunuz diye sorulduğunda, görüşülen firmaların neredeyse tamamı üretimlerinde bu vasıftaki insanları çalıştıramadıklarını, çalıştırdıkları halde verim alamadıklarını söylemişlerdir. Ayrıca, bu vasıftaki personellerin tamamına yakınının büro işlerinden başka hiçbir işten anlamadığını, zaten Türkiye'de bu niteliklere sahip birçok insanın işsiz olduğunu, bu yüzden ihtiyaç olmadığını söylemişleridir.

3.3.11. Firmaların Personel Politikaları

Firmaların etkinlik ve verimliliklerinde çalışanların önemi çok büyüktür. Bu yüzden, firma çalışanlarının emeklilik, istifalar, iş akdinin sona erdirilmesi, ölümler, hastalık, kaza, doğum veya uzun süreli alınan izinler gibi nedenlerle işten uzaklaşmaları sonucunda, firmaların faaliyetlerini devam ettirmesi için yeni bir çalışan bulma ya da seçmesine neden olacaktır (Çavdar ve Çavdar, 2010: 81). Buna göre, firmalar başka çalışanları istihdam edecek, bunun sonucunda da çalışanın yeni işine adaptasyonu zaman alacaktır. Buda firmaların etkinliğinde ve verimliliğinde düşüşe neden olabilecektir. Bu yüzden, Antalya Serbest Bölgesi'ndeki firmaların mevcut kalifiye elemanlarının başka bir işe girmek için veya diğer maddi sebeplerden dolayı işten ayrılmasını önlemek için personeline sağladıkları veya sağlayabilecekleri imkânlar sorulmuştur. Alınan cevaplar ise Tablo 3.12'de gösterilmiştir.

Tablo 3.12 Firmaların Mevcut Kalifiye Elamanlarını Ellerinde Tutmak İçin Uyguladığı Yöntemler

No	Firma	Personele Sağlanan İmkânlar					
		Kar Payı Dağıtmak	Prim Vermek	Ücretlere Zam Yapmak	Motivasyon Arttırıcı Hediye vb.	Servis ve Beslenme İmkânı	Hukuki Haklarını Sağlamak
1	NOVAMED GMBH		X		X	X	X
2	ADEN METAL		X		X	X	X
3	WAGNER KABLO				X	X	X
4	HSY YATÇILIK				X		X
5	FRESNIUS MEDİKAL	X	X	X		X	X
6	MAQUET MEDİCAL	X	X		X	X	X
7	CASY TEMİZLİK İLAÇLAMA					X	X
8	PHARMAMED MEDİKAL					X	X
9	DAMEN YATÇILIK				X	X	X
10	SARP YATÇILIK	X	X	X		X	X
11	CMM YATÇILIK			X		X	X
12	CMB YATÇILIK		X	X		X	X
13	NVL DENİZCİLİK					X	X
14	SM KROM YAT VE GEMİ EKİPMANI	X	X			X	X
15	ARKIN PRUVA YATÇILIK					X	X
16	BHL VE WİEDMAN OTOMOSYON					X	X
17	ARC AHŞAP			X	X	X	X
18	AVAR KOMPOZİT					X	X
19	BERİNG NAVAL YATÇILIK			X			X
20	ALYA YATÇILIK					X	X
21	PİNA MARİN	X	X	X			X
22	MAYRA YATÇILIK			X		X	X
23	ARES TERSANECİLİK			X		X	X
24	MAKRO GEMİ İNŞAAT					X	X
25	AGEST ELEKTRONİK OTOMOSYON			X			X
26	AVA DENİZ ARAÇLARI			X		X	X
27	VİTRO ANTALYA TARIM		X			X	X
28	MİNAZ TEKSTİL					X	X
29	IMECAR ELEKTRİK, ELEKTRONİK				X		X
30	SOM-MED TARIM		X				X
31	VOSMARİN YATÇILIK				X	X	X
TOPLAM		5	10	11	9	25	31

Tablo 3.12’de, ASBAŞ’nde araştırma kapsamındaki firma yöneticilerine mevcut personellerine sağladıkları veya sağlayabilecekleri imkânlar sorulduğunda; firmalardan %16’sı kar payı dağıttığını veya dağıtabileceğini, %32’si prim verdiğini veya verebileceğini, %35’i ücretlere seyyanen zam yaptığını veya yapabileceğini, %29’u motivasyon arttırıcı etkinlikler yaptığını, %80’i servis ve beslenme (yemek) imkanı sağladığını ve %100’ü ise çalışanlarının hukuki haklarından doğan borçlarını yerine getirdiklerini ifade etmişlerdir.

Yukarıdaki tabloya bakıldığında, ASBAŞ’nde araştırma kapsamındaki bütün firmalar, personellerinin hukuki haklardan doğan borçlarını yerine getirdiklerini söylemişlerdir. Aslında, çalışana karşı hukuki haklarından doğan borçların ödenmesinin zorunluluğu, serbest bölgelerin çalışanlara sağladığı bir avantajdır. Çünkü bölgede işçi çalıştırmak isteyen firma öncelikle istihdam etmek istediği kişinin bütün SGK vb. gibi resmi evraklarını tamamlayarak bölgedeki yetkili kurum ve kuruluşlara bu belgeleri ibraz etmesi gerekmektedir. Bütün belgelerini ibraz etmediği sürece söz konusu kişinin serbest bölgede çalışmasına izin verilmemektedir. Bu yüzden, serbest bölgelerde çocuk işçi vb. gibi kayıt dışı istihdam yapılamamaktadır.

Bölgedeki firmaların neredeyse tamamı çalışanına servis ve yemek hizmetleri sunmaktadır. Bunları sağlamayan firmalar ise genellikle küçük ölçekli ve az çalışanı olan firmalardır. Çalışanlarının bu ihtiyaçlarını karşılamayan firmalar ise, genellikle yol veya yemek hizmetleri karşılığında bunun parasını çalışanlarının ücretlerine yansıttıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca, firmaların tamamına yakını bölgede çalışan ücretlerinin bölge dışındaki ücretlere göre daha yüksek olduğunu, bu yüzden de çalışanlarla ücretlerde anlaşamama gibi durumlarla karşılaşmadıklarını ifade etmişlerdir.

3.3.12. Serbest Bölgelerin Yatırımcılar Açısından Olumsuz Yönleri

Serbest bölgelerin kullanıcılarına bazı vergisel ve vergi dışı teşvik ve avantajlar sağlamasının yanı sıra, serbest bölge kullanıcılarına karşı dezavantajları da bulunmaktadır. ASBAŞ’nde araştırma kapsamındaki firma yöneticilerine serbest bölgelerin dezavantajları olup olmadığı sorulmuş ve alınan cevaplar Tablo 3.13’de gösterilmiştir.

Tablo 3.13 Serbest Bölgelerde Faaliyet Gösteren Firmaların Dezavantajları

No	Firma	Dezavantajlar					
		Sahaya Giriş-Çıkışlarda Denetimin Fazla Olması	Antalya Serbest Bölgesinin Konumu	İthalat Baskısı	Yerli Firmalarla Rekabet	İşlemlerde Bürokrasinin Çokluğu	Sosyal Yapının Bozulması ve Ücret Adaleti
1	NOVAMED GMBH	X				X	
2	ADEN METAL	X				X	
3	WAGNER KABLO	X				X	
4	HSY YATÇILIK					X	
5	FRESNIUS MEDİKAL	X			X		
6	MAQUET MEDİCAL	X					
7	CASY TEMİZLİK İLAÇLAMA	-	-	-	-	-	-
8	PHARMAMED MEDİKAL	X		X	X		
9	DAMEN YATÇILIK	-	-	-	-	-	-
10	SARP YATÇILIK					X	
11	CMM YATÇILIK	-	-	-	-	-	-
12	CMB YATÇILIK	X					
13	NVL DENİZCİLİK	X	X				
14	SM KROM YAT VE GEMİ EKİPMANI	X		X	X		
15	ARKIN PRUVA YATÇILIK	X			X		
16	BHL VE WIEDMAN OTOMOSYON	X					
17	ARC AHŞAP	-	-	-	-	-	-
18	AVAR KOMPOZİT	X				X	
19	BERİNG NAVAL YATÇILIK	X				X	
20	ALYA YATÇILIK	X			X	X	
21	PİNA MARİN	X			X	X	
22	MAYRA YATÇILIK	X				X	
23	ARES TERSANECİLİK	X				X	
24	MAKRO GEMİ İNŞAAT	X			X	X	
25	AGEST ELEKTRONİK OTOMOSYON	X				X	
26	AVA DENİZ ARAÇLARI	X		X			
27	VİTRO ANTALYA TARIM		X				X
28	MİNAZ TEKSTİL	X					
29	IMECAR ELEKTRİK, ELEKTRONİK	X			X		
30	SOM-MED TARIM	X					
31	VOSMARİN YATÇILIK	X			X		X
TOPLAM		24	2	3	9	13	2

Tablo 3.13’de, ASBAŞ’nde araştırma kapsamındaki firma yöneticilerine bölgenin kullanıcıları açısından dezavantajlarının neler olduğu sorulduğunda; firmalardan %77’si sahaya giriş-çıkışlardaki denetimlerden, %6’sı ASBAŞ’nin konumundan, %10’u ithalat baskısından, %29’u yerli firmalarla rekabetten, %42’si işlemlerdeki bürokrasinin çokluğundan, %6’sı ise sosyal yapının bozulması ve ücret adaletsizliğinden yakınmışlardır.

Bu sayılar ve oranlar göz önünde bulundurulduğunda serbest bölgede faaliyet gösteren firmaların tamamına yakını sahaya giriş-çıkışlardaki denetimlerin ve işlemlerdeki bürokrasinin çokluğundan şikâyetçi olmuşlardır. Bunun nedeni sorulduğunda ise, firmaların üretim için gerekli olan yarı mamullerin sahaya giriş-çıkışında gümrük denetimlerinin fazla zaman aldığını, dolayısıyla da üretimlerinin durma aşamasına geldiğini belirtmişlerdir. Bazı firmalar ise, gümrük memurlarınca sahaya giriş-çıkışlarda keyfi ve düzensiz kontrollerin yapıldığını, kendilerine kaçakçı muamelesi yapıldığını, bu yüzden de küçük duruma düştüklerini belirtmişlerdir. Ancak, bazı firma yöneticileri ise karşıt görüş savunarak sahaya giriş-çıkışlarda yapılan denetim ve kontrollerden memnun olduklarını, bunun kendilerinin ve mallarının güvenliği için gerekli olduğunu savunmuşlardır. Serbest bölgelerde kaçakçılığın men ve takibi için gümrük kontrollerinin ve denetimlerinin yapılması zorunluluk teşkil etmektedir. Ancak, görevli memurlarca yapılan kontrollerde keyfilikten ve karşıdakini rencide edecek şekilde uygulamaların yapılmasından kaçınılması gerekmektedir.

Bir diğer husus da, serbest bölgelerdeki işlemlerde bürokrasinin çok olmasıdır. Bunun sebebi ise, firmaların herhangi bir işlem yapmak için Serbest Bölge Gümrük Müdürlüğü, Serbest Bölge Müdürlüğü ve işletici kuruluş olan ASBAŞ'a ayrı ayrı müracaat yapmaları gerekmektedir. Bunun sonucunda firmaların işlerinde aksamalar meydana gelmektedir. Ancak, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ve Ekonomi Bakanlığı'nın yeni uygulamaya başladığı gümrüklerde "Tek Pencere" uygulaması ile firmalar bütün işlemlerini tek bir uygulama üzerinden yapabileceğinden serbest bölgelerdeki işlemlerin daha hızlı ve kolay olacağı düşünülmektedir.

ASBAŞ'nin konumunun dezavantaj oluşturduğunu düşünen firmalar ise, bu düşüncelerini bölgenin alanının dar olmasına ve bölgeye geliş gidişlerde trafik yoğunluğunun çok olmasına bağlamaktadırlar. Bölgeye son yıllarda yat üretimi yapan firmaların yoğun bir şekilde gelmesiyle, bölgede yer sıkıntısı yaşanmaya başlamıştır.

3.3.13. Serbest Bölgelerin İstihdama Etkisi

Serbest bölgeler etkin bir şekilde işletildiğinde, ihracatı artırma ve çeşitlendirme, istihdam ve gelir yaratma açısından önemi çok büyük olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde bulunan sermayeler, emeğin daha ucuz olduğu gelişmekte olan ülkelere gelmektedir. Emeğin ucuz olduğu ülkeye veya bölgeye gelen sermayenin başka bir bölgede veya ülkede daha ucuz, uysal işgücü ve daha fazla finansal teşvik bulması halinde kolaylıkla bulundukları serbest bölgeyi terk edebileceğinden dolayı serbest bölgelerdeki üretim ve istihdamın kalıcı olmayacağı düşünülmektedir. Buna göre gelişmekte olan ülkemizde bulunan ASBAŞ'nde faaliyet

gösteren firma yöneticilerine “Sizce serbest bölgelerin istihdama etkisi nasıldır?” sorusu sorulmuştur. Araştırma kapsamındaki firmalardan alınan cevaplar ise Tablo 3.14’de gösterilmiştir. Ayrıca, firmalarca verilen cevaplara karşı “Neden?” sorusu yöneltilerek cevaplar hakkında açıklama istenmiş ve alınan bu açıklamalara aşağıda ayrıca değinilmiştir.

Tablo 3.14 Serbest Bölgelerin İstihdama Etkisi

No	Firma	Serbest Bölgelerin İstihdama Etkisi		
		Olumlu	Olumsuz	Etkisiz
1	NOVAMED GMBH	X		
2	ADEN METAL			X
3	WAGNER KABLO	X		
4	HSY YATÇILIK		X	
5	FRESNIUS MEDİKAL		X	
6	MAQUET MEDİCAL	X		
7	CASY TEMİZLİK İLAÇLAMA	X		
8	PHARMAMED MEDİKAL		X	
9	DAMEN YATÇILIK		X	
10	SARP YATÇILIK			X
11	CMM YATÇILIK	X		
12	CMB YATÇILIK		X	
13	NVL DENİZCİLİK	X		
14	SM KROM YAT VE GEMİ EKİPMANI		X	
15	ARKIN PRUVA YATÇILIK		X	
16	BHL VE WİEDMAN OTOMOSYON	X		
17	ARC AHŞAP		X	
18	AVAR KOMPOZİT		X	
19	BERİNG NAVAL YATÇILIK	X		
20	ALYA YATÇILIK	X		
21	PİNA MARİN		X	
22	MAYRA YATÇILIK	X		
23	ARES TERSANECİLİK		X	
24	MAKRO GEMİ İNŞAAT	X		
25	AGEST ELEKTRONİK OTOMOSYON	X		
26	AVA DENİZ ARAÇLARI		X	
27	VİTRO ANTALYA TARIM		X	
28	MİNAZ TEKSTİL	X		
29	IMECAR ELEKTRİK, ELEKTRONİK		X	
30	SOM-MED TARIM		X	
31	VOSMARİN YATÇILIK	X		
TOPLAM		14	15	2

Tablo 3.14’de, ASBAŞ’nde araştırma kapsamındaki firma yöneticilerine serbest bölgelerin istihdama etkisinin nasıl olduğu sorulduğunda; firmalardan %45’i olumludur (pozitif), %48’i olumsuzdur (negatif) ve %7’si ise etkisizdir (nötr) cevapları alınmıştır.

Araştırma kapsamındaki firmalardan serbest bölgelerin istihdama etkisi negatiftir diyen bir yöneticiye bunun nedenini sorulduğunda; “Serbest bölgelerde insanları istihdam etmek bölge dışındaki firmalara göre daha zor. Çünkü iş görüşmesine dahi gümrükten özel izin almamız gerekiyor. Ben istihdam edeceğim kişiyi bölgeye almak için bir sürü engellerle karşılaşıyorum.” gerekçesi ileri sürülmüştür.

Bir başka firma yöneticisine serbest bölgelerin istihdama etkisinin negatif olmasının nedenini sorulduğunda;

“Biz, bu bölge ilk açıldığından beridir burada faaliyet gösteriyoruz. Tamam, bizim için birçok avantajları var buraların ancak, ülke ekonomisi ve istihdamına fazla katkısı olduğuna inanmıyorum. Hatta zararı bile olduğunu düşünüyorum. Bu bölgeler ilk kurulurken ülke ihracatına ve istihdamına katkı sağlayacak diye kuruldu ve devlet tarafından bir sürü yatırım yapıldı buralara. Mesela en basitinden Antalya Serbest Bölgesi için şehrin en iyi yerinden 600 -700 dönümlük arazi tahsis edilmiş... Bence, bu serbest bölge ülke ekonomisine bu arazinin kirası kadar bile katkı sağlamıyordur. Ancak, devletin buralara yaptığı harcamalarla ülke içinde yerli firmalarımıza üretim tesisleri kurulsaydı bu bölgelerin en az 10 katı üretim ve istihdam sağlanırdı.”

Gerekçesini ileri sürerek bölgelerin istihdama etkisinin negatif olduğunda ifade etmiştir. Türkiye’deki serbest bölgelerin ticari hacimlerine ve istihdam durumlarına bakıldığında bölgelerin çoğunun atıl durumda olduğu, ülkeye yapılan yatırımlar karşılığında istenen katkıyı sağlamadığı görüşü savunulabilir. Buna göre, serbest bölgelerin istihdama etkisinin bölgelere göre değişken olduğu, serbest bölgelerin geneli hakkında istihdama etkisi negatiftir veya pozitifdir demenin doğru olmadığı, bütün bölgeler hakkında genel bir yargıya varılamayacağı görüşü belirtilmiştir.

Serbest bölgelerin istihdama etkisinin negatif olduğunu söyleyen, ancak bunun gerekçesini açıklayamayan ya da açıklamak istemeyen yöneticilerin bu konuda söyledikleri genel görüşler ise, “bunun cevabını merak eden serbest bölgelere gelsin, bölgedeki ticaret de istihdam da ortada” demişler konuyu kapatarak açıklama yapmaktan kaçınmışlardır.

Tablo 3.14’de serbest bölgelerin istihdama etkisinin olumlu olduğunu düşünen firma yöneticilerinde ise iki görüş hâkimdir. Birincisi, serbest bölgelerin istihdama etkisinin olumlu olduğunu yalnız yeterli olmadığını düşünmektedirler. Bu düşüncede olan firma yöneticilerinden birine bunun nedeni sorulduğunda şu açıklamada bulundu;

“Bölgede yıllardır çalışan sayısı nerdeyse aynı, kimi zaman artışlar ve azalışlar yaşansa da genel itibariyle işsizliği azaltıcı etkisi fazla olmamaktadır. Bölgede üretimde ve istihdamda beklenen katkı sağlanamıyor. Çünkü çoğu firma birkaç kişi işçi çalıştırıyor ve üretimleri de yok denecek kadar az. Buralara üretim ve istihdama fazla katkı yapacak firmalar gelmeli. Bölgede bakkal açar gibi firma açılıyor. Buna bir sınırlama getirilmesi lazım. Ayrıca bölgede boş yere yer işgal eden firmalar var. Üretim ve istihdam yapmayan firmalar bölgeden çıkarılmalıdır.”

ASBAŞ'nde 100'e yakın firma varken bunların çoğunun ne istihdama ne de üretime yeterince katkı sağlamadığı istatistikî verileriyle birlikte yapılan görüşmeler sonucunda da anlaşılmaktadır. Çünkü bölgedeki söz konusu firmaların birçoğu resmiyette aktif olmalarına rağmen gerçekte herhangi bir üretim vb. faaliyetlerinin olmadığı görülmektedir. Ayrıca bahse konu firmalar, üretim ve istihdama herhangi bir katkı yapmadan serbest bölgede kira vs. maliyetlere neden katlandıkları açıklığa kavuşturulamamıştır.

Serbest bölgelerin istihdama etkisinin olumlu fakat yetersiz olduğunu düşünen bir başka yöneticinin açıklaması ise; "Serbest bölgeler yurtdışı piyasasında oluşabilecek olumsuzluklardan doğrudan etkileniyor. Bunun sonucunda da burada üretimde ve istihdamda dalgalanmalar yaşanıyor. Serbest bölgelerin istihdama etkisi pozitifdir, ama çok düzensiz ve hassas bir yapıya sahiptir." şeklinde olmuştur. Buna göre, serbest bölgelerdeki istihdam yapısı dışsal faktörlere karşı çok hassas bir yapıya sahip olmakla birlikte serbest bölgelerde kalıcı istihdamın zayıf olduğu görülmektedir.

Serbest bölgelerin istihdama etkisinin olumlu fakat yetersiz olduğunu düşünen bir diğer yöneticinin açıklaması ise;

"Serbest bölgelerde istihdam sağlanıyor, bu yüzden katkısı olduğunu inkâr etmiyorum. Ancak, bizim müşterilerimizin neredeyse tamamı yabancı uyruklu olması sebebiyle Türkiye'nin dış politikasında yaşanan olaylar bizi olumsuz etkiliyor. Mesela son yıllarda Almanya ve Hollanda önde olmak üzere bazı ülkeler ile siyasi krizler yaşıyoruz, krizin başlamasından buyana bu ülkelerle olan ticaretimiz zaman zaman durma noktasına geldi."

Bu yöneticinin açıklamasından yola çıkıldığında serbest bölgelerin ülkeler arasında yaşanan diplomatik krizler vs. gibi gerilimlere karşı hassas bir yapıya sahip olduğunu, ev sahibi ülke ile serbest bölgelerden ihracat yapılan ülke ve ülkeler arasında oluşabilecek olayların bölge kullanıcılarının ihracatlarını dolayısıyla da üretimlerini ve istihdamlarını düşürdüğü görüşü savunulmaktadır. Buna göre, serbest bölgelerin istihdama etkisinin pozitif olduğu halde dış etkenlerden çabuk etkilenmesi sebebiyle sürdürülebilir istihdam olanaklarına sahip olmadığı görüşü savunulabilir.

Bölgelerin istihdama etkisinin olumlu ancak yetersiz olduğunu savunan diğer firma yöneticisi ise; "Serbest bölgeler istihdam konusunda çok etkili yerlerdir, ama yetersizdir. Bunun sebebi ise buralarda çalıştırmak için kalifiye eleman bulamıyoruz. Çoğu zaman kalifiye eleman yetersizliğinden siparişlerimizi yetiştiremiyoruz. Bölgelerdeki kalifiye eleman ihtiyacı giderilirse üretimimde ve istihdamda artış sağlanır." Buradaki yönetici ise, serbest bölgelerin istihdama katkısının olduğunu ancak, bölgelerde istihdam edebilecek kalifiye eleman bulamadıklarından dolayı bölgelerin istihdama katkısının az olduğunu savunmuştur. Daha öncede birçok defa bahsettiğimiz gibi serbest bölgede faaliyet gösteren firmaların

neredeyse tamamı nitelikli çalışan bulamamaktadırlar. Bu yüzden, küreselleşen uluslararası ticaretin gelişimine paralel olarak üretimin ve üretim teknolojilerinin çeşitliliğinde artış yaşanırken, üretimde istihdam edilmek istenen insanların niteliklerinde de eş zamanlı gelişme beklenmektedir. Buna göre, serbest bölgelerde yeni üretim teknolojilerine uyum sağlayacak nitelikli personellerin eğitim ve gelişiminin sağlanması yoluyla zengin çeşitli niteliklere sahip işgücü arzı arttırılmalıdır. Bu sayede serbest bölgelerde üretim ve istihdamda artış yaşanacağı beklenmekte ve üstün teknolojilere sahip uluslararası yatırımcıların bölgelere gelmesi için teşvik unsuru olacağı düşünülmektedir.

Serbest bölgelerin istihdama etkisi olumludur cevabını verenlerin gerekçelerindeki ikinci görüş ise, serbest bölgelerin koşulsuz istihdamı arttırması, buraların ülke ekonomisine ve istihdamına büyük bir katkısının olmamasıdır. Bu cevapları veren firmaların neredeyse tamamına yakınının, bölgenin toplam istihdamındaki payı büyük olan yabancı yatırımcılardan oluştuğu görülmüştür. Bu yöneticilerden birisinin yorumu ise şu şekildedir; “Sizde görüyorsunuz burada binlerce kişi çalışıyor, evine ekmek götürüyor. Buralar olmazsa bu kadar kişi nerede çalışacak. Türkiye’de işsizliğin büyük bir sorun olduğunu herkes biliyor. Bu yüzden serbest bölgelerin ülke istihdamına katkısının büyük olduğunu düşünüyorum.” Buna göre serbest bölgelerin istihdama etkisinin nasıl olduğu görüşleri firmadan firmaya değişiklik göstermektedir. Ancak, serbest bölgelerin istihdama etkisinin nasıl olduğu konusunda doğru bir değerlendirme yapabilmek için, bölgelerin genelinin yıllar itibarıyla istihdama ne oranda katkı yaptığı ve bu katkının devletçe verilen teşvikler, imtiyazlar ve harcamalar karşısındaki karşılanabilirliğinin sağlaması yoluyla yapılması gerekmektedir.

Bölgedeki bazı firma yöneticilerinin ise, serbest bölgelerin istihdama herhangi bir etkisinin olmadığını savunmuşlar ve bunun gerekçelerini açıklamışlardır. Bu cevabın alındığı firma yöneticilerinden birisi görüşünü aşağıdaki gibi belirtmiştir;

“Ben yıllardır serbest bölgede çalışıyorum. Burasının istihdama hiçbir etkisi yoktur. Nedeni ise, biz bölgede faaliyet göstermeseydik bölge dışında aynı faaliyeti gösterecektik. Buranın bir kısım avantajı var diye buraya geldik. Ancak bölge dışına göre dezavantajları da var. Bu dezavantajlardan kaçıp bölge dışında faaliyet gösteren birçok firma var. Bu giden firmalar aynı işçilerle çalışmaya devam ediyorlar. Yani burası olmazsa işçi ve işveren başka yerde yine bulur birbirlerini.”

Bu firma yöneticisinin görüşüne göre, serbest bölgelere sağlanan avantajların bölge dışında faaliyet gösteren firmalar karşısında kayda değer avantajlarının kalmadığını ve buna göre firmaların bölgede üretim yapmakla bölge dışında üretim yapmanın arasında herhangi bir fark olmadığı belirtilmektedir. Dolayısıyla bu yönetici serbest bölgelerin istihdama hiçbir etkisinin olmadığını savunmaktadır. Ancak, bu durumun bölgedeki yerli ve yabancı yatırımcılar açısından ve firmaların faaliyet konuları bakımından farklılıklar arz edebilmektedir.

ASBAŞ’nde faaliyet gösteren Tablo 3.14’te yer alan firma yöneticileri ile yapılan bu görüşmede serbest bölgelerin istihdama etkisi konusunda olumlu ve olumsuz cevaplar alınmış ve alınan bu cevaplara verilen çarpıcı ifadelere yer verilmiştir. Öte yandan, Türkiye’de serbest bölge uygulaması ekonomik ve siyasi alanlarda büyük amaçlar hedeflenerek oluşturulmuştur. Ancak bölgelerin faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan gerçeklerle karşılaştığında olayların değişebildiği görülmektedir. Ama yine de, serbest bölgelerin Türkiye toplam istihdam oranını arttırdığı görülüyorsa, bölgelerin istihdamı etkilemediği söylenemez. Ancak serbest bölgelerden siyasal beklentilerin ekonomik problemler karşısında gerçekçi olmadığı söylenebilir.

3.3.14. Serbest Bölgelerde İstihdamı Arttırmanın Yolları

Türkiye’nin ekonomi politikalarına bakıldığında, bu politikaların uzun yıllardır üretimi ve istihdamı yok sayan bir anlayışla yürütüldüğü görülmektedir. Bu yüzden üretim ve istihdam gibi ülkenin en önemli sosyo-ekonomik konularına hiçbir müdahalede bulunulmamış; piyasanın gündelik işleyişine terk edilmişlerdir. Türkiye’de üretimin yetersizliği ve işsizlik gibi sorunların aşılması, üretim ve istihdam arttırıcı politikalara ağırlık verilmesiyle gerçekleşecektir (Bedük, 2004: 39). Bu yüzden, üretim ve istihdam gibi faydalar sağlaması için kurulmuş olan serbest bölgelerde, istihdamın arttırılması için hangi uygulamaların yapılması gerektiği ASBAŞ’nde araştırma kapsamındaki firma yöneticilerine sorulmuş, alınan tavsiye ve öneriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3.15 Serbest Bölgelerde İstihdamı Arttırma Yolları

No	Firma	İstihdamı Arttırma Yolları							
		İşçi Sigorta Primlerinde Muafiyet	Firmalara Uygulanan Kira, Enerji Vb. Maliyetlerin Düşürülmesi	Bürokrasinin Azaltılması	Serbest Bölgelerin Altyapılarının Düzenlenmesi	ARGE Çalışmalarının Yaygınlaştırılması	Serbest Bölgelerin Yurt İçinde ve Dışında Tanıtımın Yapılması	Firmaların Faaliyetlerine Göre Örgütlenmesinin Sağlanması	Serbest Bölgelerin İhtisaslarına Göre Sınıflandırılması
1	NOVAMED GMBH	X		X	X	X	X	X	
2	ADEN METAL	X		X	X		X		
3	WAGNER KABLO	X		X	X	X			
4	HSY YATÇILIK	X	X	X	X	X	X	X	X
5	FRESNIUS MEDİKAL	X	X	X	X	X	X	X	
6	MAQUET MEDİCAL	X	X	X	X		X	X	
7	CASY TEMİZLİK İLAÇLAMA	X	X	X		X	X		
8	PHARMAMED MEDİKAL	X	X	X	X	X	X	X	
9	DAMEN YATÇILIK						X		X
10	SARP YATÇILIK	X		X	X	X	X	X	X

11	CMM YATÇILIK	X		X	X		X	X	X
12	CMB YATÇILIK	X	X		X			X	X
13	NVL DENİZCİLİK	X	X	X	X	X	X	X	X
14	SM KROM YAT VE GEMİ EKİPMANI	X	X	X	X	X	X		X
15	ARKIN PRUVA YATÇILIK				X			X	X
16	BHL VE WİEDMAN OTOMOSYON	X	X	X		X	X	X	
17	ARC AHŞAP	X		X		X	X	X	
18	AVAR KOMPOZİT	X	X	X	X	X	X	X	
19	BERİNG NAVAL YATÇILIK	X		X	X	X	X	X	X
20	ALYA YATÇILIK	X		X	X	X	X	X	X
21	PİNA MARİN	X		X		X	X		X
22	MAYRA YATÇILIK	X		X	X	X	X		X
23	ARES TERSANECİLİK	X		X	X	X	X		X
24	MAKRO GEMİ İNŞAAT	X		X	X		X		X
25	AGEST ELEKTRONİK OTOMOSYON	X		X	X		X	X	
26	AVA DENİZ ARAÇLARI	X	X	X	X	X	X	X	X
27	VİTRO ANTALYA TARIM	X	X			X			
28	MİNAZ TEKSTİL	X	X	X	X	X	X	X	
29	IMECAR ELEKTRİK, ELEKTRONİK			X	X	X			
30	SOM-MED TARIM	X	X	X	X	X	X	X	
31	VOSMARİN YATÇILIK	X	X		X	X	X	X	X
TOPLAM		28	15	26	25	23	26	20	16

Tablo 3.15’de, ASBAŞ’nde araştırma kapsamındaki firma yöneticilerine, serbest bölgelerde istihdamı arttırmak için ne gibi uygulamaların yapılması gerektiği sorulduğunda; firmaların %90’ı SB’lerde çalışanların işçi sigorta primlerinde muafiyet sağlanması, %48’i SB’de kira, enerji vb. gibi maliyetlerin düşürülmesi, %84’ü bürokrasinin azaltılması, %81’i SB’lerin altyapılarının üretimlere daha uygun olacak şekilde düzenlenmesi, %74’ü SB’lerde ARGE çalışmalarının yaygınlaştırılması ve teşvik edilmesi, %84’ü SB’lerin yurt içinde ve dışında tanıtımlarının yapılması ile firmaların bölgelere teşvik edilmesi, %65’i SB kullanıcılarının faaliyetlerine göre örgütlendirilmesi ve %52’si ise SB’lerin üretim yoğunluğu olan ürünlerde ihtisaslaştırılmasının sağlanmasının gerektiği yönünde cevaplar alınmıştır.

Tablo 3.15’deki veriler ile elde edilen oranlar göz önünde bulundurulduğunda, ASBAŞ’nde faaliyet gösteren firmaların çalışanlarına ödedikleri işçi sigorta primlerinin istihdamlarını olumsuz etkilediği önceliğinden, serbest bölgelerde çalışanların işçi sigorta primlerinde yapılacak herhangi bir indirim veya muafiyetin serbest bölgelerde istihdamı arttıracığı tespit edilmiştir.

Serbest bölgelerde işletici kuruluşlarca bölge kullanıcılarına hizmet, kira ve enerji kullanımlarının fiyatlaması yapılarak bunların bedelleri firmalardan tahsil edilmektedir. Bölge kullanıcıları, bölgedeki faaliyetlerinden kaynaklanan bu maliyetlerin hakkaniyete uygun olarak alınmadığı, bölge dışına göre daha pahalı olduğunu iddia etmişlerdir. Bu nedenle

serbest bölgelerde firmalara yüklenen bu maliyetlerin bölge dışına göre fazla olmasının bölge istihdamını olumsuz etkilediği tespit edilmiştir.

Serbest bölgelerde işletici kuruluş dışında Serbest Bölge Gümrük Müdürlüğü, Serbest Bölge Müdürlüğü ve Emniyet Amirliği bulunmaktadır. Buna göre, bölge içinde olan faaliyetlerde ve giriş-çıkışlarda yaşanan işlemlerde bürokrasinin çokluğunda yaşanan sorunların bölgedeki firmaları bölgeden çıkma düşüncesine ittiği, bu nedenle de serbest bölgelerde istihdamı olumsuz etkilediği görüşüne varılmıştır. Ancak, serbest bölgelerde bürokrasinin azaltılması ve işlemlerin hızlanması için daha önce de bahsettiğimiz gibi bu yıl aktif olarak uygulanmaya başlanan “Tek Pencere” uygulaması ile bölgelerdeki bu sorunun bir nebze olsun azalacağı düşünülmektedir.

Yukarıdaki tablodan hareketle serbest bölgelerde üretimlere uygun altyapı ile üstyapının inşa edilmesinin ve üretimleri destekleyici ve geliştirici hizmetlerin yapılmasının serbest bölgelerdeki üretimi arttıracak ve dolayısıyla da istihdama katkısının olacağı tespit edilmiştir.

Görüşme yapılan bazı firma yöneticileri serbest bölgelerde AR-GE konusunda çalışmaların yetersizliğinden yakınmıştır. Bölgelerde istihdamı ve üretimi arttırmak için firmaların AR-GE konusunda bilinçlendirilerek bu yönde çalışmaların yaygınlaştırılmasının bölgelere teknoloji transferinin girişini hızlandıracak düşünülmektedir. Bu sayede serbest bölgelere teknoloji ile birlikte gelen yabancı sermayenin bölgelerde yeni üretim sahalarının gelişmesini sağlayacağı, bunun sonucunda da yeni iş kolları ile birlikte yeni istihdam sahaları yaratacağı, dolayısıyla da istihdamı arttıracak görüşüne varılmıştır.

Ayrıca, Türkiye’deki serbest bölgelerin yurt dışında ve yurt içinde yatırımcılar tarafından yeterince tanınmadığı vurgulanmıştır. Bu nedenle serbest bölgelerde istihdamın ve üretimin artması için yabancı ve yerli yatırımcılara serbest bölgelerin sağlayacağı teşvik ve avantajlar hakkında tanıtımların yapılması gerekmektedir. Bu sayede serbest bölgelere daha fazla yatırımcı gelecek ve bölgelerin üretime ve istihdama sağladığı katkı artacaktır.

Bilindiği üzere bütün serbest bölgelerde bazı malların üretilmesinde yoğunluk yaşanmaktadır. Daha öncede bahsettiğimiz üzere ASBAŞ, yat üretimi alanında dünyada ve Türkiye’de önemli bir yere sahiptir. Ancak, bölgede yat üretimi yapan firmalara karşı bazı kısıtlılıklar meydana gelmektedir. Bunlardan en önemlisi yer sıkıntısıdır. Bu yüzden ASBAŞ’nin yat üretiminde ihtisaslaşmasını sağlamak için limana gereksinim duymayan bölgedeki diğer firmaların kendi faaliyet konularında olan başka bölgelere kaydırılması gerekmektedir. Bu sayede, ASBAŞ’nin yat üretiminde gelişmesinin sağlanmasıyla bölgede üretim ve istihdamın artacağı tespit edilmiştir.

Firma yöneticilerinin görüşlerine ve bölgede yapılan gözlemlere göre ASBAŞ'nin yat üretimi alanında ihtisaslaşmasının, serbest bölge üretimine ve istihdamına olumlu etki yapacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu uygulamayla, serbest bölgelerin üretimin yoğun olduğu sektörde ihtisaslaştırılmasıyla bölgelerin üretim ve istihdamının arttıracağı düşünülmektedir.

Genel olarak bakıldığında, yukarıda bahsedilen bazı değişiklik ve düzenlemelerin yapılmasıyla serbest bölgelerde istihdamın artacağı söylenebilir.

SONUÇ

Dünyada serbest bölge uygulamaları gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından farklı amaçlar için kullanılmaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki serbest bölgeler, genellikle üretim faaliyetlerinden ziyade ticari faaliyetler amacıyla kurulmuşken, gelişmekte olan ülkelere ihracat, üretim ve istihdamı arttırmak amaçları ile kurulmuşlardır. Gelişmekte olan Türkiye’de de serbest bölgelerin kurulmasında bu amaçlar etkili olmuştur.

Bu çalışmada, Türkiye’deki serbest bölgelerin kurulma amaçlarını, özellikle istihdam açısından uygun faaliyet gösterip göstermediklerini ortaya çıkarmak ve bölgelerde istihdamı arttırmak için nelerin yapılmasının gerektiğini tespit etmek amacıyla Antalya Serbest Bölgesi’nde firma yöneticileri ile derinlemesine mülakat yöntemi kullanılarak bir araştırma yapılmış olup serbest bölgelerin istihdam ile ilişkisi hakkında bazı tespitler ve öneriler geliştirilmiştir.

Yapılan araştırma sonucunda, Türkiye’deki serbest bölgelerin ticari hacimleri ve istihdam durumları incelendiğinde birkaç bölge dışında serbest bölgelerin etkin bir şekilde çalışmadığı ve bu nedenle kendilerinden beklenen ihracat, üretim ve istihdam hedeflerine ulaşamadıkları görülmektedir. Ayrıca, yapılan araştırmada, serbest bölgelerin toplam ticari hacimleriyle toplam istihdamları arasında olumlu ya da olumsuz herhangi bir ilişki saptanamamıştır. Bu nedenle serbest bölgelerde gerçekleşen ticari faaliyetlerin artış ve azalışlarının istihdamı doğrudan etkilemediği düşüncesine varılmıştır. Buna örnek vermek gerekirse, Tablo 2.11’de Trabzon Serbest Bölgesi’nin 2015 yılında %800 den fazla artış gösteren ticaret hacmine karşılık bölgede istihdam edilen kişi sayısı sadece 1 kişi artarak 47’den 48’e çıkmıştır.

Serbest bölgelerde çalışanların demografik yapısı incelendiğinde, kadın çalışan oranı Türkiye’nin toplam kadın işgücü istihdamı oranının üzerindedir. Bununla birlikte, bölgelerde istihdam edilen kadın çalışanlara karşı bazı kısıtlamalar tespit edilmiştir. Bölgedeki kurumsal olmayan küçük ölçekli firmalarda yoğun olmakla birlikte; doğum izni, süt izni, vb. haklar nedeniyle işverenlerin çocuk sahibi olan/olma ihtimali olan kadınların istihdamına olumsuz bakıldığı yapılan mülakatlarda ifade edilmiştir. Bu olumsuz bakışında etkisiyle kurumsal olmayan firmaların kadın işgücü talebinin 35 yaş ve üzerinde olduğu yapılan çalışmanın önemli bulgularından birisi olarak ortaya çıkmaktadır. Serbest bölgelerde kadın çalışanların karşılaştığı ikinci önemli sorun ise bölgelerde kreş ve gündüz bakım evinin bulunmamasıdır. Bu nedenle kadın çalışanların çocuk sahibi olduklarında işten ayrılma yolunu tercih ettikleri ve iş başvurusunda bulunan kadınların ise bölgede kreş bulunmadığı gerekçesi ile başka

alanlara yöneldiği yapılan mülakatlarda ifade edilmiştir. Personeline kreş imkânı sunmak isteyen bazı firmaların ise serbest bölge işletici kuruluşunca güvenlik gerekçesiyle bu taleplerinin kabul edilmediği öğrenilmiştir.

Antalya Serbest Bölgesi'nde araştırma kapsamındaki firmalarda, kadın ve erkek istihdam oranlarında görülen farklılığın nedeni sorulduğunda, işletmelerin faaliyet konularının buna neden olduğu tespit edilmiştir. Örneğin, bölgede yat üretimi gibi teknik bilgi ve fiziki güç isteyen üretim sektörlerinde faaliyet gösteren firmalarda, 35 yaş ve üzeri erkek istihdamı daha fazladır. Ancak, fiziki güce daha az ihtiyaç duyulan, fazla teknik bilgi ve beceri gerektirmeyen genellikle medikal ve tekstil sektörlerinde faaliyet gösteren firmalarda kadın çalışanların yoğunluk kazandığı ve yaş ortalamalarının da 35 ve altı olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, yapılan araştırmada, bölgede çalışanların yaş aralıklarına bakıldığında, 18-33 yaş aralığında 1.923 kişi (%57,6), 34-49 yaş aralığında 1.415 kişi (%42,4) çalışmaktadır. Bu oranlara göre, bölgedeki firmaların 18-33 yaş aralığında kadın çalışanları talep ettikleri tespit edilmiştir.

Serbest bölgeye giriş ve çıkışlarda; Gümrük kontrolünden kaynaklanan denetimlerin düzensiz ve bölge kullanıcılarını rencide edecek şekilde yapılması, serbest bölgeye malların giriş ve çıkışlarında uygulanmakta olan gümrük işlemlerinin firmaların üretimlerini olumsuz etkilemesi, idarece uygulanmakta olan mesai hesaplamalarının bölgeden bölgeye farklılıklar göstermesi gibi sorunların firmaları ve çalışanlarını olumsuz etkilediği anlaşılmıştır. Ayrıca, serbest bölge işletici kuruluşlarının, kullanıcı firmalara karşı uyguladığı fiyatlandırma (kira, su, park, giriş kartı, vb.) bedellerinin bölge dışına göre daha pahalı olması, serbest bölgelerin bölge dışına göre avantajını azalttığı tespit edilmiştir. Yaşanan bu ve buna benzer idari ve bürokratik sorunların bölgede faaliyet gösteren firmaların bölge veya ülke dışına yatırım yapma kararlarına etki ettiği, dolayısıyla da serbest bölgelerdeki istihdamın bunlardan olumsuz etkilendiği saptanmıştır.

Serbest bölgelerde çalışanların demografik yapısı incelendiğinde, kadın çalışan oranı Türkiye'nin toplam kadın işgücü istihdamı oranının üzerindedir. Bununla birlikte, bölgelerde istihdam edilen kadın çalışanlara karşı bazı kısıtlamalar tespit edilmiştir. Bölgedeki kurumsal olmayan küçük ölçekli firmalarda yoğun olmakla birlikte; doğum izni, süt izni, vb. haklar nedeniyle işverenlerin çocuk sahibi olan/olma ihtimali olan kadınların istihdamına olumsuz bakıldığı yapılan mülakatlarda ifade edilmiştir. Bu olumsuz bakışında etkisiyle kurumsal olmayan firmaların kadın işgücü talebinin 35 yaş ve üzerinde olduğu yapılan çalışmanın önemli bulgularından birisi olarak ortaya çıkmaktadır. Serbest bölgelerde kadın çalışanların karşılaştığı ikinci önemli sorun ise bölgelerde kreş ve gündüz bakım evinin bulunmamasıdır.

Bu nedenle kadın çalışanların çocuk sahibi olduklarında işten ayrılma yolunu tercih ettikleri ve iş başvurusunda bulunan kadınların ise bölgede kreş bulunmadığı gerekçesi ile başka alanlara yöneldiği yapılan mülakatlarda ifade edilmiştir. Personeline kreş imkânı sunmak isteyen bazı firmaların ise serbest bölge işletici kuruluşunca güvenlik gerekçesiyle bu taleplerinin kabul edilmediği öğrenilmiştir.

Yapılan bu çalışmada, Antalya Serbest Bölgesi'ndeki firmaların tamamına yakını, kurum ve kuruluşlarca üretimi ve istihdamı arttırmak için sağladığı yatırım artırıcı destek ve teşviklerden faydalanmadığı tespit edilmiştir. Bunun nedeninin ise, firmaların bu destek ve teşvikler hakkında yeterince bilgi sahibi olmadıkları ya da faydalanma konusunda ümitsiz oldukları görülmüştür.

Antalya Serbest Bölgesi'nde araştırma kapsamındaki firma yöneticileriyle yapılan mülakatta, serbest bölgelerin istihdama etkisinin nasıl olduğu sorulduğunda; firmalardan %45'i olumludur (pozitif), %48'i olumsuzdur (negatif) ve %7'si ise etkisizdir (nötr) cevapları alınmıştır. Alınan bu cevaplara göre, serbest bölgelerin istihdama etkisinin olumsuz olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak, araştırma kapsamındaki firmalardan alınan bu cevapların farklı gerekçelere dayandırıldığı görülmüştür. Bu gerekçeler hakkında genel bir değerlendirme yapılırsa;

Serbest bölgelerin istihdama etkisinin olumlu olduğu cevabı alınan firmaların yarısından fazlası, bölgelerin istihdama etkisinin olumlu ancak yeterli olmadığı görüşünü savunmuşlar ve nedenlerini de sonuç ve önerilerde değindiğimiz bazı idari ve kurumsal engellemelere dayandırmışlardır. Bölgelerin istihdama etkisinin olumlu olduğunu savunan diğer firmalar ise, serbest bölgelerin istihdama etkisinin pozitif olduğunu ve Türkiye'deki işsizliği azaltmada başarılı bir uygulama olduğunu belirtmişlerdir. Serbest bölgelerin istihdama olumlu ancak yeterli beklenen düzeyde etki etmediğini savunan firmaların ticari hacimleri ve istihdam büyüklükleri orta ölçekte iken, serbest bölgelerin ülkede işsizliği azaltıcı önemli bir uygulama olduğunu düşünen firmalar ise bölgenin ticari hacim ve istihdamları en çok olan firmalarıdır.

Serbest bölgelerin istihdama etkisini olumsuz olduğunu düşünen firmaların gerekçelerinde ise, serbest bölgelerin etkin kullanılmayarak devlete kaynak israfına neden oldukları, serbest bölgelerin amaçları dışında kullanıldıkları ve uzun vadede ülke ekonomisine zararlarının olduğu gibi sorunlar belirtilmiştir. Bu görüşte bulunan firmalar ise, ticari hacimleri ve istihdamları ile bölgedeki küçük ve orta ölçekli firmalardır.

Serbest bölgelerin istihdama hiçbir etkisinin olmadığını söyleyen firmaların gerekçeleri ise, serbest bölgelerin eskisi gibi avantajlarının olmadığını, bölge dışına göre birçok dezavantajlarının bulunduğunu, bu yüzden de bölgedeki firmaların faaliyetlerini bölge

dışına taşımaya başladıklarını belirtmişlerdir. Bu görüşte bulunan firmalar ise, ticari hacimleri ve istihdam durumları bakımından bölgedeki küçük ölçekli firmalardır.

Türkiye ekonomisine katkısı fazla olan bölgelerde bulunan bazı firmaların serbest bölgelerin etkinliğini azalttığını söyleyebiliriz. Örnek vermek gerekirse, Antalya Serbest Bölgesi örneğinde görüşme yapılan 31 firmanın 2017 yılı sonu itibarıyla 3.338 çalışanı mevcutken bölgenin genelinde faaliyet gösteren toplam 98 firmanın çalışan sayısı 3.842 kişidir. Ancak bölgede görüşme yapılamayan 67 firmanın toplam çalışan sayısı ise sadece 504 kişidir. Görüşme yapılamayan firmalardan çoğunun bölgede resmi olarak faaliyeti görülmekte iken, bazılarının bölgede fiilen herhangi bir faaliyeti görülmemiştir. Buradan anlaşılabileceği üzere; bölgede istihdama ve ekonomiye hiçbir katkısı olmayan, bölgeyi gereksiz işgal eden ancak işletici kuruluşa kira vb. gibi mükellefiyetlerini yerine getiren firmalar bulunmaktadır. Bu tip atıl firmalar nedeniyle, serbest bölgelerde faal olarak çalışan firmaların bölgede yer sıkıntısı gibi nedenlerle büyümesinin engellendiği, bunun sonucunda da üretimini ve istihdamını arttıramadığı tespit edilmiştir.

Türkiye’de faaliyet gösteren 18 serbest bölgede 60.000 civarında çalışan bulunmakta iken Almanya’nın sadece Hamburg Serbest Limanı’nda 1.000 firmada 60.000’in üzerinde çalışan vardır. Türkiye’nin serbest bölgeleri kurma sebeplerinden birisi olan istihdam yaratma amacı açısından bakıldığında, ucuz işgücünün yoğun olduğu gelişmekte olan Türkiye’deki serbest bölgelerde, emeğin daha pahalı olduğu gelişmiş ülkelere göre istihdam edilenlerin daha az olmasının nedeni idari ve kurumsal yapıların serbest bölgelerde üretimi ve istihdamı artırıcı değil de engelleyici yöntemler uygulamasıdır.

Yapılan bu çalışmada, serbest bölgelerin istihdama etkisinin ne durumda olduğu araştırılmış, alınan cevaplar ve cevaplara yapılan açıklamalar ve tavsiyeler üzerine, serbest bölgelerin istihdama etkisinin firma veya bölgeler açısından görece değişken olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca, serbest bölgelerde istihdamı engelleyici faktörler de incelenmiş ve bunların çözümü için aşağıda yer alan öneriler sunulmuştur:

1. Serbest bölgelerin işleyişini olumsuz etkileyecek sorunlara karşı yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

Örneğin, başarılı bölgelerdeki belirli üretim, ihracat ve istihdam hedefinin altına düşen firmaların serbest bölgelerden çıkarılabilmesinin yolunu açacak yasal değişiklikler yapılarak aktif firmalara yer açılması sağlanmalıdır. Başarısız, beklentileri karşılamayan serbest bölgelerin ise, devlet desteklerini boşa kullanmasının önüne geçilmesi ve bu kaynakların başarılı serbest bölgelere aktarılması ya da farklı üretim alanlarına kaydırılması kamu kaynaklarının

etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde kullanılması için büyük önem arz etmektedir. Bunun için gerekli yasal düzenlemeler hızla çıkarılmalıdır.

2. Serbest bölgelerde mevzuattan kaynaklanan üretimi engelleyici veya geciktirici uygulamaların, üretimi dolayısıyla da istihdamı olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Serbest bölgeye giriş ve çıkışlarında kurum ve kuruluşlarca uygulanmakta olan denetimlerin herkese ve her firmaya göre objektif olarak daha düzenli bir şekilde yapılması sağlanmalıdır. Ayrıca, bölgelerde uygulanmakta olan mesai ücretlerinin bölgeler ve uygulanan firmalar arasında farklı olmaması, hakkaniyet ve eşitlik ilkelerine göre hesaplama yapılması iş barışının, verimliliğin ve istihdamın artmasına neden olacaktır.
3. Serbest bölgelerde bebeği ve çocuğu olan kadınlar için emzirme odaları ve kreş/gündüz bakım evleri yapılması kadın istihdamının artmasını sağlayacaktır.
4. Serbest bölgelerde istihdam talepleri ve işçi nitelikleri ile ilgili yaşanan sorunların çözümünde bölgelere yakın olan Meslek Yüksek Okulları'nda ve Meslek Liselerinde serbest bölgelerin ihtiyacına yönelik bölümler açılmalı ve bu bölümlere alınan öğrencilerin ilgili firmalarda staj yapmaları sağlanmalıdır. Ayrıca, İŞKUR serbest bölgelerde irtibat bürosu kurarak, firmalarla yakın ilişkide bulunması, ihtiyaç duyulan alanlarda işbaşı eğitim programları düzenlemesi nitelikli işgücünün yetişmesi ve istihdamın artırılması için fayda sağlayabilir.
5. Üniversite-serbest bölge-firmalar arasında yapılacak işbirliği ile öğrencilerin işbaşında eğitim görebilecekleri bir yapının geliştirilmesi istihdamın artırılmasında ve nitelikli eleman ihtiyacının karşılanmasında uygun bir model olabilecektir.

Bu modele başarılı bir örnek İrlanda'dan gösterilebilir. İrlanda'nın Shannon Serbest Bölgesi ile Limmerick Üniversitesi'nin aralarında yapmış olduğu anlaşmaya göre, öğrencilere lisans ve lisansüstü projeler için finansman sağlanmakta ve serbest bölgedeki firmaların ya da kuruluşların nitelikli eleman ihtiyaçlarının bu öğrencilerden karşılanmaktadır. Buna göre üniversiteden mezun olanların bölgede istihdam edilmesi ve aralarında sürekli bilgi alış veriş sağlanması gibi konularda birlikte çalışılmaktadırlar. Bununla birlikte bu serbest bölgeye yatırım yapacak firmaların elemanlarına yönelik mesleki eğitimler bölge tarafından ücretsiz verilmektedir.

6. Antalya Serbest Bölgesi'nde faaliyet gösteren firmaların, çalışanlarına ödedikleri işçi sigorta primlerinin istihdamlarını olumsuz etkilediği ve çalışanlarının sigorta primlerinin maliyetinden dolayı personel istihdam etme sürecinde sıkıntı yaşadıkları

tespit edilmiştir. Buna göre serbest bölgelerde çalışanların işçi ve sigorta primlerinde indirim veya muafiyet yapılması gerekmektedir.

Örneğin, dünyanın en büyük ekonomik gücüne sahip olan ABD’de dahi serbest bölgelerde istihdam edilecek her çalışan için, firmalara istihdam oranı kadar yatırımlarda hibe, kredi vb. istihdamı teşvik edici birçok maddi destekler bulunmaktadır. Buna göre, serbest bölgelerde istihdam edilecek kişilerin SGK primleri konusunda devlet destek ve teşvikleri ile ilgili bir yasal değişikliğin yapılması bölgelerde istihdamı artırıcı bir etki yaratabilir.

7. Serbest bölge işletici kuruluşlarınca firmalara yüklenen maliyetlerin bölge dışına kıyasla daha pahalı olmasının bölge istihdamını olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Buna göre, bölgelerdeki fiyatlarda yapılacak herhangi bir indirimin bölgeye daha fazla yatırımcının gelmesini sağlayacağı, bunun da bölge istihdamını arttıracığı öngörülebilir.

Dünya’da başarılı serbest bölgelere bakıldığında (ABD, Almanya, vd.), bölge işletici kuruluşlarınca yatırımcıları bölgeye çekmek için kullanıcılarının bütün ihtiyaçlarını neredeyse hiçbir ücret talep etmeden karşılarken ne yazık ki Türkiye’deki serbest bölge işleticileri bölgeleri ellerine geçmiş bir rant olarak görmekte ve kullanıcılarına pahalı bir şekilde hizmet vermektedir.

8. Serbest bölgelerde üretilere uygun altyapı ile üstyapının modernize edilmesi ve üretimleri destekleyici ve geliştirici hizmetlerin verilmesi, serbest bölgelerdeki üretimi arttıracığı ve dolayısıyla da istihdama katkısının olacağı tespit edilmiştir. Buna göre serbest bölgelerde, üretimleri geliştirici hizmetler verilmeli ve bölgelerdeki eskimiş altyapıların yenilenmesi gerekmektedir.

Örneğin, ABD serbest bölge sayısını yakın zamanda 1.000’e çıkarmayı hedeflerken, bölgelerin toplam sermayesini de 3 milyar doların üzerine çıkarmayı ve 100 bin kişiye istihdam sağlamayı amaçlamaktadır. Serbest bölgelerin başarılı olmasını sağlamak için, bölgenin iyi bir vizyonu, yönetimi ve uyum içinde çalışıyor olması gerekmektedir. Buna göre, serbest bölgelerin başarısı, zamanın üretim şartlarına uygunluk gösterdiği oranda sağlanmaktadır.

9. Türkiye’deki serbest bölgelerin bazılarında aynı sektörde faaliyet gösteren firmaların yoğunlaştığı görülmektedir. Bu tip yoğunlaşmaların yaşandığı serbest bölgelerde o sektörün dışında faaliyet gösteren ve serbest bölgenin bir anlamda ahengini bozan firmalara izin verilmemesi önerilmektedir. Özel ihtisas serbest bölgelerinin maliyet, pazar, tanıtım, teknoloji transferi, nitelikli eleman yetiştirilmesi gibi avantajlar sağlayarak daha başarılı olabilecekleri düşünülmektedir. Türkiye’deki serbest

bölgelerde bu uygulamayla üretimin yoğun olduğu sektörde ihtisaslaştırılması bölgelerdeki mevcut üretimi ve istihdamı arttıracaktır.

Günümüzde serbest bölge uygulamaları fonksiyonları itibari ile de çeşitli faaliyetlerle ortaya çıkmaktadır. Başarılı diye kabul edilen serbest bölgeler, klasik serbest bölge uygulamasını terk ederek ihtisaslaşma ve yüksek teknolojiye yönelik faaliyetler vermektedirler. Örneğin, Singapur, Hong Kong, Tayvan, Kore, İrlanda ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerde başarılı serbest bölge uygulamaları bulunmaktadır. İhtisaslaşma ve yüksek teknolojiye yönelik, kaliteli ve marka değeri yüksek olan, üretiminde yüksek katma değer yaratan ürünlerin üretildiği teknoparklar buna örnektir.

Antalya Serbest Bölgesi'nde faaliyet gösteren firmalar ile yapılan derinlemesine mülakatlar sonucunda bölgedeki bazı yabancı yatırımcıların kendi ülkelerinde çalışan sağlığı açısından üretimlerinin yasaklandığı öğrenilmiştir. Yabancı yatırımcıların, Türkiye'de çalışan sağlığı açısından denetimlerinin yeterli düzeyde olmadığı için ülkemizde üretim yaptıkları yönünde iddialarda bulunulmuştur. Bu konu, yapılacak başka bir çalışmada incelenebilecek diğer bir husustur.

Türkiye'de serbest bölge uygulaması ortaya çıkartılırken ekonomik ve siyaseten büyük hedeflerle kurulmuşlardır. Ancak sonuca bakıldığında hedeflerin gerçekleştirilmesinde yeterli başarı sağlanamamıştır. Bunun için yeniden bir yapılanmaya ve yasal düzenlemelere ihtiyaç vardır. Bununla birlikte yabancı ve yerli yatırımcılara sağlanan teşvik ve avantajları hakkında tanıtımının yapılması, Cumhurbaşkanlığı Yatırım Destek Ajansı tarafından serbest bölgelerin yabancı yatırımcılara tanıtılması, dünya çapında düzenlenen büyük fuarlarda serbest bölgeleri tanıtan stantlar açılması gibi tanıtım faaliyetleri ile yeni yatırımcıların bölgelere çekilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akyürek, T.E. (1983). *Serbest Bölge Tanımı, Dünya’da ve Türkiye’de*. İTO Ekonomik Yayınları Dizisi, İstanbul.
- Alpar, C. (1985).*Dünyada ve Türkiye’de Serbest Bölgeler*. Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Erdoğan, E. ve Ener, M. (2005).*Küresel Pazarların Ekonomik Üsleri Serbest Bölgeler: Teori, Uygulama ve Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye’deki Gelişimi*. Nobel Yayın, Ankara.
- Erkan, H. ve Tatlıdil, R. (1990). *Serbest Bölgelerde Uygulanacak Teşvik v Tedbirlerinin Sektörlere Katkıları Yönünden Değerlendirilmesi*. TOBB Yayınları, Ankara.
- Güner, S. (1995). *Serbest Bölgeler*. Anadolu Matbaacılık, İzmir.
- Güner, S. (1999). *Serbest Bölgelerde Vergi Kanunlarının Yeri*. Gümrük Kontrolörleri Derneği Yayınları, Ankara.
- Kalkınma Bankası A.Ş. (1998). *Serbest Bölge ve Türkiye’de Serbest Bölgeler”*. Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Araştırma Müdürlüğü, Ankara.
- Karaca, H.A. (2008). *Türk Yabancılar Hukuku Bakımından Serbest Bölgelerin Hukuki Rejimi*. Arıkan Yayınları. Yayın no:233, İstanbul.
- Karakuzey, M. (2003). *Serbest Bölgeler ve İlgili Mevzuat*. Ünal Baskı ve Cilt Evi, İstanbul.
- Konya Ticaret Odası, (2016). *Dünyada ve Türkiye’de Serbest Bölge Uygulamaları / Konya’nın Sosyo-Ekonomik Potansiyeli ve Serbest Bölge Analizi / Serbest Bölgeler Kanun Tasarısı – Yeni Düzenlemeler*. Konya Ticaret Odası, Konya.
- Özdoğan, F.B. (2006). *Serbest Bölgeler*. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Şakar, A.Y. (2008). *Vergi Hukukunda Serbest Bölgeler*. Yaklaşım Yayıncılık, Ankara.
- Taylar, Y. (2008). *Türk Vergi Hukuku Açısından Serbest Bölgeler*. Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara.
- Toroslu, M.V. (2000). *Serbest Bölgeler*. Beta Yayınları, İstanbul.
- Tolga, T. (2011).*Yunanistan Ülke Raporu*. İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi Yayını, Ankara.

Sürekli Yayınlar

- Bakan, S. ve Gökmen, S. (2014). “Serbest Bölgeler ve Dış Ticaret İlişkisi: Gaziantep Serbest Bölgesi Örneği”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(13): 34-51.
- Bedük, A. (2004). “Güçlü ve Büyük Türkiye İçin Üretim, İstihdam ve İşsizlik Politikaları”. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 4(7): 38-60.

- Buyruk, H. (2018). “Gelişen Teknolojiler, Değişen İşgücü Nitelikleri ve Eğitim”. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(14), 599-632.
- Çavdar, H. ve Çavdar, M. (2010). “İşletmelerde İşgören Bulma ve Seçme Aşamaları”. *Deniz Bilimleri ve Mühendisliği Dergisi*, 6(1): 79-93.
- Çetinkaya, Ö. ve Bektaş, N.M. (2016). “Serbest Bölgeler ve Ekonomik İşlevleri Yönüyle Değerlendirilmesi”. *U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7: 53-70.
- Erçakar, M. E. (2004). “Serbest Bölgelerin Ülkemiz Ekonomisindeki Yeri ve Önemi”. *İş Güç Endüstri İlişkileri Dergisi*, 6(2): 206
- Gültekin-Karakaş, D. ve Acar, S. (2017). “Dünyada ve Türkiye’de Serbest Bölgeler”. *Marmara İktisat Dergisi*, 1(1): 21-35.
- Gümüş, E. (2007). “Serbest Bölgelerde Vergi Uygulamalarının Değerlendirilmesi”. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1): 50-51.
- Güven, A. (2007). “Türkiye de İller Arasında Gelir Eşitsizliğinde Teşvik Politikalarının Rolü: Bir Ayırıştırma Analizi”. *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 17: 21.
- Lavissière, A. ve Rodrigue, J.P. (2017). “Free Ports: “Towards A Network Of Trade Gateways”. *Journal of Shipping and Trade*, 2(7): 1-17.
- Hava, H.T. (1999). “Serbest Bölgeler ve Ege Serbest Bölgesi: Bir Durum Değerlendirmesi”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 14(1): 113-124.
- Kocaman, B.Ç. (2007). “Serbest Bölgelerin Makroekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği”. *Ankara Üniversitesi Dergisi*, 56: 99-135.
- Köroğlu, Ö. (1999). “Serbest Bölgelerin Ülke Ekonomilerine Etkileri”. *Yaklaşım Dergisi*, Sayı 75: 66-70.
- Kurtaran, A. (2007). “Doğrudan Yabancı Yatırım Kararları ve Belirleyicileri”. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2).
- Küçükali, A. ve Lokmacı, L. (2015). “Türkiye’de Gizli İşsizler ve Eksik İstihdam Edilenler Aracılığı ile Verilen İstihdam Hizmetleri: İş ve Meslek Danışmanları, Erzurum Örneği”. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 74-84.
- Orhan, A. (2003). “Serbest Bölgelerin Sağladığı Avantajlar: KOSBAŞ Örneği”. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.117-131
- Paksoy, S. ve Güllü, M. (2011). “Serbest Bölgeler Üzerine Bir Araştırma: Gaziantep Örneği”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(35): 113-133.
- Sherifi, Ç. ve Turan, G. (2018). “Albanian Model of Free Zones: Implementation and Implications”. *International Journal of Economics and Finance*, 10(5): 57-66.

- Şakar, A.Y. (2007). “Serbest Bölgelerde Teşvikler Sürdürülmelidir”. *Yaklaşım Dergisi*, 179
- Şakar, A.Y. (2017). “Serbest Bölgelerde İstihdam Edilen Personelin Ücretlerinin Vergilendirilmesinde Son Durum”, *Sicil İş Hukuku Dergisi*, 38:65-70.
- Tekin, A. (2006). “Vergi Teşvikleri ve Ekonomik Etkileri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (16): 301-316.
- Tümenbatur, A. (2012). “Serbest Bölgeler ve Türkiye Ekonomisine Katkıları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(3): 339-356.
- Warr, P.G. (1987). “Malaysia’s Industrial Enclaves: Benefits and Costs”. *Developing Economies*, 25(1): 30–55.
- Yılmaz, İ. (2012). “Çin Ekonomisinde Büyümenin Dinamikleri”. *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*, (77), Ankara.

Yayınlanmamış Yüksek Lisans veya Doktora Tezleri

- Düzenli, C. (2006). *Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri: Serbest Bölgeler Açısından Bir Analiz*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Erbaş, A. K. (2010). *Serbest Bölgelerde Vergilendirme Sorunları ve Çözüm Önerileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Finansman Bilim Dalı, İstanbul.
- Tufan, C. (2009). *Türkiye’de Serbest Bölgelerin Performansında Bürokrasinin Etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Tufan, C. (2018). *Bilgi Yönetim Yeteneği ve Organizasyonel Etkililik Arasındaki İlişkide Girişimcilik Stratejisi Geliştirme Yeteneğinin Aracılık Etkisi: Türkiye’deki Serbest Bölgeler Hakkında Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gaziantep Üniversitesi.
- Kani, C. (2007). *Türkiye de Serbest Bölge Uygulamaları Sorunları ve Avrupa Birliği Uygulamalarıyla karşılaştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Muzhdabayeva, F. (2006). *Dünya’da ve Türkiye’de Serbest Bölge Uygulamaları: Ege Serbest Bölgesinin İzmir Ekonomisine Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Uslugil, A. (2013).*Serbest Bölge Uygulamalarının Ekonomik Performans Üzerine Etkileri: Mersin Serbest Bölgesi Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Konya.

Diğer Kaynaklar

Ekonomi Bakanlığı 22.05.2017 tarihli 1700723311 sayılı BİMER bilgi edinme başvuru sonucu 29.05.2017 tarihinde gelen cevap.

UNCTAD, (1975). “The Use of Free Zones as a Means of Expanding and Diversifying of Manufactures from The Developing Countries”, Td/B/C.2/125

İnternet Kaynakları

ABD Gümrük ve Sınır Güvenliği Resmi Sitesi, “Dış Ticaret Bölgeleri ve İletişim Bilgileri Hakkında”.<https://www.cbp.gov/border-security/ports-entry/cargo-security/cargo-control/foreign-trade-zones/about> (erişim tarihi: 05.05.2018)

ABD “Dış Ticaret Bölgeleri Kurulu”.<https://enforcement.trade.gov/ftzpage/index.html> (erişim tarihi: 05.05.2018)

Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi, “TAYSEB Remi Sitesi”.<http://www.tayseb.com.tr/hakkimizda/tayseb-tarihce> (erişim tarihi: 16.05.2018)

Antalya Serbest Bölgesi (ASBAŞ Resmi Sitesi)http://www.asbas.com.tr/asbas_antalya_serbest_bolgesi.asp (erişim: 15.05.2018).

Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Resmi Sitesi, “Dolaşım Belgeleri”.<https://www.atso.org.tr/icerik/3/53/dolasim-belgeleri.html> (erişim tarihi: 11.05.2018)

Avrupa Birliği Bakanlığı, “Gümrük Birliği”.https://www.ab.gov.tr/gumruk-birligi_46234.html (erişim tarihi: 07.05.2018)

Avrupa Birliği’ndeki Serbest Bölgeler, 17 Kasım 2017’den itibaren.https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/resources/documents/customs/procedural_aspects/imports/free_zones/list_freezones.pdf (erişim tarihi: 23.11.2017)

Avrupa Komisyonu Ticaret Yardım Masası Resmi Sitesi.http://exporthelp.europa.eu/thdapp/taxes/show2Files.htm?dir=/taxes/notes&reporterId2=FR&file2=ehit_fr11_06v001/fr/main/ovr_vat_fr_0612.htm&reporterLabel2=France&languageId=en&status=PROD (erişim tarihi: 23.11.2017)

- Avrupa Serbest Bölgesi, “Sık Sorulan Sorular: Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü’nün görevleri nelerdir?”.<http://www.asb.com.tr/faq.aspx> (erişim tarihi: 08.05.2018).
- Bursa Serbest Bölgesi “BUSEB Resmi Sitesi”.<http://www.buseb.com/?s=sayfa&id=1> (erişim tarihi: 17.05.2018).
- Bordeaux Limanı Resmi Sitesi.<http://www.bordeaux-port.fr/en/7-specialised-terminals> (erişim tarihi:23.11.2017)
- Denizli Serbest Bölgesi.“DENSER Resmi Sitesi”.<http://www.denser.com.tr/tr/serbest.asp>. (erişim tarihi: 17.05.2018)
- Dünyanın İlk Özel Ekonomik Bölgeler Birliği, “Özel Ekonomik Bölgelerin Başarısına Önemli Katkıda Bulunanlar”.<http://www.wepza.org/gallery-of-honor/?rq=t%C3%BCzmen> (erişim tarihi: 07.05.2018)
- Ekonomi Bakanlığı, “Serbest Bölgeler”.<https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/yatirim/serbestBolgeler>(erişim tarihi: 10.11.2017).
- Ekonomi Bakanlığı Serbest Bölgeler, “Yurtdışı Yatırım ve Hizmetler Genel Müdürlüğü”.https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/Yat%C4%B1r%C4%B1m/Serbest%20B%C3%B6lgeler/ekler/01.Serbest%20B%C3%B6lgeler%20Genel_Bilgi.pdf?lve(erişim tarihi: 21.11.2017).
- Ekonomi Bakanlığı, “Rusya’da Doğrudan Yabancı Yatırımlar”.<https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Rusya/> (erişim tarihi: 24.11.2017).
- Ekonomi Bakanlığı, “ABD Doğrudan Yabancı Yatırımlar”.<https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/ABD/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK> (erişim tarihi: 04.05.2018).
- Ekonomi Bakanlığı, “BAE’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar”.<https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/BAE/>(erişim tarihi: 24.11.2017)
- Ekonomi Bakanlığı, “3218 Serbest Bölgeler Kanunu, Değişik: 12.11.2008-5810/1 md.”.https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/Yat%C4%B1r%C4%B1m/Serbest%20B%C3%B6lgeler/ekler/3218_Sayili_Serbest_Bolgeler_Kanunu_2_02_17_Derc.pdf?lve(erişim: 07.05.2018).
- Ekonomi Bakanlığı, “Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği”.<https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contributio>

[n%20Folders/web/Yat%C4%B1r%C4%B1m/Serbest%20B%C3%B6lgeler/02.Mevzuat/seb_yonetmelik.pdf?lve](https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/Yat%C4%B1r%C4%B1m/Serbest%20B%C3%B6lgeler/02.Mevzuat/seb_yonetmelik.pdf?lve) (erişim tarihi: 07.05.2018).

Ekonomi Bakanlığı, “Serbest Bölge Müdürlüklerinin Kuruluş, Görev, Yetki ve Çalışma Esasları”.https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/Yat%C4%B1r%C4%B1m/Serbest%20B%C3%B6lgeler/02.Mevzuat/SEB_Kurulus.pdf?lve (erişim tarihi: 08.05.2018).

Ekonomi Bakanlığı, “Mart 2018 Ekonomik Görünüm Raporu”.<https://www.ekonomi.gov.tr/portal/ShowProperty?nodeId=%2FUCM%2FEK-256834> (erişim tarihi: 11.05.2018).

Ekonomi Bakanlığı, “Serbest Bölgeler Haritası”.https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/yatirim/serbest_bolgeler.jsp?_afLoop=25325877632718965#!%40%40%3F_afLoop%3D25325877632718965%26_adf.ctrl-state%3D1a7nic3joz_9 (erişim tarihi: 11.05.2018).

Ekonomi Bakanlığı, “Serbest Bölgelerimizin Sunduğu Avantajlar”.<https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-070958> (erişim tarihi: 11.05.2018).

Ekonomi Bakanlığı, 2018 Yılı Serbest Bölgeler KiraTarifesi<https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-170229>(erişim tarihi: 12.05.2018).

Ekonomi Bakanlığı Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, “2018 Yılı Performans Programı”.<https://www.ekonomi.gov.tr/portal/ShowProperty?nodeId=%2FUCM%2FEK-224196>(erişim tarihi: 10.05.2018).

Ekonomi Bakanlığı, “İstatistikler”.https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/yatirim/serbestBolgeler/istatistikler?_afLoo=25441876560384757&_afWindowMode=0&_afWindowId=85gjte6b7&_adf.ctrlstate=harbwwfab_1#!%40%40%3F_afWindowId%3D85gjte6b7%26_afLoop%3D25441876560384757%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dharbwwfab_5 (erişim tarihi: 13.05.2018).

Ekonomi Bakanlığı, “Vergi, Resim, Harç” İstisnası”.https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/ihracat/mevzuat/ihrMevzuatVergi;jsessionid=q0R5kUptFc-4GJ7BvUQwBcyvpeAGcF1ScSrLXBLizNVL7djrj31b!-1793443791?_afLoop=25996137092430318&_afWindowMode=0&_afWindowId=

null&_adf.ctrlstate=u1jtlh893_1#!%40%40%3F_afrWindowId%3Dnull%26_afrLoop%3D25996137092430318%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Du1jtlh893_5(erişim tarihi: 19.05.2018).

Gaziantep Serbest Bölgesi “GASBAŞ Resmi Sitesi”.<http://www.gasbas.com.tr/> (erişim tarihi: 17.05.2018).

Gelir İdaresi Başkanlığı, “3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Sirküleri/60”.<http://www.gib.gov.tr/node/87172>(erişim tarihi: 10.05.2018).

Gelir İdaresi Başkanlığı, “3065 İhracat İstisnası”.http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuatek/kdvgeneluygulamatebliği/kdvgeneluygulamatebliği_2a.htm(erişim tarihi: 10.05.2018).

Gelir İdaresi Başkanlığı, “Serbest bölgede verilen hizmetlerde KDV uygulaması”.<http://www.gib.gov.tr/node/91755>(erişim tarihi: 10.05.2018).

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, “Gümrük Kanunu”.<http://ggm.gtb.gov.tr/data/521efb68487c8e6f0c303249/G%C3%9CMR%C3%9CK%20KANUNU%2012.12.2014.pdf>(erişim tarihi: 07.05.2018).

İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi, “İSBİ Resmi Sitesi”.<http://www.isbi.com.tr/tr/isbi/index.html>(erişim tarihi: 16.05.2018).

İstanbul Trakya Serbest Bölgesi, “İSBAŞ Resmi Sitesi”.<http://www.isbas.com.tr/hakkimizda.html>(erişim tarihi: 16.05.2018)

İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi, “DESBAS Resmi Sitesi”.<http://www.desbas.com.tr/1/desbas-hakkında>(erişim tarihi: 16.05.2018)

İzmir Serbest Bölgesi, “İZBAŞ Resmi Sitesi”.<https://www.izbas.net/hakkimizda>(erişim tarihi: 16.05.2018)

Jebel Ali Serbest Bölgesi Resmi Sitesi.http://www.uaefreezones.com/fz_jebel_ali.html (erişim tarihi: 05.05.2018)

Kayseri Serbest Bölgesi, “KAYSER Resmi Sitesi”.<http://www.kayser.com.tr/tr/26/Tarihce.html>(erişim tarihi: 16.05.2018).

KAYSİS Elektronik Kamu Bilgi Yönetim Sistemi, “Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Mevzuatı”.<https://kms.kaysis.gov.tr/Home/Kurum/24308261>(erişim tarihi: 13.05.2018).

Kocaeli Serbest Bölgesi, “KOSBAŞ Resmi Sitesi”.<http://www.kosbas.com.tr/tr/icerik/21/kosbas>(erişim tarihi: 17.05.2018).

Mersin Serbest Bölgesi, “MESBAŞ Resmi Sitesi”.<http://www.mesbas.com.tr/Mersin--Serbest-Bolgesi,60.html>(erişim tarihi: 15.05.2018).

- Resmi Gazete, 28.10.2006 tarihli 10895 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, “Avrupa Topluluğu Arasında Oluşturulan Gümrük Birliği’nin Uygulanmasına İlişkin Esaslar Hakkında Karar”. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/09/20060928-2.htm>(erişim tarihi: 11.05.2018).
- Resmi Gazete, 28239 sayılı gümrük hizmetlerinde “Tek Pencere” sistemi konulu 2012/2 sayılı genelge”. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120320-8.htm>(erişim tarihi: 13.05.2018).
- Resmi Gazete, “3218 Serbest Bölgeler Kanunu, Değişik: 12.11.2008-5810”.<http://www.Resmigazete.Gov.Tr/Eskiler/2008/11/20081125-1.Htm>(erişim tarihi: 07.05.2018).
- Resmi Gazete.“5810 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu İle Gümrük Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Sayı: 27065”.<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/11/20081125-1.htm>(erişim: 10.05.2018).
- Resmi Gazete. “6772 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Sayı: 29989”.<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170224-1.htm>(erişim: 10.05.2018).
- Samsun Serbest Bölgesi,“SABAŞ Resmi Sitesi”.<http://www.sasbas.com/sasbaspages.asp?cat=2>(erişim tarihi: 16.05.2018).
- Shannon Free Zone (SFZ), “Shannon Serbest Bölgesi Remi Sitesi”.<https://www.shannonproperties.ie/shannon-region/shannon-free-zone-sfz/> (erişim tarihi: 23.11.2017).
- TDK, (2018), “Güncel Türkçe Sözlük”.http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5aef611e2b4e66.11626655 (erişim tarihi: 06.05.2018)
- TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi Teknoloji Serbest Bölgesi (TÜBİTAK Resmi Sitesi) <http://marmarateknokent.tubitak.gov.tr/tr/hakkinda/teknoloji-serbest-bolgesi>(erişim tarihi: 17.05.2018).
- Türk Dil Kurumuhttp://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=%C4%B0ST%C4%B0HDAM (erişim tarihi: 18.05.2018)
- TÜİK “2017 İşgücü İstatistikleri”.<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27699> (erişim tarihi: 18.05.2018)

TÜSİAD Pekin Ofisi, “Çin’in Üç Yeni Serbest Ticaret

Bölgesi”<http://www.taysad.org.tr/uploads/dosyalar/27-06-2015-11-44-GD-TJ-FJ-Serbest-Ticaret-Bolgesi.pdf> (erişim tarihi: 24.11.2017).

U.S. Foreign-Trade Zones.“ABD Yabancı Ticaret

Bölgesi”.<https://enforcement.trade.gov/ftzpage/letters/ftzlist-map.html> (erişim tarihi: 05.05.2018).

EK1- DERİNLEMESİNE MÜLAKAT SORULARI

Soru 1: Firmanızın ana faaliyet alanı ve ruhsat durumu nedir?

Soru 2: Firmanızın 2016 yılı toplam ticari hacmi nedir?

Soru 3: Firmanızdaki mevcut çalışan sayısı ve çalışanların yaş aralıkları (çoğunluk olarak) nedir? (18-33/34-49/50-65)

Soru 4: Sizi Serbest Bölgeye çeken etmenler nelerdir?

Soru 5: Devlet destek ve teşviklerinden faydalıyor musunuz?

Soru 6: Personel istihdam ederken ne gibi özellikler ararsınız?

Soru 7: Personel istihdam ederken ne gibi sorunlarla karşılaşıyorsunuz?

Soru 8: Firmanıza personel ihtiyacınız var mı?

Soru 9: Firmanıza personel ihtiyacınızı hangi yollarla duyuruyorsunuz?

Soru 10: Firmanızın ihtiyaç duyduğu, kurum ve kuruluşlardan yetiştirilmesini istediği personeller hangileridir?

Soru 11: Elde ettiğiniz kalifiye elemanları elinizde tutmak için hangi yollara başvurursunuz?

Soru 12: Serbest bölgelerde faaliyet gösteren firmaların dezavantajları nelerdir?

Soru 13: Serbest bölgelerin istihdama etkisi nasıldır?

Soru 14: Serbest bölgelerde istihdamı arttırmak için neler yapılmalıdır?

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Engin ÇAKIR
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Erbaa Ticaret Meslek Lisesi
Lisans Diploması	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Bilgisayar Uygulamalı Ekonomi Bölümü, 2009
Yabancı Diller	İngilizce, Rusça, Azerice
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurum- Kurumlar ve Ünvanı	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Batı Akdeniz Gümrük ve Ticaret Bölge Müdürlüğü, Antalya Gümrük Müdürlüğü, Gümrük Muhafaza Kısım Amir Görevlisi, 2012 – Devam Ediyor
E-Posta	e.cakir@gtb.gov.tr